

PIENIÄ KIPUJA TAI SUURTA TUSKAA:
kivun kielentäminen kognitiivisessa katsannossa

Riina Klemettinen
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2007

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

RIINA KLEMETTINEN: Pieniä kipuja tai suurta tuskaa: kivun kielentäminen kognitiivisessa katsannossa

Pro gradu -tutkielma, 155 sivua + liite
Syksy 2007

Tutkielma käsittelee kivun kielentämistä suomen kielessä. Työn teoreettisena viitekehystenä toimii kognitiivinen kielentutkimus. Tutkimuksen tarkoituksena on ensinnäkin selvittää, miten suomen kielessä ilmaistaan kipua, ja toiseksi paljastaa, millainen entiteetti näiden ilmaisujen takaa hahmottuu. Kyse on siis kivun käsitteellistämisen tutkimisesta.

Työ on toteutettu analysoimalla 23 kipukertomusta, jotka on kirjoitettu tätä tutkimusta varten pääasiassa kipukroonikoilla. Analyysi alkaa kivun ontologisen statuksen tutkimisesta. Substantiivien kautta kipu voi hahmottua erilaisiksi olioiksi. Adjektiivit puolestaan esittävät kivun tilana tai ominaisuutena ja verbit prosessina, jolla on jokin ajallinen kesto.

Mielenkiinto kohdistuu myös kivun kvaliteetin, intensiteetin ja sijainnin kielelliseen kuvailuun. Näiden seikkojen ilmaiseminen on pitkälti alisteista sille, millaiseksi entiteetiksi kipu käsitteellistetään. Työssä luodaan myös katsaus kivun temporaalisuuden ilmaisemiseen sekä kipuun erilaisten kausaatioketjujen osana.

Kipu on abstrakti entiteetti, jonka vain kivun kokija voi suoraan aistia. Tällaiset entiteetit eivät tarjoa selkeitä rajoja tai tiettyä näkökulmaa konstruktion tarpeisiin samalla tavoin kuin konkreettiset kielenulkoisen todellisuuden objektit ja tapahtumat. Juuri tämän vuoksi kipu saa niin monenlaisia kielellisiä asuja. Toisin sanoen käsitteellistämme sitä monin eri tavoin.

Abstraktin ja konkreettisen suhde on tärkeä kipua käsitteellistettäessä. Vaikutussuhde on sellainen, että ulotamme konkreettisen todellisuuden rakenteet ja sitä koskevan tiedon analogisesti koskemaan myös abstrakteja entiteettejä ja siten myös kipua. Ymmärrämme siis abstraktin konkreettisen kautta.

ASIASANAT: kipu, kognitiivinen kielitiede, käsitteellistäminen, metafora

1 JOHDANTO	5
1.1 Aluksi	5
1.2 Tutkimustehtävä	7
1.3 Aineisto ja informantit.....	8
1.4 Tutkimuksen kulku.....	10
2 KIPU ILMIÖNÄ JA ONGELMANA	11
2.1 Biologinen ja lääketieteellinen näkökulma.....	12
2.2 Kulttuurinen, sosiaalinen ja psykologinen näkökulma	17
2.3 Filosofinen ja lingvistinen näkökulma.....	22
3 KOGNITIIVINEN KIELENTUTKIMUS	31
3.1 Peruseriaatteita.....	31
3.1.1 Kieli.....	32
3.1.2 Kieli ja maailma	35
3.1.3 Kieli ja ihminen.....	39
3.1.4 Kieli ja sosiokulttuurinen konteksti	40
3.2 Keskeisintä käsitteistöä.....	42
3.2.1 Tiedollinen rakenne.....	42
3.2.2 Käsitteellistäminen ja konstruktion työkalut.....	46
3.2.3 Kategorisaatio	48
3.2.4 Metafora ja metonymia.....	52
4 KIVUN ONTOLOGIA	59
4.1 Kipu oliona.....	59
4.1.1 Ontologiset metaforat	61
4.1.2 Strukturaaliset metaforat.....	76
4.2 Kipu tilana	80
4.2.1 Kipua ilmaisevat adjektiivit	80
4.2.2 Kipu ruumiinosan huonoutena	83
4.2.3 Kipu ominaisuutena.....	84
4.3 Kipu prosessina.....	86
4.3.1 Tunne- ja tuntemusverbit	86
4.3.2 Frekventatiiviset ja momentaaniset verbijohdokset.....	92
4.3.3 Translatiiviset verbijohdokset	93
4.3.4 <i>Kärsiä</i>	93

5 KIVUN KIELELLINEN KUVAILU	95
5.1 Kivun kvaliteetti	95
5.1.1 Kieliopilliset keinot kivun kvaliteetin ilmaisemiseksi	95
5.1.2 Kivun kvaliteetti ja metafora.....	98
5.1.3 Kivun kvaliteetti ja vertaus	102
5.2 Kivun intensiteetti	105
5.2.1 Suuntametaforat	105
5.2.2 Kivun koko ja määrä	109
5.2.3 Kivun intensiteettiä kuvaavat adjektiivit ja adverbit.....	111
5.2.4 Intensiteetin muutos: denominaaliset verbit.....	117
5.2.5 Konsekutiivinen rakenne	118
5.3 Kivun sijainti	119
5.3.1 Kipu ruumiinjäsenessä.....	120
5.3.2 Kipeä ruumiinjäsen.....	123
5.3.3 Ruumiinjäsen kivun kohteena	124
6 KIPU JA AIKA	125
6.1 Verbit <i>alkaa, kestää, jatkaa ja loppua</i>	126
6.2 Temporaalisuus spatiaalisuutena	127
6.3 Kipu matkana	131
7 KIPU JA KAUSALITEETTI	134
7.1 Kausaliteetti ihmisen kykynä ja todellisuuden ominaisuutena	136
7.2 Kausatiiviset verbi-ilmaukset	139
7.3 Kausatiota ilmaiseva elatiivi: syy lähteenä.....	141
7.4 Kausaaliset adpositiot.....	142
7.5 Kausaalisuhteet lauseiden välillä.....	143
7.6 Tapahtumarakenne ja kausaatio.....	145
8 LOPUKSI	149
LÄHTEET	152
LIITE: OHJEISTUS INFORMANTEILLE	156

1 Johdanto

1.1 Aluksi

"English, which can express the thoughts of Hamlet and the tragedy of Lear, has no words for the shiver and the headache. — let a sufferer try to describe a pain in his head to a doctor and language at once runs dry." (Woolf 1947: 15)

Tällä tavalla Virginia Woolf kirjoittaa esseessään *On Being Ill* kielen riittämättömyydestä kivun kuvaajana. Kivun kanssa kieli — mikä tahansa kieli — tuntuu todella loppuvan kesken: ajatuksen voi päänsärystä ja englannin kielestä ulottaa koskemaan mitä tahansa kipukokemusta ja kaikkia kieliä, sekä luonnollisia että keinotekoisia, niin todellisia kuin kuvitteellisiakin järjestelmiä. Subjektiviivisena kokemuksena kipu asettaa kielelle osittain ylipääsemättömän esteen, sillä kielen avulla ei voi suoraan viitata mihinkään yksityiseen. Kysymyksessä on yksi kielifilosofian ikuisuusongelmista.

Esseessään Woolf myös kysyy, miksei ruumiillinen kokemus sairaudesta ole tunteiden tavoin valloittanut paikkaa maailmankirjallisuuden suosikkiaiheena. Ihmiset kirjoittavat ainoastaan mielestä ja sen liikahtuksista "päivittäisen kehon draaman" jäädessä huomiotta. Kuitenkin kipu on kerrassaan tavallista ja likipitään kaikille tuttua siinä missä vaikkapa rakkaus tai mustasukkaisuuskin. (Woolf 1947: 14—15.)

Kipu kuuluu siis tunteiden tapaan paitsi yksityisen myös yleisen piiriin. Se on yksi inhimillisen kokemuksen peruskategorioista. Yhdysvalloissa kivun aistiminen laskeetaan elintärkeäksi toiminnoksi ja elonmerkiksi (vital sign) esimerkiksi sykkeen, hengityksen ja ruumiin lämmön ohella (Kalso & Vainio 2002: 213). Ani harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta kaikki tietävät, mitä kipu on, mutta kukaan ei voi täysin samastua toisen kokemaan kipuun. Kipu siis yhdistää mutta samalla erottaa ihmisiä.

Ranskalainen rationalistisen filosofian suunnannäyttävä René Descartes (1596—1650) esitti ajatuksen ihmisestä kahden riippumattoman substanssin, ruumiin ja hengen — nykyään puhumme kernaammin psyykestä, tietoisuudesta tai mielestä — muodostamana kokonaisuutena. Ruumiin ominaisuus on kartesiolaisittain ajatellen ulottuvaisuus, kun taas ajattelu kuuluu yksinomaan aineettomalle hengelle.

Descartesin idealla oli kauaskantoiset seuraukset: **dualistinen ihmiskäsitys** on ainakin meillä länsimaissa ollut siitä lähtien hallitsevassa asemassa.¹ Descartes ei aikanaan onnistunut tyydyttävästi selittämään, miten nuo kaksi substanssia, materiaallinen ruumis ja ajatteleva mieli, liittyvät toisiinsa ja ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Ongelma, joka nykyään kulkee nimellä **mind—body-problem**, on edelleen ratkaisematta. Kipu on kuitenkin ilmiö, jonka yhteydessä kysymys ruumiin ja mielen yhteydestä vaatii huomiota.

Ann-Mari Estlanderin mukaan Descartesin näkemys on myös vahvasti vaikuttanut modernin lääketieteen kipukäsitykseen. Pitkälle viimevuosisadan puolelle uskottiin, että mieli on ainoastaan passiivinen ruumiin viestien vastaanottaja ja kivun kokija vailla mahdollisuuksia vaikuttaa kokemuksen laatuun tai intensiteettiin. (Estlander 2003: 34.) Yhä edelleen arkiajattelussa kivun katsotaan olevan ensisijaisesti jotakin ruumiiseen liittyvää. Lähemmän tarkastelun jälkeen on kuitenkin selvää, ettei asia ole näin yksinkertainen.

Pelkkä ruumis ei tunne kipua. On oltava myös jotakin, joka havaitsee aistimuksen, arvottaa sitä, pohtii sen syytä ja antaa sille ehkä jonkin laajemman merkityksen. Usein nämä merkitykset kumpuavat varhaisista kokemuksista ja ympäröivästä kulttuurista. (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 91.) Kipu ei ole pelkkää fysiologiaa ja biologiaa: sillä on myös kognitiivinen, emotionaalinen ja yhteisöllinen puolensa. Viime vuosikymmeninä moderni lääketiedekin on joutunut tunnustamaan, ettei pelkkä ruumiin lääkitseminen riitä ratkomaan kaikkien kipuongelmaisten tilannetta. (Estlander 2003: 3.)

Kartesiolainen dualismi ja ajatus järjen autonomisuudesta ovat leimanneet länsimaista ajattelua voimakkaasti, eikä moderni kielitiede tee tässä poikkeusta. 1900-luvun formalististen suuntauksien keskuudessa kielen on katsottu kuuluvan ajattelevaisen ja rationaalisen mielen piiriin eikä sen yhteyttä ulottuaiseen ruumiiseen ole tunnistettu. Kieltä on tarkasteltu järjen tapaan riippumattomana, universaalina ja synnynäisenä kykynä, joka viime kädessä tekee meistä ihmisiä. (Lakoff & Johnson 1999: 470—472.)

¹ Tässä yhteydessä on syytä korostaa, ettei Descartes suinkaan ollut ensimmäinen dualisti kautta aikain. Esimerkkinä varhaisista dualistisista järjestelmistä mainittakoon myöhäisantiikin aikaan kukoistanut **gnostilaisuus**, jonka voi laskea tai olla laskematta varhaisen kristinuskon suuntaukseksi. Gnostilainen maailmankuva on jyrkän dualistinen jakautuen pahaan aineelliseen todellisuuteen ja hyvään jumalalliseen henkeen, jota ihmisessä edustaa sielu (Filosofian sanakirja 1999: 66—67). Yhtä kaikki, Descartesia voi hyvin nimittää länsimaisen dualismin keskeisimmäksi hahmoksi.

Ihminen on kuitenkin muutakin kuin henkeä ja järkeä. Hän on myös ainetta ja ulottuvaisuutta, tunnetta ja aistimellisuutta, sosiaalisia suhteita, kulttuuria ja historiaa. Kognitiivisen lingvistiikan näkökulmasta kieli ei ole ihmisen ominaisuus ainoastaan järjeställisenä olentona vaan yhtäläillä ruumiillisena ja yhteisöllisenä lajina, joka toimii kielen- ja mielenulkoisessa todellisuudessa. Merkitys ei palaudu rationalismin synnynäisiin ideoihin vaan se kumpuaa kokemuksesta, vuorovaikutuksesta ihmisen ja hänen ympäristönsä välillä. (Lakoff & Johnson: 1999: 507; Evans & Green 2006: 44—45.)

Kipu on monitahoinen ilmiö ja aina subjektiivinen kokemus. Se tuntuisi olevan yhtä aikaa jotakin äärimmäisen abstraktia ja kouriintuntuvan konkreettista. Lääketieteen kehityksestä huolimatta tietomme siitä ovat monilta osin puutteellisia. Tarkastelemalla kieltä, jonka avulla kommunikoimme kivusta, voimme kuitenkin päästä yhteyteen sen ymmärryksen kanssa, joka meillä siitä on. Kognitiivisen lingvistiikan katsannossa jonkin ilmiön kielentämisen tutkiminen on samalla sen tutkimista, miten käsitteellistämme tuota ilmiötä, millaiseksi sen miellämme (Evans & Green 2006: 5).

1.2 Tutkimustehtävä

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen kivun kielentämistä suomen kielessä teoreettisena viitekehyksenäni kognitiivinen kielentutkimus. Tarkoitukseni on kognitiivisen lingvistiikan tarjoamin välinen selvittää, millaisia kielellisiä keinoja kivun eri puolien kuvaamiseen käytetään ja millaiseksi kipu näin kielen kautta hahmottuu. Tarkastelen kipua tutkielmassani seuraavista näkökulmista.

- Kipu oliona
- Kipu ominaisuutena ja tilana
- Kipu prosessina
- Kivun kvaliteetti
- Kivun intensiteetti
- Kivun sijainti
- Kipu ja aika
- Kipu ja kauseliteetti

Kolme ensimmäistä näkökulmaa koskevat kivun ontologiaa, ja niiden kautta pyrin paljastamaan, mitä kipu on. Kolme seuraavaa näkökulmaa puolestaan liittyvät kivun kielelliseen kuvailuun. Viimeiset kaksi kysymystä sitovat kivun ajan ja kausallisuuden muodostamaan laajempaan kontekstiin.

Tutkimushypoteesini on, että mainittujen asioiden ilmaisemiseksi ei ole yhtä ainoaa tapaa, vaan lähtökohtaisesti oletan, että niistä kustakin voidaan kertoa monin kielellisin keinoin. Tämä tietenkin edellyttää sitä, että kipu saa monenlaisia käsitteistyksiä.

Kipua on aiemmin tarkastellut kognitiivisesta näkökulmasta Lasse Saarikalle pro gradu -tutkielmassaan *Kipu kielessä: kivun käsitteistämisestä* (2005). Saarikallen fokus on kuitenkin lähinnä verbeissä, joiden subjektina tai objektina kipu voi esiintyä, sekä kipua luonnehtivissa määreissä. Niinpä Saarikallen tutkielma jättää tilaa omalle työlleni.

1.3 Aineisto ja informantit

Tutkimuksessa käytetty aineisto koostuu 23 kipukertomuksesta, jotka keräsin noin vuoden mittaisen ajanjakson aikana kesästä 2005 kesään 2006. Osa kertomuksista on kipukroonikoiksi luettavien ihmisten laatimia, osa taas on peräisin muiden kivun kanssa enemmän tai vähemmän säännöllisesti tuskaillevien kynästä. Mahtuupa mukaan yksi lyhytaikaisesta kipukokemuksesta, viisaudenhampaan poistosta, kertova tarinakin.

Evästykseksi kirjoitustyötä ohjaamaan laadin kyselylomakkeen (ks. LIITE), jossa pyysin informanttejani kirjoittamaan kipunsa kertomukseksi. Lisäksi esitin lomakkeessa joukon kysymyksiä ja toivoin, että kertomukseen sisällytettäisi vastaukset niihin. Kannustin kirjoittajia vapaaseen ilmaisuun. Lähetin lomakkeen Suomen kipupotilasyhdistyksen verkkosivuille ja Suomi24:n keskustelufoorumille. Postitin kyselyn myös suoraan sellaisille Kipupotilasyhdistyksen jäsenille, joiden sähköpostiosoite oli yhdistyksen sivuilla näkyvillä. Lisäksi levitin kyselyä ystävien ja sukulaisten välityksellä.

Useimmiten sain vastauksen kyselyyni sähköpostitse mutta pari kertaa myös kirjeellä. Vastaanottamani kipukertomukset ovat hyvin erilaisia niin pituudeltaan kuin tyyliltäänkin. Pisin kertomuksista on n. 18 300 ja lyhin n. 1 210 merkkiä pitkä. Kertomusten keskimääräinen pituus on n. 5 256 merkkiä. Jotkut kirjoittajista pitäytyivät vastauksissaan hyvin tarkasti lomakkeessa esitetyissä kysymyksissä. Toiset puolestaan kir-

joittivat elämästään ja kokemuksistaan varsin laajasti ja vapaamuotoisesti. Kaksi informanteista oli jo aiemmin kirjoittanut kipukokemuksistaan tarinan johonkin toiseen taroitukseen ja antoivat nyt kirjoituksensa käyttööni tätä tutkimusta varten. Nämä tarinat eivät eroa muista vastaanottamistani kertomuksista millään ratkaisevalla tavalla.

Kyselyyni vastanneista 13 oli naisia ja loput 10 miehiä. Nuorin vastaaja oli 22-vuotias ja vanhin 57 vuotta vanha. Viittaan tutkimuksessa eri informantteihin mainitsemalla heidän sukupuolensa ja ikänsä (esim. *Mies, 52 vuotta*). Samanikäiset ja samaa sukupuolta olevat informantit erotan lisäämällä mukaan järjestysluvun (esim. *Nainen, 25 vuotta; Nainen, 25 vuotta, II*). Kaikki informantit eivät maininneet kertomukseensa ikäänsä. Näissä tapauksissa erottaakseni informantit toisistaan olen antanut informanteille järjestysluvun, jonka mainitsen sukupuolen lisäksi (esim. *Nainen, I*).

Kyselylomakkeessani pyysin kirjoittajia arvioimaan, millaisena he kokevat kivun kuvailemisen, onko se helppoa vai vaikeaa. Useimmat kirjoittajat vastasivatkin tähän kysymykseen ja enemmistö heistä piti kivusta kertomista vaikeana. Osaltaan jo nämä informanttien kuvaukset omista kokemuksistaan ja vaikeuksistaan kivun kielen-
tämässä perustelevat käsillä olevaa tutkimusta.

- 1) *Todellinen kipu on selässä, mutta kivuliasta on tämä kirjoittaminenkin. Jo heti aluksi voin todeta, että kivun ja kiputilojen ja -tilanteiden saattaminen sanalliseen muotoon ei ole helppoa. (Mies, 47 vuotta)*
- 2) *Kuntoutus- ja työkykykartoituksessa laitettiin eteen kipujana/arvioi, miten kipeä olet, miten voimakasta kipusi on? Se oli minusta todella vaikeaa. Jos ihmiseen koskee koko ajan, sitä kuin ”turtuu”, se on jatkuva olotila. Miten sen määrittää?? (Nainen, 55 vuotta, II)*

Jotkut informanteista kyseenalaistivat voimakkaasti mahdollisuuden ymmärtää toisen kokemaa kipua. Monet kirjoittajat olivat myös kohdanneet vaivojensa vähättelyä ja tunsivat, ettei heitä kipuineen oteta todesta.

- 3) *Tuskinpa kirjoituksestani paljoakaan ymmärrätte, mitä kokonaisvaltainen vuosikymmenien kipu voi olla. — En varmasti tule ymmärretyksi. Tätä kipua ei voi kukaan kuvitella, ellei ole kokenut. (Nainen, 57 vuotta)*
- 4) *Kivun kuvaaminen on erittäin vaikeaa. Varsinkin lääkärille. — Huonoimmat kokemukset ovat ehdottomasti kuntoutuslaitoksien lääkäreistä. Niissä paikoissa ikärasismi ja nuoren ihmisen kipuihin uskomisen on sen sortista, että itkin iltaisin huonoa mieltä. (Nainen, 29 vuotta)*

- 5) *Kivun kuvaaminen on vaikeata. En ole varma uskooko ja ymmärtääkö vastapeluri todella mistä on kysymys. (Nainen, 55 vuotta)*

Vaikka useimmat kyselyyn vastanneista arvioivatkin kivun kuvailemisen hankalaksi, olivat jotkut toista mieltä ja luonnehtivat kivusta kertomista helpohkoksi. Näissäkin tapauksissa kirjoittajat korostivat kipuaistimuksen subjektiivista luonnetta ja tästä mahdollisesti seuraavia kommunikaatiovaikeuksia.

- 6) *Omasta mielestäni kivusta kertominen on ollut minulle varsin helppoa, koska olen luonteeltani puhelias ja käytän arkikielessänikin mieluusti monenlaisia adjektiiveja sekä vertauskuvia. Toisaalta tunte onnistuneesta kuvailusta voi olla vain oma käsitykseni, koska aivanhan kipu on subjektiivista. Vaikka kuinka selvittäisin ja kertoisin kivustani, miten voin olla varma, että jaamme lääkärin kanssa saman käsityksen sanasta perkeleenmoinen? (Mies, 26 vuotta)*
- 7) *Vuosien varrella olen oppinut mielestäni kuvaamaan kipua melkoisen hyvin, mutta kivun kokeminen on aina subjektiivista. Tämän vuoksi lääkärin saattaa olla vaikea ymmärtää kivun laatua koska kivun aistiminen syntyy osittain potilaan omassa päässä ja kukin kuvailee sen omalla tavallaan. (Nainen, 25 vuotta, II)*

Jotkut informanteista olivat kokeneet tutkimukseen osallistumiseen liittyvän kirjoitusprosessin palkitsevana tai ainakin mielekkäänä, mikä on tietysti käsillä olevan työn kannalta epäolennaista — mutta yhtä kaikki mukava kuulla.

- 8) *Vastaan kyllä mielelläni, jos vielä on jotain kysyttävää, tässähän kirjoittelun lomassa huomasin, että taitaapa olla varsin terapeuttinen vaikutus tällä kyselyllä. (Nainen, 29 vuotta)*
- 9) *Asia ehkä on itsellekkin hyvä että tulee mietittyä mitä elämään varrella on tapahtunut. (Mies, 52 vuotta)*

Kyselyyni vastaaminen on vaatinut informanteiltani melkoisesti viitseliäisyyttä ja monissa tapauksissa myös rohkeutta kertoa aroista ja henkilökohtaisista asioista. Haluankin tässä yhteydessä kiittää kaikkia kyselyyni vastanneita kirjoittajia, jotka ovat jakaneet kokemuksensa käsillä olevan tutkimuksen hyväksi.

1.4 Tutkimuksen kulku

Työ etenee siten, että aivan aluksi, toisessa pääluvussa, paneudutaan kipuun, sen eri muotoihin ja syntymekanismeihin. Vaikka käsillä oleva tutkimus onkin ennen muuta

lingvistinen, on välttämätöntä tarkastella myös kipua eri näkökulmista. Kivun monitahoisuuden luonteen ymmärtäminen auttaa ymmärtämään paremmin sen kielentämiseen liittyvät haasteet.

Kolmas pääluku on omistettu kognitiiviselle lingvistiikalle, joka toimii tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä. Tässä luvussa esittelen kognitiivisen suuntauksen peruseriaatteita ja keskeisintä käsitteistöä keskittyen luonnollisesti työn kannalta merkityksellisimpiin seikkoihin.

Luvut 4—7 muodostavat tutkimuksen analyysiosan. Aluksi, jaksossa 4, tarkastelen kivun ontologiaa. Keskeisenä tavoitteena tässä jaksossa on siis ymmärtää, mitä kipu meille on. Seuraavaksi, luvussa 5, mielenkiinnon kohteena on kivun kielellinen kuvailu: millaista kipu on, miten voimakasta se on ja missä se sijaitsee? Jaksossa 6 tutkin kivun kuvailua ajallisena ilmiönä, jolla on jokin kesto. Viimeinen analyysiluku on varattu kielellisille ilmauksille, joissa kipu on mukana kausaatioketjussa syynä, seurauksena, vaikuttamassa tai vaikutuksen kohteena.

Tutkimuksen päättää luku, jossa esitän yhteenvedon tutkimuksesta ja pohdin, miten olen onnistunut täyttämään työille asettamani tutkimustehtävän. Lopuksi arvioin lyhyesti, millaisia mahdollisuuksia jatkotutkimukseen käsillä oleva työ voisi avata.

2 Kipu ilmiönä ja ongelmana

Kipu on ilmiönä varsin monitahoinen. Se voi näyttäytyä paikallisena ja nopeana vihlaisuna yhtälailla kuin jatkuvana, koko tietoisuuden täyttävänä tuskana. Myös kivun syntymekanismit ja sen kokemiseen vaikuttavat tekijät ovat moninaiset. Kansainvälinen kipututkimusyhdistys (International Association for the Study of Pain, IASP) määrittelee kivun epämiellyttäväksi sensoriseksi ja emotionaaliseksi kokemukseksi, joka liittyy kudonsvaurioon tai jota kuvataan kudonsvaurion käsittein (Estlander 2003: 13). Määritelmä kattaa siis kipukokemukset, jotka johtuvat kudons- tai hermovauriosta, mutta myös sellaiset, joille tällaista syytä ei ole osoitettavissa. Kipu on subjektiivinen elämys, johon fyysisten vammojen ohella vaikuttavat myös tunteet, aikaisemmat kokemukset, odotukset jne. (Helman 2007: 189). Kipua ei ainoastaan aistita ja tiedosteta; se tunnetaan.

Anneli Vainio kirjoittaa, että kipu on yhtälailla psykologinen kuin biologinenkin ilmiö. Hermotoimintana se rinnastuu vaikkapa näkö- ja makuaistiin, mutta kivulla on myös kognitiivinen ja emotionaalinen ulottuvuutensa. Tässä mielessä sillä on yhtä-

läisyyksiä vaikkapa muistin kaltaisiin mentaalisiin kykyihin. Kipuaistimus on aina ni-
menomaan yksilön kokemus, mutta kivulla on silti myös yhteisöllinen puolensa. Vaini-
on mukaan kulttuurinen ja sosiaalinen todellisuus, jossa elämme, vaikuttaa kivun koke-
miseen ja ymmärtämiseen. Kipu kurkottaa kokijansa ulkopuolelle; etenkin pitkään jat-
kuneen kivun vaikutukset ulottuvat usein esimerkiksi kokijan ihmissuhteisiin. (Vainio
2004: 5.)

Käsillä olevan ilmiön kompleksisuuden vuoksi on syytä tarkastella sitä yksi-
tyiskohtaisemmin eri näkökulmista. Aluksi on hyvä ymmärtää kivun biologinen merki-
tys ja sen fysiologiset syntymekanismit. Näitä asioita käsitellään alaluvussa 2.1. Toises-
sa alaluvussa pohditaan, miten psyykkiset, sosiaaliset ja kulttuuriset seikat vaikuttavat
kivun kokemiseen — ja toisaalta, mitä vaikutuksia kivulla on kokijansa psyykeen sekä
sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön. Tämän pääluvun lopuksi jaksossa 2.3 syven-
nytään kipuun kielifilosofisena ongelmana. Tässä lähtökohtana toimivat Ludwig Witt-
gensteinin ajatukset kivusta ja kielestä sellaisina kuin hän on ne esittänyt *Filosofisissa
tutkimuksissaan*.

2.1 Biologinen ja lääketieteellinen näkökulma

Eija Kalson, Anneli Vainion ja Ann-Mari Estlanderin mukaan kivun biologinen tehtävä
on suojella ihmistä (tai eläintä, tietenkin): se varoittaa uhkaavasta kudოსvauriosta. Va-
hingin jo tapahduttua ja vamman päästyä syntymään kipu pakottaa varomaan arkaa
paikkaa. Esimerkiksi nyrjähtäneen nilkan päälle ei voi varata painoa. Näin kipu osaltaan
edistää toipumista. Levossa kehon omat kudოსvauriota korjaavat prosessit pääsevät rau-
hassa toimimaan. (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 85—86.) Useimmiten pienet kolhut
ja naarmut akuutin kivun taustalla paranevatkin itsestään. Vakavammissa tilanteissa
kipu myös ajaa etsimään apua. Se onkin yleisin syy hakeutua lääkärin vastaanotolle
(Helman 2007: 183). Kipu voidaan siis nähdä myös eräänlaisena viestintävälineenä.

Akuutti, selvästi johonkin vammaan tai sairauteen liittyvä ja suhteellisen ly-
hykestoinen kipu on tarkoituksenmukaista ja kokijalleen mielekästä. Toisin on **krooni-**
sen eli pitkittyneen kivun laita. Sille ei nimittäin ole löydetty positiivista, ihmistä hyö-
dyttävää tehtävää (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 86). Poikkeuksen tähän muodosta-
vat jotkin reuman ja nivelrikon tapaiset sairaudet, joista krooninen kipu viestittää ja on
siten varoittavana tekijänä akuutin kivun tapaan (Vainio 2004: 35). Krooniseksi kipua

voidaan nimittää, kun se on kestänyt kolmesta kuuteen kuukautta tai pidempään kuin kivun alun alkaen aiheuttaneen kudosaaurion normaaliksi arvioitun paranemisajan (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 87).

Tavallisesti kipuun liittyy kudosaaurio tai ainakin uhka vaurion syntymisestä. Aivot tulkitsevat vamman tai sairauden aiheuttaman ärsykkeen kivuksi. Kipuviesti välittyy ns. **kipurataa** pitkin erilaisen sähköisten ja kemiallisten prosessien avulla. Kipurata on osa hermostoa. Se alkaa kudosten kipua aistivista hermopäätteistä ja kulkee hermorunkojen, selkäytimen, aivokeskusten kautta päätyen lopulta aivokuorelle. Tämä on normaalin, kudosaaurioon liittyvän eli ns. **nosiseptiivisen** kivun toimintamekanismi. (Vainio 2004: 25.) Tyypillisesti nosiseptiivinen kipu liittyy esimerkiksi tulehdukseen, lihasten tai luuston vammoihin ja iskemiaan eli verisuonten ahtautumisesta johtuvaan verenkierron heikkenemiseen (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 96).

Lääketieteen piirissä oletettiin suunnilleen viime vuosisadan puoliväliin asti, että kipu on aina pelkkä oire, jonka aiheuttaja on löydettävä ja hoidettava kuntoon. Näin ei kuitenkaan enää ajatella olevan; kipu voi joissain tapauksissa olla oma sairautensa. (Estlander 2003: 37.) Kudosaaurioon liittyvä nosiseptiivinen kipu saattaa kroonistua ja muuttua toisten kipumekanismien ylläpitämäksi ongelmaksi. Esimerkiksi akuutin nosiseptiivisen kivun ja sen aiheuttaman vamman tai sairauden hoitamatta jättäminen saattaa erilaisten psykososiaalisten tekijöiden ohella johtaa kivun pitkittymiseen. (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 88.) On myös sairauksia, joihin liittyy jatkuva kudosaaurio ja siten myös krooninen nosiseptiivinen kipu. Tällaisia sairauksia ovat jo mainitut reuma ja nivelrikko.

Aina ei edes kivun taustalla ole kudosaauriota. Krooninen kipu saattaa johtua itse kipuviestistä välittävän kipuradan häiriöstä. Kalson ja Vainion mukaan tällaista kipua nimitetään **neuropaattiseksi**. Vioittunut hermojärjestelmä saattaa viestittää kipua sellaisen ärsykkeen vuoksi, joka normaalisti ei aiheuttaisi kipuaistimusta, tai joissain tapauksissa spontaanisti ilman minkäänlaista ärsykettä. Esimerkiksi kolmoishermosto ja ns. aavesärky ovat luonteeltaan neuropaattisia. Neuropaattiselle kivulle ominaisia piirteitä ovat sellaiset epänormaalit tuntemukset kuten pistely, polte tai puutuneisuus alueella, johon kipu paikannetaan. (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 97—98.) Koska kipujärjestelmä on sängen monimutkainen, voivat neuropaattisen myös kivun syntymekanismit olla moninaiset.

Monille tuttu välilevyn pullistuman aiheuttama kipu on puolestaan esimerkiksi ns. **neurogeenisestä** kivusta, jota Kalso, Vainio ja Estlander nimittävät nosiseptisen ja neuropaattisen kivun välimuodoksi. Neurogeeninen kipu johtuu mekaanisesta ärsytyksestä, kun vaikkapa juuri pullistunut välilevy painaa hermoa. Tällainen hermokipu ja siihen liittyvät muut tuntohäiriöt yleensä korjaantuvat, kun ärsytystä aiheuttavasta teijästä päästään eroon. (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 98.)

Joskus kivulle ei perusteellisistakaan tutkimuksista huolimatta löydetä mitään elimellistä syytä eli kudosis- tai hermovauriota. Silloin on tapana puhua **idiopaattisesta** kivusta. Tällaisesta kivusta kärsivän potilasryhmän jäseniä voidaan vielä jaotella monin tavoin. (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 99.) Kaikissa tässä esiteltyissä kroonisen kivun tapauksissa kivusta on tullut itse sairaus. (Estlander 2003: 10, 16.)

Akuuttia kipua, jonka fysiologiset syyt tunnetaan, pystytään nykylääketieteen keinoin useimmiten lievittämään varsin tehokkaasti. Samat keinot tepsivät yleensä huonosti krooniseen, syntymekanismeiltaan epäselvään kipuun. (Estlander 2003: 16, 18.) Pitkään jatkuessaan selittämättömät ruumiilliset vaivat ovat ymmärrettävästi kokijalleen raskaita ja saattavat aiheuttaa ahdistusta ja epätoivoa. Tämä käy ilmi myös omasta ai-neistostani.

10) Todella turhauttavaa on se, että mitään vikaa ei ole lukuisista tutkimuksista huolimatta todettu. (Nainen, 25 vuotta, III)

Joskus kipupotilaalla on myös vaivoinaan uskottavuusongelma. Tavallisestihan kivulle löydetään jokin elimellinen syy, ja jos näin ei käykään, saatetaan potilaan tuntemukset kyseenalaistaa tai epäillä hänen mielenterveyttään. Kalso ja Vainio puhuvat tässä yhteydessä ensimmäisestä ja kolmannesta persoonasta. Potilas kuvailee kipuaan, ensimmäisen persoonan kokemusta, lääkärille, joka kääntää kuulemansa kolmannen persoonan käsitteiksi eli potilaan kuvaamien oireiden mahdollisiksi aiheuttajiksi, kuten sairauksiksi tai vammoiksi. Ensimmäisen persoonan kuvauksella viitataan siis subjektiiviseen kokemukseen ja tuon kokemuksen kolmannen persoonan vastineella johonkin objektiivisesti todennettavaan asiantilaan. Näin subjektiivinen kipuaistimus pyritään tekemään havaittavaksi myös ulkopuoliselle esimerkiksi röntgenkuvan tms. avulla. (Vainio 2002: 21—22.) Ongelmallista on, jos tämä käännöstyö subjektiivisesta kokemuksesta lääketieteen objektiiviselle kielelle ei onnistu.

Meidän yhteiskunnassamme legitiimin lääketieteellisen ongelman määrittely on annettu lääkäreiden tehtäväksi. Kipu on kuitenkin aina potilaan. Vainio osoittaa tässä asetelmassa piilevän ongelman. Lääkäri pyrkii validoimaan potilaan kipuoireen osoittamalla korrelaation sen ja jonkin elimellisen vamman välillä. Ilman tällaista korrelaatiota ei periaatteessa ole lääketieteellistä ongelmaakaan. Mikäli todellinen samastetaan objektiivisesti todennettavaan, kuten usein tapahtuu, on myös potilaan kärsimyksen legitimointi lääkärin käsissä. (Vainio 2002: 21—22.) Kipua ei välttämättä oteta todesta, jos sille ei voida osoittaa lääketieteen keinoin syytä. Omassa aineistossani monet informantit kertoivat kohdanneensa vähättelyä niin lääkäreiden kuin läheistenkin taholta.

11) Pahinta on myös lääkäreiden ylimielinen suhtautuminen asiakkaaseen, jotkut vähättelevät kipua ja olettavat vika on päässä. (Mies, 40 vuotta)

12) Lääkäreistä suurin osa kohdallani on ollut tämän taipaleen aika vähätteleviä, ikärasismia olen kokenut aivan liikaa. (Nainen, 29 vuotta)

13) Toisille ystäväilleni en voi kertoa koko tarinaa. Sen huomaa, jos asia ei kiinnosta tai ei uskota. (Nainen, 55 vuotta)

Erityisesti seuraavasta esimerkistä käy ilmi, miten tärkeää kipua aiheuttavan elimellisen vaurion löytyminen kirjoittajalle on. Taustalla tuntuisi olevan ajatus, ettei kipu yksinään anna oikeutusta avun pyytämiselle.

14) Alussa magneettikuvien ja röntgenkuvien puuttuessa oli kaikkein vaikeinta saada ymmärrystä ja monenlaiset kipulääkereseptit ovat muistona niiltä ajoilta. Nyt viimeisimmän epikriisin "lyöminen" pöytäään auttaa asiallisen kohtelun saamisessa eikä tarvitse olla "turhan" valittajan maineessa. Meille 50-vuotialle naisille riittää "mummokuume" niin monen vaivan selitykseksi! (Nainen, 50 vuotta)

Kokijalleen kipu on aina todellinen. Ratkaisemattomien kipuongelmien vuoksi tehdään jopa itsemurhia. Esimerkiksi Robert R. Edwards on todennut, että lukuisissa tutkimuksissa on osoitettu kroonisen kivun lisäävän itsemurhariskiä. Edwardsin mukaan pitkittyneestä kivusta kärsivillä on myös paljon passiivisia kuolema-ajatuksia ilman aktiivista suunnitelmaa itsemurhasta. (Edwards 2006: 272, 275.) Kuolemaan ja itsemurhaan liittyvät ajatukset eivät ole tuntemattomia omassakaan aineistossani.

15) *Välillä olen maannut sängyssä ja suunnilleen toivonut omaa kuolemaa kunhan vaan kipu hellittäisi. (Nainen, 25 vuotta, III)*

16) *Silloin aamuyöllä kun kirjoitin sen itselleni aiheen kivusta tuli esille että en halua kitua liikaa, testamentin oon tehnyt, ja valmis vaikka kuolemaan pois. Moni ei myönnä ajatelleen näitä asioita, mutta sellainen valehtelee, jos on ollut kroonisesti kipiä. (Mies, 52 vuotta)*

17) *Itsemurhan partaalla... (Mies, 35 vuotta)*

Kudosvaurion ja kivun välillä ei siis ole suoraa kausaaliyhteyttä siten, että voitaisiin tietyn vamman perusteella kalkyloida tietty määrä tietynlaista kipua. Kipua voi olla ilman elimellistä syytä, ja toisaalta vakaviinkaan vammoihin ei aina liity kipua. Kivun objektiivinen mittaaminen ei myöskään ole mahdollista minkään laitteen tai kokeen avulla (Estlander 2003: 12). Juuri näistä syistä kivun kielellinen kuvaaminen onkin erityisen tärkeää, jotta kivun kokija tulisi ymmärretyksi ja autetuksi.

Heikki Ketovuori painottaa, että mahdollisimman tarkka kivun laadun, intensiteetin ja sijainnin ilmoittaminen auttaa oikean diagnoosin tekemistä. Potilastyötä helpotamaan on laadittu erilaisia kivun voimakkuutta valaisevia asteikoita, joihin potilas voi sijoittaa kulloisenkin kipunsa. Intensiteettiä voidaan arvioida myös numeerisesti. Kaikki tällaiset mittarit perustuvat tietenkin potilaan subjektiiviseen arvioon kivun voimakkuudesta. Kivun laadun kuvaamista auttavat puolestaan kipusanastot. Käytössä on myös suomenkielinen kipusanasto. (Ketovuori 1983: 1—2.)

Kipua voidaan sanallisesti kuvata lähinnä kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin voidaan luonnehtia kivun **sensorisia ominaisuuksia** eli kivun **laatua**, jolloin siis kerrotaan, miltä kipu tuntuu. Toiseksi voidaan kuvata kivun **emotionaalista puolta** ja kolmanneksi kivun **voimakkuutta**. (Bailey & Davidson 1967 Ketovuoren 1983: 3—4 mukaan.) Ketovuori (1983: 4) kertoo sensorisen kuvauksen olevan diagnostiikan kannalta merkityksellisintä. Kroonikoiden kipukielessä korostuvat kuitenkin emotionaaliset kipusanat sensorisen kuvauksen jäädessä usein epäsystemaattiseksi (Kalso 2002: 43). Kipukroonikot ovat luonnollisesti eläneet kipunsa kanssa kauemmin kuin akuutista kivusta kärsivät. He ovat ehtineet miettiä kipuaan, sen merkitystä ja laajempia yhteyksiä aivan toisella tavalla. Ehkä erot kipukielessä selittyvät ainakin osittain tätä kautta.

2.2 Kulttuurinen, sosiaalinen ja psykologinen näkökulma

Kivulla on kaikille ihmisille yhteinen biologinen perustansa. Kivun havaitsemisessa ei ole löydetty eroja etnisten ryhmien kesken, joten fysiologiset edellytykset tuntea kipua ovat kaikkialla samat. Suhtautuminen kipuun, sen syihin ja merkityksiin, vaihtelee kuitenkin eri kulttuurien välillä. (Vainio 2002: 22—23; Helman 2007: 185—186.) Kulttuuri, jonka sisään kasvamme, määrittää asennoitumistamme lukemattomiin eri asioihin ja ilmiöihin. Omista kulttuurisista lähtökohdistamme arviomme, mikä on arvokasta ja kunniakallista tai arvotonta ja häpeällistä, mikä on kiellettyä tai sallittua, mikä hyvää ja mikä paha. Myös kipua tunnetaan, arvotetaan ja ilmaistaan tätä kulttuurista taustaa vasten.

Modernin lääketieteen ja sen edustaman biologisen ihmiskäsityksen myötä meillä länsimaissa on tavattu suhtautua kipuun ongelmalähtöisesti. Kivulle pyritään löytämään jokin elimellinen syy ja tuo syy esimerkiksi lääkkein tai lääketieteellisin operaatioin poistamalla toivotaan kivunkin samalla poistuvan. (Hyypä 1982: 12—13.) Sen sijaan monissa primitiivisinä pitämässämme yhteisöissä kivulle ja sen taustatekijöille annetaan syvempi merkitys. Kipu saatetaan käsittää rangaistukseksi rikkeestä jumalia vastaan tai pahojen henkien aiheuttamaksi. Tällöin kipua yritetään lievittää uhrein ja magian keinoin. (Vainio 2004: 18—19.)

Kipu voi myös näytellä merkittävää osaa erilaisissa rituaaleissa ja siirtymäriiteissä. Helman kirjoittaa, että joissakin yhteisöissä esimerkiksi mieheksi tuleminen vaatii äärimmäisen kivun sietämistä. Urhoollisuus osoitetaan kestämillä kipu tyynesti ja näin lunastetaan status ryhmän täysivaltaisena jäsenenä. Tällaisten yhteisöjen keskuudessa rohkeus ja itsehillintä ovat tärkeitä arvoja ja kivun avulla mies voi osoittaa kelpoisuutensa haluttujen ominaisuuksien suhteen. (Helman 2007: 186.)

Meillä länsimaissa puolestaan kristinusko on antanut esimerkiksi synnytyskivulle erityisen merkityksen: kipu on rangaistus tottelemattomuudesta Jumalaa kohtaan ja siten sukupolvittain kertautuva muistutus syntiinlankeemuksesta ja paratiisista karkottamisesta. Joidenkin toisten uskomusjärjestelmien vaikutuspiirissä synnyttämiseen liittyvän kivun merkitys voi olla kokonaan toinen. Esimerkiksi Helman kertoo, että Pohjois-Intiassa eräät naiset uskovat saavansa synnytyskivuista spirituaalista voimaa, *saktia*. Näille naisille kivun merkitys on tuossa yhteydessä positiivinen, eivätkä he toivo synnytyksen yhteydessä kivunlievitystä. (Helman 2007: 192.)

Kristinuskon myötä kipuun on kytketty myös muita merkityksiä. Se on historiallisen ajankohdan vaihtuessa nähty mm. Jumalan rangaistuksena tai jopa lahjana; maanpäälliseen kärsimykseen sisältyy lupaus ikuisesta elämästä kuoleman jälkeen. Toisaalta kipu on voinut merkitä kristitylle myös keinoa päästä lähemmäs Jumalaa. Tällöin kipu nähdään uhrina Jumalalle. Sen avulla puhdistaudutaan synnistä ja anotaan vapahdusta. (Vainio 2004: 19—20.) 2000-luvun sekularisoituneessa yhteiskunnassa uskonnon vaikutus arkipäivässä on useimmille vaikkapa meillä Suomessa nimellinen — jos sitäkään. Juutalais-kristillinen traditio on kuitenkin muovannut kulttuuriamme voimakkaasti, eikä sen vaikutusta pidä nykypäivänäkään aliarvioida.

Terveyyteen ja sairauteen liitetään eri kulttuureissa eri merkityksiä. Eri sairauksiin ja vammoihin saatetaan tietyn kulttuurijärjestelmän sisällä suhtautua eri tavoin. Sosiaaliset normit säätelevät, miten esimerkiksi vanhuksiin ja sairaisiin tulee suhtautua ja millaista käytöstä heiltä odotetaan. Tämä vaikuttaa varmasti myös heidän itseymmärrykseensä. Seuraavasta lainauksesta käy ilmi, että myös kipupotilas haluttaisiin asettaa tiettyyn rooliin, josta murtautumista ulos ei haluta hyväksyä.

18) Kun minäkin kyllä pääsen liikkeelle niin, että hiljakseen ulkoilutan pieniä määriä kerrallaan koiraamme, pyrin tekemään sitä joka päivä, että vähän saan liikuntaa. Niin sitä jos ei koko aikaa joudu olemaan sängyssä niin ihmiset vetävät johtopäätöksiä, että eihän tuo nyt ole edes kipeä. (Nainen, 29 vuotta)

Toimintoja, joilla ihminen reagoi kipuun, nimitetään **kipukäyttäytymiseksi**. Helman jakaa kipukäyttäytymisen kahteen osaan, tahattomaan ja tahdonalaiseen. Erityisesti tahdonalaisiin reaktioihin kulttuurilla on merkittävä vaikutus. Kovaan ja yllättävään kipuun liittyvä huutaminen on biologian sanelemaa, samoin esimerkiksi väistämisreaktio, tilanteesta pakeneminen tai liikkumattomaksi jäähmettyminen. Kivun julkisen näyttämisen kynnys ja tapa vaihtelevat kuitenkin kulttuureittain. (Helman 2007: 185—186.) Esimerkiksi Välimeren maissa ääneen valittaminen ja avoin itkeminen on tavallista, kun taas vaikkapa meillä Suomessa kivun hiljainen ja yksinäinen sietäminen on sosiaalisesti hyväksytympi käyttäytymismalli.

Eri kielten kipusanastot eroavat toisistaan paitsi laajuudeltaan myös laadun suhteen (Vainio 2002: 23—24). Kivun eri puolien kielentäminen vaihtelee jonkin verran kielten välillä. Tämä heijastanee sitä, miten ympäröivässä kulttuurissa suhtaudutaan kipuun. Esimerkiksi Suomessa kipua ei mielletä rangaistukseksi, eikä kipusanastoomme

ole siksi kelpuutettu emotionaalista kipusanaluokkaa ”rankaiseva”, vaikka se joidenkin toisten kielten vastaavista sanastoista löytyy (Ketovuori 1983: 8 ja 16).

Maj-Britt Eloranta (2002: 31, 55) on pro gradu -tutkielmassaan käsitellyt kroonista kipua osana elämää, ja hänen tutkimuksensa mukaan kipu pyritään usein salaamaan myös läheisiltä ihmisiltä. Omassa aineistossanikin stoalainen asenne kivun kestämiseen oli esillä joidenkin kirjoittajien kertomuksissa.

19) Lopuksi en yleensä puhu kivusta toisille ihmisille, mitä se niille kuuluu. En siedä surkutteluja tai toisten voivotteluja otan sen mitä tuleman pitää ja sillä siisti. — En ole kertonut asiasta etes vaimolleni. Mitä silleturhia huolia suo. (Mies, 52 vuotta)

20) Alku ajoin aina lääkärillä käydessäni sanoin sattuu vähän (vaikka melkein vesi valui silmistä ja sanoin pikkuvika helppokorjata...) — Sitä luuli olevansa oikea äijä kun ei valittanut. (Mies, 40 vuotta)

21) Ei tahtoisi valittaa, mutta on pakko ja kuitenkin on tunne, ettei perhe ym. ymmärrä kuitenkaan. (Nainen, 55 vuotta, II)

Koska kipukäyttäytyminen on osittain opittua, myös vanhemmat voivat omalla esimerkillään vaikuttaa siihen, miten heidän lapsensa suhtautuvat kipuun. Kivulla pelottelu tai siitä varoittaminen ovat omiaan voimistamaan kipua, jos vahinko leikin tiimellyksessä kaikesta varovaisuudesta huolimatta sattuu. Lapsuuden kipukokemukset määrittävät osaltaan kunkin ihmisen kivulle antamia merkityksiä. Kipu voi tarkoittaa lohdutusta, huomiota ja hyvänä pitoa mutta myös rangaistusta, häpeää ja syyllisyyttä. (Maunuksela & Hamunen 2002: 313—314; Helman 2007: 191—192.)

Fysiologisten seikkojen ja ympäröivän kulttuurin lisäksi yksittäiseen kipukokemukseen vaikuttavat monet satunnaisemmat seikat. Mielentila, aiemmat kokemukset, uskomukset ja odotukset heijastuvat kivun kokemiseen. Pelko ja epävarmuus saattavat voimistaa kipuaistimusta, kun taas tunne turvallisuudesta ja tilanteen hallinnasta voi lievittää sitä. (Estlander 2003: 10.) Äärimmäiset olosuhteet ja kamppailu selviytymisestä sysäävät joskus kivun taka-alalle huolimatta vaikeistakin vammoista, jotka normaalioloissa olisivat hyvin tuskallisia (Helman 2007: 189).

Vainio (2004: 111) korostaa, että kipu kuuluu niin mielen kuin ruuminkin piiriin, joten pelkän lääkitsemisen lisäksi kipupotilasta voidaan auttaa muuttamalla hänen ajatusmallejaan ja käsityksiään kivusta. Vainion mukaan kivun voimakkuuden kokemi-

seen vaikuttaa myös merkitys, jonka kokija kivulleen antaa. Tässä yhteydessä merkitys tarkoittaa sitä roolia, joka kivulla kokijansa elämässä on. Kipu voidaan samastaa esimerkiksi viholliseen, joka nujertaa ihmisen ja ottaa tämän elämän ohjat haltuunsa. Toisaalta se voidaan mieltää haasteena ja henkisen kasvun paikkana. (Vainio 2004: 99.) Nämä kivun eri roolit tulevat esiin myös omassa aineistossani.

22) *Kipua/särkyä olen alkanut nimittää lymyäväksi viholliseksi. (Nainen, 54 vuotta)*

23) *Se [kipu] on tuhonnut ihmismäisen ja inhimillisen elämän mahdollisuuden. Se on tuhonnut toimeentulon. (Nainen, 57 vuotta)*

24) *Kivussa itsessään ei ole mitään hyvää, mutta olen oppinut olemaan murehtimatta pikkuasioiden kanssa ja oppinut hyväksymään itseni semmoisena kuin olen kun muutakaan ei voi. (Mies, I)*

Nykylääketieteen piirissä psyykkisten tekijöiden vaikutus kivun kokemiseen tunnustetaan yleisesti. Yhtä tunnettua kuitenkin on, että myös kipu saattaa vaikuttaa psyykeen; krooninen kipu aiheuttaa monissa tapauksissa masennusta. Vainio kirjoittaakin, että joidenkin tutkimusten mukaan miltei kaikki kipupotilaat ovat ainakin jossain määrin myös masentuneita. Myös erilaiset ahdistus- ja paniikkioireet ovat kipukroonikoilla tavallisia. (Vainio 2004: 69.) Tämänkaltaisista ongelmista kertoivat omatkin informanttini.

25) *Koen kivun huonona kaverina, koska se aiheuttaa myös henkistä pahoinvointia. Itselleni on kuvaan alkanut selvästi astua vakavaa masennusta, ahdistusta ja paniikkihäiriötä. Nelisen vuotta sitten en voinut kuvitellakaan, että minulla olisi tämän kaltaisia ongelmia. Mutta ne on vaan tässä ajan kanssa alkanut asiat painaa paljon mieltä ja ison syy tähän on se, että en osaa varmastikaan käsitellä sitä, miten paljosta olen joutunut luopumaan tämän selän temppuilun takia. (Nainen, 29 vuotta)*

26) *Kivut ovat tuoneet pitkään jatkuessaan masennusta, alakuloisuutta. Joskus on ollut vaikeaa muistaa, koska viimeksi on aidosti nauranut. (Nainen, 54 vuotta)*

Kipukroonikoiden masennusoireet saattavat johtua monista seikoista, jotka olennaisesti ovat yhteydessä kivun pitkittymiseen. Usein kipu esimerkiksi rajoittaa elämää ja normaalia toimintaa monin tavoin ja saattaa näin pakottaa kokijansa jyrkkäänkin elämän-

muutokseen, johon sopeutuminen voi olla psyykkisesti hyvin raskasta. Tällaisista kokemuksista kertoivat myös tämän tutkimuksen informantit.

- 27) *Kävimme paljon ulkona mieheni kanssa, meillä on laaja ystäväpiiri. Kävimme konserteissa, elokuvissa, ravintoloissa, myös eri paikkakunnilla. Nyt en pysty enää näihin mihinkään. En suoriudu edes arkipäivän askareista kotona. Päänsärkyni estää kaikki meluisat paikat, niskani ja oikean käteni vuoksi ompelu ei onnistu, kaavoittamisesta puhumattakaan! Sosiaaliset suhteet ovat kuihtuneet, koska en yksinkertaisesti aina kykene lähtemään ulos tai ystävien luokse. (Nainen, 27 vuotta)*
- 28) *Itselläni on valtavasti tekemistä sen asian kanssa, etten voi käydä töissä, en lähteä yksin kaupungille kauppoihin.. niin paljosta olen joutunut luopumaan. (Nainen, 29 vuotta)*
- 29) *Ajattelisin, että kivuttomassa elämässä on paljon itsestä kiinni mitä haluaisi tehdä ja minne mennä. Kivun kanssa on toisin. (Nainen, 55 vuotta)*

Kivun aiheuttama elämänmuutos ei koske ainoastaan kivun kokijaa vaan myös hänen perhettään ja muuta lähipiiriään. Esimerkiksi roolit perheen sisällä saattavat muuttua ja sosiaaliset suhteet kuihtua kivun myötä. Nämäkin teemat olivat mukana joidenkin informanttieni kertomuksissa.

- 30) *Koko perheen oli opittava uusi systeemi. Äiti on usein kipeä, poissa oleva, ärtynyt. Mieheni oli otettava uusi rooli perheessämme. Hänelle tuli kuulumaan melkein kaikki perheen kotityöt. Tiedän, että nämä asiat voivat olla avioeron syytä. (Nainen, 55 vuotta)*
- 31) *Parisuhde kärsii jonkin verran, koska kivuiltani en pysty tekemään asioita niinkuin ennen. Onneksi mieheni ymmärtää jonkin verran. Lapsia emme voi vielä kuvitella tähän tilanteeseen, koska kiputilani ovat niin vaikeita. (Nainen, 29 vuotta)*
- 32) *Kaikki mennyt päin per.... ystävät kaikonneet... onneksi edes vaimo on ymmärtänyt minua. (Mies, 38 vuotta)*

Kipu on yleensä viesti siitä, että jotakin on vialla, ja Vainion (2004: 67—68) mukaan pelko vakavan vamman syntymisestä ja terveyden menettämisestä saattaakin olla kiputilaan masennuksen taustalla.

- 33) *Oletan ikäni jäävän alle 50v. koska nyky vuodet ovat kuin Veikka Gustafson koko ajan korkealla kiipeämässä eli kroppa 120% tehoil-*

la kyllä se jossain näkyy tulevaisuudessa...syöpä tai joku muu vakava sairaus. (Mies, 40 vuotta)

34) *Pelkonani onkin vanhenemisen tuomat ongelmat nilkkani suhteen. Tarvitsenko jo 30-vuotiaana kävelykeppiä? Onko minulla vielä oma nilkkanivel, kun olen 50-vuotias? Onko minusta vielä kävelemään, kun olen 70-vuotias? (Mies, 26 vuotta)*

Itsenäisyyden menettäminen ja riippuvuus muiden avusta on samaten mahdollinen pelko kipupotilaiden keskuudessa.

35) *Haluaisin tulla enemmän itsekseni toimeen, eikä tarvitsisi aina pyytää asioissa apua. (Nainen, 29 vuotta)*

Erilaiset univaikeudet liittyvät usein kipuun. Kipu ei anna nukahtaa tai se herättää kesken unen, jolloin öistä tulee katkonaisia. Joihinkin sairauksiin, kuten fibromyalkiaan, taas liittyy väsymyksen tunne pitkistä yönistä huolimatta. Samoin monet kipu- ja masennuslääkkeet saattavat sivuvaikutuksenaan aiheuttaa väsymystä. (Kalso, Vainio & Estlander 2002: 106.) Monissa kertomuksissa myös unettomuus ja väsymys olivat esillä.

36) *Uni jää olemattomiin kun koskee. (Nainen, 57 vuotta)*

37) *Nukkumaan en ole tuon vuoden '01 jälkeen pystynyt yhtään yötä kunnolla kipuun vuoksi. Aina jossain vaiheessa ne herättävät. Päivällä olen kovasti väsynyt tämän vuoksi. (Nainen, 29 vuotta)*

38) *Yksi lääke oli niin vahva ja väsyttävä, että nukuin n. 10 t yössä+ kahdet päiväunet 2 t kerta. Kivut olivat kyllä poissa. (Nainen, 55 vuotta)*

Näiden psykososiaalisten ja kulttuuristen näkökohtien jälkeen on aika syventyä vielä hetkeksi kivun kielifilosofiseen tarkasteluun.

2.3 Filosofinen ja lingvistinen näkökulma

Mielenkiinto kipua kohtaan on ollut varsin tavallista niin kielifilosofien kuin muidenkin ajattelijoiden keskuudessa. Esimerkiksi valistusfilosofi John Locke (1632—1704) rinnasti kivun ja värien aistimisen: kipu ja väri ovat **sekundaarisia ominaisuuksia**, jotka ovat pikemminkin havaitisijassa kuin havainnon kohteena olevassa todellisuudessa.

Primaariset ominaisuudet — kuten muoto — ovat sen sijaan ulkomaailman objektien

ominaisuuksia. Kipu, samoin kuin värien aistiminen, on kyllä jollakin tavoin kokijasta riippumattoman todellisuuden aiheuttama, mutta viimekädessä se kuitenkin on havaittajan kokemusmaailman ominaisuus. (Määttänen 1995: 59, 97.)

Ludwig Wittgenstein (1889—1951) käsitteli kipua etenkin myöhäisfilosofiassaan. Hän pohti kivun kautta mm. **ostension ongelmia** ja **privaattikielen mahdollisuutta** — tai pikemminkin sen mahdottomuutta. Keskitynkin tässä alaluvussa Wittgensteiniin ja hänen käsitykseensä kivun ja kielen suhteesta. Wittgenstein on sikäläkin käsitteellisen tutkimuksen kannalta merkittävä hahmo, että hänen käsityksestä merkityksestä käyttönä on varsin likeinen kognitiivisen lingvistiikan esittämän käsityksen kanssa. Toisaalta hänen varhainen kielikäsitteensä asettuu oppositioon kognitiiviseen kantaa nähden.

Wittgenstein ehti uransa aikana laatia kaksi hyvin erilaista kielifilosofiaa. Niistä ensimmäisen, ns. **kuvateorian**, hän hylkäsi virheellisenä — tai pikemminkin vakavasti puutteellisenä. Kieli toki kuvaa todellisuutta, kuten nuori Wittgenstein teoksessaan *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921) esittää, mutta tämä on vain osatotuus. Kielellä on monia tehtäviä, ja merkitys on enemmän kuin pelkkä kielellisen ilmaisun ja todellisuuden välille rakentuva viittaussuhde.

Halletin (1967) mukaan merkitys ei ole Wittgensteinille ulkomaailman objekti. Wittgenstein myös torjui ajatuksen merkityksestä tällaisen objektin mentaalisenä edustumana, tunteena tai muuna psykologisena kokemuksena, koska kaikki nämä voivat kyllä liittyä kielelliseen ilmaisuun ja esiintyä yhdessä sen kanssa, mutta mikään niistä ei ole läsnä aina ja väistämättä. Siten ne eivät voi tarjota ratkaisua merkityksen ongelmaan. (Hallet 1967: 73—74.) Kielenkäyttötavat ovat niin moninaisia, että niitä kaikkia yhdistävää tekijää on vaikea löytää. Jäljelle jää siis käyttö sinänsä.

Myöhäisemmässä filosofiassaan Wittgenstein tarkasteleekin merkityksen muotoutumista nimenomaan käytön kautta: ”Sana ’merkitys’ voidaan määritellä niin, että määritelmä kattaa *suuren* tapausten luokan — vaikkakaan ei *kaikkia* sen käyttötapauksista: **sanon merkitys on sen käyttö kielessä.**” (Wittgenstein 1981 [1953]: § 43 [kursiivoinnit Wittgensteinin, lihavointi lisätty]). Merkitys ei siten ole ilmaisun inherentti, äänne- tai merkkijonon sisäänrakennettu ominaisuus, vaan se muotoutuu aina käytön kautta.

Kielen käytöllä on Wittgensteinin ajatuksissa kaksi puolta, jotka ovat molemmat läsnä hänen kirjoituksissaan. Ensinnäkin voidaan ajatella käyttöä **formaalista näkökulmasta**, jolloin mielenkiinnon kohteena ovat ensisijaisesti säännöt ja kielen luonne niiden muodostamana järjestelmänä (use = usage). Toisaalta käyttöä voidaan tarkastella **funktionaalista lähtökohdasta** eli mieltää käyttö lähinnä jonkin tarkoituksen täyttämiseksi (use = utility). (Hallet: 1967: 105.)

Wittgensteinin myöhäisfilosofian keskeisimpiä oivalluksia oli tarkastella kielenkäyttöä pelaamisen näkökulmasta. Pelin pelaajien on hallittava pelinsä säännöt, jotta pelaaminen olisi mielekästä tai edes mahdollista. Säännöt luovat jo pelin (yhdessä pelin funktion, tarkoituksen, kanssa): tiettyjen sääntöjen johdonmukainen noudattaminen on tietyn pelin pelaamista. Samoin kielenpuhuja noudattaa puhumansa kielen sääntöjä — pelaa kielipeliä. Ymmärtääkseen jonkin kielellisen ilmaisun merkityksen, on tiedettävä, miten ilmaisu kielessä käytetään. Kielenpuhujan on siis tunnettava käyttöä ohjaavat säännöt. Ilmauksen merkitys muodostuu sen yhteyksistä muihin ilmauksiin, sen kaikista mahdollisista käyttökonteksteista — ja toisaalta käänteisesti myös niistä konteksteista, joihin ilmaisu ei ole sopiva. Konteksti tarkoittaa tässä sekä ilmaisun kielellistä että ei-kielellistä ympäristöä. (Hallet 1967: 101—102.)

Tuomarina kielipelissä toimii kieliyhteisö. Se päättää, mitkä ilmaisut ovat kielenmukaisia eli sallittuja siirtoja pelin sisällä ja mitkä puolestaan ovat kielenvastaisia eli rikkovat pelin sääntöjä. Konkreettisesti kielenkäyttötilanteessa yksittäinen kielenpuhuja ottaa tuomarin roolin. Kielipelien säännöt eivät ole tavallisesti ehdottomia, ja usein likimääräisyydetkin menettelevät. Kielenpuhujat eivät myöskään yleensä ole tietoisia noudattamisestaan säännöistä, ja niiden eksploiminen voi olla lingvististä koulutusta saamattomalle mahdotonta tai ainakin hyvin vaikeaa. (Kenny 1973: 17.)

Koska ehdottomia sääntöjä ilmausten käytöstä ei tavallisesti ole, ei käytön kautta muotoutuva merkityskään ole aina yksiselitteinen ja kaikille kielenpuhujille sama (Kenny 1973: 161). Kieliyhteisön jäsenten intuitiot voivat johtaa ristiriitaisiin tulkintoihin säännön noudattamisesta. Kun jossakin kielenkäyttötilanteessa yhden puhujan mielestä jotakin sääntöä jo rikotaan, saattaa joku toinen puhuja hyväksyä käytön mukisematta. Samalla tavalla vaikkapa jääkiekossa joku näkee rikkeen tilanteessa, jonka toinen tulkitsee rehdiksi kiekon tavoitteluluksi. Hallet (1967) toteaa, että sääntöjen joustavuuteen ja tulkinnan vapauteen liittyy välttämättä tietty epämääräisyys ja rajojen häilyvyys.

Jonkin ilmaisun käyttö voi tietyissä tilanteissa olla hyvinkin vakiintunutta ja selkeää siten, että kielenpuhujien välillä vallitsee yksimielisyys tämän ilmaisun käytöstä näissä määrättyissä konteksteissa. Kun tarkastellaan ilmaisun roolia kielessä **yleensä**, saattaa tyytyväinen konsensus hajota. Selviä rajoja ilmauksen käytölle ei voikaan ehkä vetää. (Hallet 1967: 119—120.)

Erlaisia kielipelejä sääntöineen on miltei määrättömästi ja uusia syntyy jatkuvasti. Samalla jotkin kielipeleistä tulevat syystä tai toisesta tarpeettomiksi ja jäävät unohduksiin. (Kenny 1973:166.) Kaikkia kielipelejä yhdistävää tekijää on vaikea osoittaa samoin kuin on vaikea keksiä kaikkia maailman pelejä yhdistävää linkkiä. Wittgenstein sanookin näiden välillä vallitsevan **perheyhtäläisyyden**. (Wittgenstein 1981 [1953]: § 65, § 66.) Kaikilla kielipeleillä on joitakin yhteisiä ominaisuuksia jonkin toisen kielipelin kanssa, mutta mikään ominaisuus ei yhdistä kaikkia pelejä.

Wittgenstein oli tyytymätön Tractatuksessa esittämänsä kielikäsityksen yksipuolisuuteen. Kirjassa hän selittää mielekkään kielen tehtävän olevan puhtaasti **deskriptiivinen**: kieli peilaa maailmaa. Todellisuudessa kieli toimii lukemattomin eri tavoin lukemattomissa eri tehtävissä. Meidän tulisikin lakata etsimästä kielenulkoisesta maailmasta objekteja, joita sanat vastaavat ja keskittyä miettimään sanojen erilaisia tehtäviä eri tilanteissa.

Ajattele työkalulaatikon työkaluja: siellä on vasara, pihdit, saha, ruuvimeiseli, viivoitin, liima-astia, liimaa, nauvoja ja ruuveja. — Yhtä erilaisia kuin näiden esineiden tehtävät ovat sanojen tehtävät. (joskin siellä täällä esiintyy yhtäläisyyksiä.) (Wittgenstein 1981: § 11)

Säännöt muodostavat merkityksen formaalin puolen eli kertovat **miten** jotakin ilmaisua on kielipelissä käytettävä. Pelissä on kuitenkin myös jokin tarkoitus: ilmaisua käytetään **johonkin**. Tämä on merkityksen funktionaalinen puoli. (Hallet 1967: 104, 106.) Kieli on työkalu, ja työkalu on aina suunniteltu toteuttamaan jokin tehtävä. Käytön on mukauduttava käyttökohteeseen.

Kielen moninaisista käyttötarkoituksista seuraa väistämättä ilmaisujen moninaiset käyttötavat. Sanat ovat kuitenkin lopulta niin samankaltaisia (kaikki kielen sanat han koostuvat tietyistä äänneistä tai merkeistä), että oletamme helposti myös niiden funktioilla olevan keskenään jotain yhteistä (Wittgenstein 1981 [1953]: 347). Lisäksi yksi ja sama ilmaus voi käyttäytyä kontekstista toiseen — ts. eri kielipeleissä — eri ta-

valla. Jotta todella ymmärtäisimme ilmauksen merkityksen, meidän on osattava käyttää sitä sääntöjen mukaan eri konteksteissa.

Kielen formaali ja funktionaalinen puoli kietoutuvat yhteen. Ilmaus menettää merkityksensä, jos sen käytölle ei ole sääntöjä. Meidän on käytettävä tiettyä ilmausta tietyssä kontekstissa tietyllä tavalla enemmän tai vähemmän säännönmukaisesti. Muuten merkityksestä ei voi puhua ja kielipeleiltämme katoaa mieli.

” — jos asiat olisivat aivan toisi kuin ne tosiasiallisesti ovat — ellei esimerkiksi olisi mitään luonteenomaista kivun, pelon, ilon ilmaisuja; jos siitä, mikä on sääntö, tulisi poikkeus, ja poikkeuksesta sääntö; tai jos niistä tulisi suunnilleen yhtä taajaan esiintyviä ilmiöitä — normaalit kielipelimme menettäisivät pontensa.” (Wittgenstein 1981 [1953]: 142)

Toisaalta kuuluakseen osaksi ilmauksen merkitystä säännön on palveltava kielipelin funktiota. Pelin kannalta olennaisia ovat vain ne säännöt, jotka vaikuttavat pelin päämäärän toteutumiseen. (Hallet 1967: 106—107.) Jos esimerkiksi jalkapallossa on tarkoituksena tehdä maaleja, ovat vaikkapa pallon kuljettamista ja syöttämistä tai taklaamista koskevat säännöt olennaisempia kuin sääntö, jonka mukaan pelaajan paidan on oltava housuissa.

Wittgenstein pohti laajalti kysymystä kivun (tai yleisemmin yksityisen kokemuksen) ja kielen suhteesta. Hän vastusti näkemystä, jonka mukaan *kipu*-sanank merkitys liittyy suoraan henkilökohtaiseen tuntemukseen kivusta ja tuo merkitys on opittavissa vain oman kokemuksen kautta. (Hallet 1967: 69—70.) Wittgenstein (1981 [1953]: § 580) oli sitä mieltä, että ”’sisäinen tapahtuma’ vaatii ulkoiset kriteerit”. Kivun kielipeli on riippuvainen kipukäyttäytymisestä, ulkoisista ilmiöistä, jotka luovat pelin kontekstin ja ohjaavat käyttöä.

Ongelmat ja väärinkäsitykset koskien kivun ja kielen suhdetta limittyvät kysymyksiin merkityksen ostensiivisen määritelmän rajoista, yksityisen kokemuksen luonteesta ja privaattikielen mahdollisuudesta. Ostensiolla tarkoitetaan osoittamista tai näyttämistä ja jonkin sanan merkityksen ostensiiviseksi määrittelemiseksi sanotaan jonkin ulkomaailman objektin (yhtäaikaista) osoittamista ja nimeämistä. Osoitetaan siis vaikkapa autoa ja sanotaan ”auto”. Näin nimi liitetään objektiin. Ostensiivisen määritelmän etuna on se, että sen avulla päästään ikään kuin kielen ulkopuolelle, koska sanojen merkitystä ei selitetä toisilla sanoilla (Hallet 1967: 88).

Wittgenstein osoitti kuitenkin ostension ongelmallisuuden kysymällä, mistä tiedetään, milloin osoitetaan objektia ja milloin jotakin sen ominaisuutta. Voisimmehan yhtälailla osoittaa autoa ja sanoa ”punainen” ja tulla näin nimenneeksi ominaisuuden emmekä itse objektia. Wittgensteinin (1981 [1953]: § 28) mukaan ostensiivinen määritelmä voidaan aina tulkita eri tavoin. Hän päättelikin, ettei kieltä voi opettaa pelkän ostension avulla sellaiselle, joka ei osaa jo **jotakin** kieltä. Merkityksen ostensiivinen määrittely toimii silloin, jos sanan summittainen tehtävä kielessä tiedetään, eli sijoitetaan se johonkin valmiiseen viitekehukseen.

”—— Ostensiivinen määritelmä selittää sanan käytön — merkityksen —, kun jo on selvää, mikä rooli sanalla on kielessämme ylipäänsä määrää olla. Jos siis tiedän, että joku haluaa selittää minulle jonkin värisanan, ostensiivinen määritelmä ’tätä sanotaan seepiaksi’ auttaa minua ymmärtämään sanan. —— Henkilön on jo tiedettävä (tai osattava) jotakin voidakseen kysyä nimeä. Mutta mitä hänen on tiedettävä? (Wittgenstein 1981 [1953]: § 30)

Ennen kuin äidinkieltään opetteleva lapsi voi oppia jonkin tietyn nimen hänen on opittava, mitä nimi käsitteenä ylipäänsä tarkoittaa. Hän huomaa, miten monenlaisiin tilanteisiin nimi voi liittyä. (Onko lopulta mitään yhteistä niillä esineillä, ominaisuuksilla, tilanteilla jne., joita nimeämme?) Ennen kuin lapsi voi ymmärtää, että nimi viittaa johonkin tiettyyn asiaan, on hänen opittava, että se ylipäänsä viittaa johonkin. Lopulta lapsen on opittava, mitä kaikkea nimellä voi nimittää ja mihin konteksteihin se sopii. Näin lapsi siis oppii nimen merkityksen, joka on ennen muuta nimen käyttö kielessä, ei suinkaan vastaavuus nimen ja kielenulkoisen objektin välillä. Wittgenstein varoittaa samaistamasta nimen merkitystä ja sen kantajaa toisiinsa, vaikka merkitys joskus selitetäänkin kantajaa osoittamalla (Kenny 1973: 157).

Jos merkityksen ajatellaan olevan ensisijaisesti nimen ja objektin suhde, joka opitaan ostensiivisesti, on kipu ilmiönä tietenkin konkreettisia ulkomaailman objekteja tai niiden ominaisuuksia ongelmallisempi tapaus, koska voimme näyttää ainoastaan kivun syytä tai seurausta, emme koskaan itse kipua. Tottahan voimme nipistää toista käsivarresta ja selittää, että **tämä** on kipua, mutta jokainen voi tutustua näin vain omaan kipuunsa. Ajatus, jonka mukaan olennaista *kipu*-sanankäytössä on juuri **tietty** tuntemus (eli kunkin kohdalla oma kipu), on Wittgensteinin mukaan mieleton. Emme koskaan saa tietää, ovatko kipukokemuksemme yhteismitallisia, ts. ovatko minun kipuni samanlaisia kuin sinun (Wittgenstein 1981 [1953]: 156). Siksi on järjetöntä liittää **tietty** tuntemus

(se, jonka voin vain itse tuntea) *kipu*-sanaan ja pitää sitä olennaisena kriteerinä sanan oikealle käytölle (Hallet 1967: 71—72).

Wittgenstein osoitti, ettei nimen ja tuntemuksen välillä tarvita tällaista ostensivistista suhdetta, jotta voisimme mielekkäästi puhua kivusta ja ymmärtää täydesti sen merkityksen. Sanan merkitys on sen käyttö, puhuimmepa sitten ihmisistä, esineistä ja ominaisuuksista tai tuntemuksista. On kuitenkin selvää, että sana ja tuntemus liittyvät toisiinsa **jotenkin**. Wittgenstein ehdottikin, että kipusanat ottavat luonnollisten, artikuloimattomien kivunilmausten paikan.

”Miten sanat viittaavat aistimuksiin? — Miten syntyy nimen ja nimetyin asian yhteys Kysymys on sama kuin: Miten ihminen oppii aistimusten nimen merkityksen? Esimerkiksi sanan ’kipu’ merkityksen. Tämä on yksi mahdollisuus: Sanat yhdistetään aistimuksen alkuperäiseen, luonnolliseen ilmaukseen ja sanoja käytetään tämän ilmauksen paikalla. Lapsi on loukannut itsensä ja huutaa. Aikuiset puhuvat sitten hänelle ja välittävät hänelle huudahduksia ja myöhemmin lauseita. He opettavat lapselle kipukäyttäytymisen. ’Sanot siis, että ’kipu’ merkitsee oikeastaan huutamista?’ — Päinvastoin. Kivun sanallinen kuvaaminen siis korvaa huutamisen eikä kuvaa sitä.”
(Wittgenstein 1981 [1953]: § 244 [korostui Wittgensteinin])

Sanotusta ei seuraa, että kipu ja kipukäyttäytyminen pitäisi samaistaa toisiinsa. Kennyn (1973) mukaan Wittgenstein myöntääkin auliisti, että kipua voi olla ilman sen ilmaismista sanallisesti tai muuten. Hänen mukaansa emme tekisi kuitenkaan mitään kipusanoilla, jos ne irrotettaisiin täysin muusta kipukäyttäytymisestä. Kivun kielipeliin kuuluu se, että usein sen kontekstin muodostavat jokin näkyvä vamma ja kipukäyttäytyminen, mutta toisinaan kipu syystä tai toisesta salataan. Salaamisen mahdollisuus ei oikeuta irrottamaan ilmaisuja tavanomaisesta ympäristöstään. (Kenny 1973: 183—184.)

Wittgenstein käsittelee myöhäisfilosofiassaan tarkasti privaattikielen mahdollisuutta. Hän määrittelee privaattikielen sellaiseksi kieleksi, jonka sanat viittaavat siihen, mistä vain puhuja voi tietää, eli yksityisiin kokemuksiin, ja jota kukaan muu ei voi siten ymmärtää (Wittgenstein 1981 [1953]: § 243). Kannattaa huomata, ettei privaattikieli ole välttämättä siinä mielessä yksityinen, että sillä olisi vain yksi käyttäjä. Kenny (1973: 179) toteaa, että taustalla on pikemminkin käsitys, jonka mukaan sanat saavat merkityksensä eräänlaisen yksityisen prosessin tuloksena: **sisäisen ostension** avulla jokin kokemus liitetään sanaan. Ajatus privaattikielestä oli Wittgensteinille mahdoton, ja se rakentuu hänen mukaansa väärinkäsitykselle ensinnäkin merkityksestä nimen ja objektin suh-

teena, joka opitaan ostensiivisesti, ja toiseksi yksityisen kokemuksen luonteesta (Kenny 1973: 180).

Wittgenstein esittää kaksi mahdollista määritelmää kivun kokemuksen yksityisyydelle. Ensimmäkin kokemus on yksityinen, jos vain kokija voi tietää siitä. Toiseksi kokemus on yksityinen, jos vain kokijalla voi olla se. (Kenny 1973: 185.) Ensi näkemältä vaikuttaisi siltä, että kipu on luonteeltaan juuri tällaista. Voin tuntea kipua hiiskumatta siitä kenellekään, ja näin kukaan muu ei voi tietää tuntemuksen olemassaolosta saati sen laadusta. Tuntuu myös oudolta, että minun kipuni voisi olla jonkun toisen. Wittgenstein osoitti kuitenkin, ettei asia ole näin yksinkertainen.

Wittgenstein tarkastelee tietämisen kielipeliä. Tavallisen kielenkäytön kannalta on järjetöntä sanoa, etten **tiedä** toisella olevan kipuja, jos hän huutaa ja pitelee kättään, jossa on ammottava haava. Totta kai tiedän sen. (Kenny 1973: 185.) Ongelmalliseksi ilmiön tuntuisi tekevän **teeskentelyn mahdollisuus**. Voin salata kipuni ja teeskennellä kivutonta ja toisaalta saatan näyttellä tuskaista. Wittgenstein huomauttaa tähän, että on tilanteita, joissa näyttelemisen mahdollisuutta ei ole. Esimerkiksi lapset tai eläimet eivät osaa näyttellä kipua sen paremmin kuin mitään muutakaan. (Kenny 1973: 185—186.)

Wittgenstein kyseenalaistaa myös väitteen ”tiedän, että minulla on kipuja” mielekkyyden:

” — *Minusta ei ylipäänsä voi edes sanoa (paitsi ehkä piloillaan), että tiedän itselläni olevan kipuja. Mitä sen on sitten määrä merkitä — paitsi että minulla on kipuja? — On mielekästä sanoa muista, että he epäilevät, onko minulla kipuja, mutta ei ole mieltä sanoa näin minusta itsestäni.*” (Wittgenstein 1981 [1953]: § 246 [korostus Wittgensteinin])

Wittgensteinille se, ettei jotain voi epäillä, ei tarkoita sitä, että se voidaan tietää. Tietoa voi olla vain, jos epäily on mahdollista. (Kenny 1973: 185, 211.) Kivun kielipelissä *tietää* on oikeastaan joutunut väärään paikkaan. Juuri tästähän kielelliset sekaannukset Wittgensteinin mukaan tavallisesti johtuvat (Kenny 1973: 164.) Lauseella ”*minulla on kipuja*” on deklaratiiivin muoto ja se näyttäisi siten kuvaavan jotakin ihmisen sisällä tai hänen hallussaan, mutta Wittgenstein katsoi, ettei kyseessä ole varsinainen deklaratiivi vaan pikemminkin huutoon tai vaikerointiin verrattava ilmaus. Sellaista on tietenkin mahdoton epäillä sen paremmin kuin tietääkään. (Kenny 1973: 187.) Näin Wittgenstein tulee torjuneeksi ensimmäisen yksityisyyden määritelmän, jonka mukaan vain kokija voi tietää kipunsa.

Wittgenstein tarkastelee myös toista mahdollista yksityisen kokemuksen määrittelyä: ”Minun kipuni ovat vain minulla.” Kennyn (1973) mukaan Wittgenstein hyväksyy kyllä väitteen, jonka mukaan kipuni on vain minun enkä siis voi jakaa sitä kenenkään kanssa. Mutta tästä ei kuitenkaan seuraa kivun yksityisyys. On paljon asioita, kuten punastuminen tai vaikka aivastus, jotka ovat vain minun, mutta yksityisiä ne eivät ole. Tuntemukset ovat toki siinä mielessä yksityisempiä kuin punastuminen, että ne **voidaan** salata. Wittgensteinin mukaan ei kuitenkaan ole syytä pitää yksityisenä sellaista tuntemusta jota **ei** salata, vaikka siihen mahdollisuus olisikin (Kenny 1973: 189—190).

Kaikesta päätellen voidaan sanoa, ettei kipu-sana kuulu privaattikielen. Aistimukset, joista sillä kerrotaan, eivät ole yksityisiä. Sitä paitsi aistimus ei liity sanaan minkään salaperäisen sisäisen ostension kautta:

*”Entä sitten kieli, joka kuvaa sisäisiä kokemuksiani ja jota vain minä itse voin ymmärtää? **Miten** merkitsen sanoilla aistimuksiani? — Niin kuin tavallisesti teemme? Liittyvätkö aistimussanani siis luontaisiin aistimuksen ilmauksiini? — Siinä tapauksessa kieleni ei ole ’yksityinen’. toinen voisi ymmärtää sitä kuten minä.” (Wittgenstein 1981 [1953]: § 256 [korostus Wittgensteinin])*

Kipusanat ottavat luontaisten, artikuloimattomien kivun ilmausten paikan. Juuri kipukäyttäytyminen (jota sanallinen ilmaisukin on) tekee yksityisestä kokemuksesta julkisen. Kipu-sanan merkitys muodostuu sen käytöstä tilanteissa, joihin liittyy tietynlainen käytös ja mahdollisesti jokin näkyvä vamma. Wittgenstein jatkoi privaattikielipohdintaansa kuitenkin eteenpäin:

Mutta entäpä, jos minulla ei olisi mitään luontaisia aistimuksen ilmauksia, vaan ainoastaan aistimus? (Wittgenstein 1981[1953]: § 256)

Wittgenstein tarkastelee vielä privaattikielen mahdollisuutta täysin yksityisen kokemuksen kautta, jolla siis ei ole **mitään** ulkoisia symptomeja. Jos liitän tähän kokemukseen nimen sisäisen ostension avulla, onko silloin kyse privaattikielestä? Esa Itkosen (2001) mukaan Wittgenstein kielsi privaattikielen tässäkin tapauksessa. En voi nimittäin mitenkään testata, noudatanko kieleni sääntöjä. Normaalistihan kieliyhteisö tarjoaa testerin. Minun onkin ilmausta käyttäessäni luotettava muistikuvaan siitä, miten sitä edellisellä kerralla käytin. Jos olen erehtynyt, en voi sitä tietää. Niinpä Wittgenstein hylkäsi privaattikielen mahdollisuuden (Itkonen 2001: 8.)

3 Kognitiivinen kielentutkimus

Kognitiivisella kielentutkimuksella tarkoitetaan 1970-luvulla alkunsa saanutta lingvististä liikettä, joka usein asetetaan vastaliikkeeksi formalistisille suuntauksille ja erityisesti Noam Chomskyn alkuun panemalle ns. **generativistiselle koulukunnalle**. Siinä missä generativismissä lähtökohtana on muoto, rakenteet ja järjestelmän sisäiset suhteet, lähdetään kognitiivisessa suuntauksessa liikkeelle merkityksestä, ilmausten funktioista sekä niiden yhteyksistä kognitioon, kokemukseen ja kielenulkoiseen kulttuuriin. (ks. esim. Lee 2001: 1; Leino 1994: 11.)

Vyvyan Evansin ja Melanie Greenin mukaan kognitiivinen kielentutkimus ei ole yhtenäinen lingvistinen koulukunta. Pikemminkin sitä on kuvattu kognitiiviseksi liikkeeksi tai hankkeeksi lingvistisessä kentässä. Kognitiivinen lähestymistapa kieleen tarkoittaa tiettyjä oletuksia ja suuntaa antavia periaatteita tutkimuksen lähtökohtana. (Evans & Green 2006: 3.) Luvussa 3.1 onkin tarkoitus käsitellä nimenomaan näitä kognitiivisen lingvistiikan peruseriaatteita. Vertailukohtana mukana kulkevat juuri chomskylainen formaali generativismi ja ns. **objektivistinen traditio**², joissa esitettyjä näkemyksiä vastaan kognitiivinen kanta monissa kohdin asettuu. Luvussa 3.2 esitellään puolestaan käsillä olevan tutkimuksen kannalta keskeisintä kognitiivisen kielentutkimuksen käsitteistöä.

3.1 Peruseriaatteita

Tässä vaiheessa tutkimusta on hyvä tarkastella kognitiivisen lingvistiikan kantaa joihinkin aivan perustaviin (kieli-) filosofisiin kysymyksiin. Nämä kysymykset koskevat mm. merkitystä ja muotoa, kieltä ja sen suhdetta kognitioon ja kielenulkoiseen todellisuuteen, empirismia ja rationalismia sekä kielen, yksittäisen kielenpuhujan ja kulttuurin välistä dynamiikkaa.

²Esimerkiksi Mark Johnson on kritisoinut objektivistista traditiota. Hän ei viittaa objektivistisella traditiolla mihinkään tiettyyn filosofiseen koulukuntaan tai muuhun sellaiseen. Sen sijaan ko. tradition muodostavat joukko itsestäänselvyyksinä pidettyjä lähtökohtia, joilla on vahva asema länsimaaisessa kulttuurissa ja ajattelussa ja jotka otetaan usein annettuina. Objektivistisessa traditiossa oletetaan Johnsonin mukaan mm., että maailma koostuu objekteista ominaisuuksineen ja että siihen on olemassa yksi ja ainoa ns. Jumalan näkökulma ts. sitä voi kuvata oikein — sellaisena kuin se todella on — vain yhdellä tavalla. Maailman rakenne oletetaan rationaaliseksi ja ihmismielestä riippumattomaksi. Rationaalisen olentona ihminen voi periaatteessa kuvata tätä objektiivista maailmaa oikein. (Johnson 1987: x.)

3.1.1 Kieli

Kognitiivisen kielitieteen näkemys kielestä on **funktionaalinen**: kieltä tutkittaessa lähtökohtana tulisi olla ne **funktiot**, joihin kieltä käytetään (Onikki 2000: 87—88). Kieli palvelee aina joitakin inhimillisen kommunikaation tarpeita, ja se on välttämättä näiden tarpeiden määräämä. Kun siis esimerkiksi kielitieteen generatiivisessa koulukunnassa tutkimuksen keskiössä **muoto**, on kognitiivisen suuntauksen ytimenä **merkitys**; kielen funktiohan on juuri merkitysten välittäminen. Näin ollen voidaanakin sanoa, että kognitiivisessa lingvistiikassa merkityksen asema on korostainen. (Leino 1993: 22.) Lisäksi käsitys merkityksen luonteesta on monin tavoin erilainen kuin perinteisissä formalistisissa suuntauksissa.

Chomskylaiselle generativismille on ominaista tehdä ero **kielellisen kompetenssin** ja aktuaalisen kielenkäytön, **performanssin**, välille. Lingvistisen tutkimuksen tulisi chomskylaisesta näkökulmasta katsoen keskittyä ensisijaisesti kompetenssiin eli kielikykyyn, joka määrittää kielenkäyttöä. (Evans & Green 2006: 108.) Tämä eronteko on ulotettu myös merkityksenkuvaukseen. Tällöin **semantiikan** tehtävä on kuvata kompetenssin piiriin lukeutuvaa abstraktia lingvististä merkitystä **pragmatiikan** askaroidessa aktuaalisissa kielenkäyttötilanteissa toteutuvan kontekstuaalisen merkityksen parissa. (Leino 1993: 44).

Tällaista eroa lingvistisen ja ekstralingvistisen ns. **maailmantiedon** välille ei kognitiivisessa katsannossa ole tapana tehdä. Kognitiivisen lingvistiikan lähtökohta on aivan toinen: tieto kielestä on peräisin nimenomaan käytöstä. Mitään erityistä kielellistä kompetenssia ei ole — tai jos onkin, se syntyy nimenomaan kielenkäytön kautta, kokemuksesta. Myös kielellinen merkitys on seurausta kielenkäytöstä. (Evans & Green 2006: 111, 215—216.) Tällä ajatuksella on juurensa myöhäisessä Wittgensteinissa: sanan merkitys samastuu sen käyttöön eri konteksteissa, ja sanan merkityksen ymmärtäminen tarkoittaa sen muiden kieliyhteisön jäsenten hyväksymää käyttöä aktuaalisissa tilanteissa.

Formalistinen semantiikka edustaa merkityksen **sanakirjanäkemyttä** (the dictionary view), jonka katsannossa sanat ovat ikään kuin säiliötä. Ne sisältävät suhteellisen täsmällisen ja selvärajaisen leksikaalisen merkityksen, johon ei kuulu ekstralingvististä tietoa. (Evans & Green 2006: 207—208.) Kognitiivisen semantiikan mukaan sanat vertautuvat pikemminkin verkoston solmukohtiin, jotka tarjoavat sisäänpääsyn laajoihin

tietovarantoihin jollain käsitteistyneen alueella. Tällaista näkemystä merkityksestä tavaan kutsua **ensyklopediseksi** (the encyclopedic view). (Langacker: 1987: 163—164; Evans & Green 2006: 215.) Sanojen merkitykseen kuuluu siten myös kaikki se kokeuksellinen ja kulttuurinen tieto, minkä siihen yhdistämme.

Merkityksellä on kognitiivisessa katsannossa myös **prosessiluonne**. Esimerkiksi jokin tietty sana laukaisee tulkintaprosessin, jossa sen merkitys konstruoidaan kulloisenkin lingvistisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja vuorovaikutteisen kontekstin muodostamaa taustaa vasten. Mukana tässä tulkintatyössä ovat aina myös kielenpuhujan kokemukset, odotukset, emootiot jne. (Evans & Green 2006: 161.) Sanojen tehtävä ei näin ajatellen ole vain säilyttää suhteellisen staattista ja vakioista merkityssisältöä vaan pikemminkin Pentti Leinon (1999: 22) sanoin ”vetää merkitys esiin tulkitsijasta”.

Funktionaalisen ja ensyklopedisen näkökulman sekä käyttöpohjaisuuden lisäksi kognitiivisessa lingvistiikassa korostuu myös **symbolisuus**, joka nähdään koko kielijärjestelmän lävistävänä ominaisuutena. Kielellä on **symbolinen funktio**: symbolien avulla saatamme ajatuksemme kommunikoitavaan muotoon (Evans & Green 2006: 7). Symboli tai pikemminkin **symbolinen yksikkö** (symbolic unit, symbolic assembly)³ rakentuu muodosta, joka voi yhtä hyvin koostua puhutuista äänneistä, kirjoitetuista grafeemeista tai viitotuista eleistä, ja siihen konventionaalisesti liitetystä merkityksestä eli symbolisen yksikön semanttisesta sisällöstä. (Evans & Green 2006: 6.) Muotorakenne on siis merkitysrakenteen **konventionaalinen** symbolisaatio (Leino 1999: 68).

Käsitys symbolista muodon ja merkityksen kiinteänä yksikkönä ei tietenkään ole kielitieteen piirissä uusi: ajatuksen on alun perin esittänyt kielentutkija sveitsiläinen Ferdinand de Saussure (1857—1913) jo 1800-luvulla. Saussurelle symbolit kuitenkin samastuivat kuitenkin ennen muuta sanoihin. Kognitiivisen lingvistiikan piirissä sen sijaan ajatellaan, että symbolinen yksikkö voi olla mitä tahansa morfeemin ja kokonaisen lauseen välillä (Evans & Green 2006: 214—215).

Yksi perustavimmista kognitiivisen suuntauksen lähtökohdista on se, että joidenkin yleisten periaatteiden katsotaan vaikuttavan kaikkien kielen perinteisesti erillisinä pidettyjen osa-alueiden — sellaisten kuten fonetiikka, morfologia, syntaksi ja semantiikka — taustalla. Vastaavasti formaalien kielentutkimusten piirissä, esimerkiksi juuri

³ Ajatus symbolista nimenomaan yksikkönä korostaa sen luonnetta merkityksen ja muodon vakiintuneena suhteena tai kohtaustilana: symbolissa on aina läsnä semanttinen ja fonologinen napa, eikä toinen voi esiintyä irrallaan toisesta. Symbolin navat muodostavat siten kiinteän yksikön. (Evans & Green 2006: 6)

generativistisessa katsannossa, kielen eri osajärjestelmien uskotaan kunkin noudattavan omia lainalaisuuksiaan. Lakoff on muotoillut tämän kognitiivisen suuntauksen perusoletuksen pohjalta ns. **yleistyssitoumuksen** (generalisation commitment), jonka mukaan kognitiivisen lingvistiikan piirissä tulisi panostaa juuri kieltä kokonaisuutena koskevien periaatteiden tai ominaisuuksien tutkimiseen (Lakoff 1990 Evansin & Greenin 2006: 27 mukaan).

Tällaisia periaatteita ovat Evansin ja Greenin mukaan esimerkiksi **kategorisatio**, **polysemia** ja **metafora** (Evans & Green 2006: 28). Kielelliset kategoriat rakentuvat samojen periaatteiden mukaan olipa kyse sitten semanttisista, fonologisista, morfologisista tai syntaktisista kategorioista. Myös polysemia, ilmiö, jossa yhdellä kielellisellä yksiköllä on useita merkityksiä, on leimallisesti koko kielijärjestelmää koskeva piirre, eikä rajoitu yksinomaan leksikaaliseen merkitykseen, kuten usein on ajateltu. Sama koskee metaforaa, joka kognitiivisessa ajattelussa on merkityksen laajentumisen väline kaikilla kielen osa-alueilla, ei ainoastaan yksittäisten sanojen kohdalla.

Jos samat periaatteet vaikuttavat lopulta kaikkien kielen osajärjestelmien taustalla, tuntuu ajatus jyrkästä rajanvedosta eri osa-alueiden välillä keinotekoiselta ja harhaanjohtavaltakin. Kognitiivisen suuntauksen piirissä tällaisesta ankarasta eronteosta onkin luovuttu: kieli nähdään mieluummin symbolisena jatkumona leksikon ja keliopin välillä. (Langacker 1987: 449; Evans & Green 2006: 478.) Käytännöllisistä syistä puhe eri osa-alueista on toki joissain tapauksissa paikallaan kognitivistienkin piirissä.

Kartesiolainen **rationalismi** ja siihen olennaisesti liittyvä **dualismi**, ajatus mielen ja ruumiin keskinäisestä autonomisuudesta, on vahvasti taustalla chomskylaisessa generativismissa ja myös muissa formalistisissa tutkimussuuntauksissa. Ajatuksena on silloin, että kieltä on mahdollista tutkia puhtaasti formaalisena järjestelmänä huomioidmatta lainkaan inhimillistä kokemusta ja kokemuksen ruumiillisuutta. (Lakoff & Johnson 1999: 469—471; Evans & Green 2006: 44, 745.) Kieli ymmärretään autonomisen järjen universaaliksi ja synnynnäiseksi kyvyksi, joka on riippumaton ulkoisesta todellisuudesta ja ruumiista, kartesiolaisittain ilmaistuna ihmisen materiaalisesta ja ulottuvaisesta substanssista. Niinpä kieltä voidaan generativismin katsannossa tutkia täydesti introspektiivisin menetelmin, eikä aivojen, ruumiin tai ekstralingvistisen kontekstin empiirinen tutkimus siten tuo kielentutkimukseen juurikaan lisäarvoa. (Lakoff & Johnson 1999: 471—472.)

Vastaavasti kognitiivisen kielentutkimuksen juuret ovat niissä filosofian ja psykologian suuntauksissa, joissa korostuvat kokemus ja ruumiillisuus. Se onkin siis tutkimusotteeltaan **empirististä**. Niinpä kieltä ei kognitivistien mielestä voi tutkia kielenulkoisesta maailmasta ja inhimillisestä kokemuksesta irrallisena systeeminä (Evans & Green 2006: 44). Kognitiivisessa katsannossa merkityksen perimmäinen lähtökohta on kokemuksessa. Aistihavainnosta syntyy esikäsitteellisiä **skeemoja**, eräänlaisia ruumiillisesta kokemuksesta kumpuavia yleistyksiä tai kaavoja, joista puolestaan voidaan johtaa erilaisia konkreettisia merkitysrakenteita ja lopulta myös abstrakteja käsitteitä (Johnson 1987: 19—21; Evans & Green 2006: 46—47).

Urpo Nikanne kritisoi radikaalia empirismiä, jonka mukaan käsitteenmuodotus voisi perustua pelkkään kokemukseen ja kutsuukin tällaista näkemystä **naiiviksi empirismiksi**. Ihmisellä on oltava kokemuksesta riippumaton, synnynnäinen kyky järjestää kokemusta, luoda sen perusteella käsittehierarkioita ja yleistyksiä, liittää näennäisesti toisistaan irrallisia tapahtumia yhteen eli havaita asioiden välinen analogisuus. (Nikanne 1992: 72—73.) Ilman tätä kokemusta strukturoivaa kykyä tukehtuisimme merkityksettömään aistiärsykkeiden virtaan.

Kieltä ei kognitiivisen lingvistiikan mukaan voi leikata irti puhujasta ja puhetilanteesta tai kieliyhteisöstä ja ekstralingvistisestä todellisuudesta. Merkitys syntyy kokemuksesta ja vuorovaikutuksesta maailman kanssa. Siksi onkin hyvä seuraavaksi tarkastella lähemmin kielen suhdetta kielenulkoiseen todellisuuteen, kielenpuhujaan sekä sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön.

3.1.2 Kieli ja maailma

Kielen ja kielenulkoisen todellisuuden suhdetta on pohdittu kauan ja monien ajattelijoiden toimesta. Kognitiivisen suuntauksen piirissä ajatellaan, että ihmisen tapa olla maailmassa ja havainnoida sitä aistein määrittää, miten kieli kuvaa ympäröivää todellisuutta. Tällaista lähestymistapaa Johnson luonnehtii **fenomenologiseksi**: kielellisen kuvauksen kohteena on maailma sellaisena kuin se meille ilmenee, sellaisena kuin se meille kokemuksen kautta välittyy. (Johnson 1987: xxxvii—xxxviii.)

Fenomenologisen lähestymistavan ohella voidaan myös puhua **kokemuksellisuudesta** (experientialism) tai **kokemuksellisesta realismista** (experiential realism) (Evans & Green 2006: 365, 47—48). Kuten muissakin realismin muodoissa, lähdetään

kokemuksellisessa realismissa liikkeelle siitä käsityksestä, että kielen- ja mielenulkoisen maailma todella on olemassa. Se, millaisena tuo todellisuus meille näyttäytyy, riippuu kuitenkin ratkaisevalla tavalla paitsi ominaisuuksistamme ja kyvyistämme ihmisinä myös meitä ympäröivästä kulttuurisesta todellisuudesta. Ray Jackendoffin sanoin inhimillinen todellisuus on välttämättä **heijastunutta todellisuutta** (projected reality) (Jackendoff 1983, Evansin & Greenin 2006: 48 mukaan).

Mielestäni kognitiivisen lingvistiikan lähtökohtia suhteessa todellisuuteen voidaan yhtäläillä luonnehtia **idealistsiksi**. Suuntauksen piirissä painotetaan voimakkaasti ihmisen lajityypillisiä kognitiivisia — kuten toki ruumiillisiakin — ominaisuuksia, ja kieli kuvaa siten ennemmin ihmisen käsitystä todellisuudesta kuin todellisuutta sinänsä. Reaalimaailman olemassaoloa ei kiistetä, mutta sen asema ei kognitiivisessa katsannossa ole korostainen, koska emme lopulta voi sanoa siitä paljoakaan.

Evans ja Green korostavat kuitenkin, ettei kielellä kognitiivisen näkemyksen mukaan viitata ainoastaan kunkin kielenpuhujan mielensisäisiin käsitteisiin, joilla ei ole mitään yhteyttä kielenulkoiseen maailmaan. Seurauksena tällaisesta ajatuskulusta olisi auttamatta **subjektivismi**. Sitä paitsi käsitteiden tarkoitushan alun alkaen on juuri todellisuuden jäsentäminen ja ymmärrettäväksi tekeminen, joten tuntuisi oudolta kieltää linkki todellisuuden ja sitä kuvaavien käsitteiden välillä. (Evans & Green 2006: 160.) Toisaalta on jo tullut selväksi, että kognitivistit kiistävät jyrkästi objektivistisen kannan käsitteiden ja todellisuuden mutkattomasta vastaavuudesta: meillä ei ole jumalallista näköalaa todellisuuteen sellaisena kuin se on, eli kantilaisittain noumenaaliseen maailmaan.

Kognitiivisen lingvistiikan piirissä katsotaankin, että käsitteet liittyvät **kokemukseen** ja kokemukset taas ovat ainakin jossain määrin yhteismitallisia kaikkien ihmisten keskenään jakamien lajityypillisten ominaisuuksien takia. Onkin paikallaan sanoa, että kognitiivinen näkemys löytyy jostakin subjektivismin ja objektivismin muodostamien ääripäiden väliltä. (Evans & Green 2006: 106.)

Kognitiivinen projekti vastustaa objektivistista traditiota, jonka mukaan merkitys on abstraktien symbolien ja objektiivisen todellisuuden vastaavuutta ja kielen tehtävä on yksinkertaisesti kääntää kielenulkoisen maailman tapahtumia ja asiantiloja kommunikoitavaan muotoon. (Johnson 1987: xxvii.) Todellisuus mielletään objektivistisessa katsannossa kokonaisuudeksi, joka muodostuu asiantiloista. Asiantilat voidaan puoles-

taan jakaa vielä yksinkertaisemmiksi elementeiksi, joita kielelliset yksiköt vastaavat suhteellisen mutkattomasti yhden suhde yhteen. Tätä todellisuuden rakenteen kääntämistä kielelliseksi rakenteeksi määräävät kieliopin formaalit säännöt. (Johnson 1987: xxii—xxiii; Lee 2001: 2.)

Esimerkiksi juuri nuoren Wittgensteinin Tractatuksessa esittämä kuvateoria edustaa tällaista kielikäsitystä. Asiantilat muodostuvat **primitiivitermeistä** ominaisuuk- sineen sekä **relaatioista** näiden termien välillä. Asiantilan ja sitä kuvaavan kielellisen ilmaisun välillä vallitsee **isomorfia**, yhdenmukaisuus. Kuvateoriassa kaikki mielekkäät lauseet ovat todellisuuden asiantilojen kuvia; muu on mieletöntä. (Määttänen 1995: 189—192.) Myös arkiajattelua leimaava ns. **karttanäkemyks** kielestä edustaa tällaista objektivistista ajattelua, joka leikkaa kielen irti käyttäjästänsä. Tämän käsityksen mukaan kielet ovat yksityiskohdissaan hieman toisistaan eroavia karttoja yhteen ainoaan kie- lenulkoiseen todellisuuteen (Leino 1993: 15—16).

Objektivistisen käsityksen periaatteita seuraten kielellisen ilmauksen totuutta tai epätotuutta voidaan arvioida vertaamalla ilmauksen sisältöä kielenulkoisen todelli- suuden asiantiloihin. **Totuusehtosemantiikan** näkökulmasta kulloisellekin ilmaisulle voidaan määritellä **totuusehdot** (truth conditions), joiden vallitessa kyseinen ilmaus on tosi. Totuusehdot samastuvatkin ilmauksen merkitykseen; jos kahden ilmaisun to- tuusehdot ovat identtiset, ovat ilmaisut myös merkitykseltään samat, ne ovat siis **para- fraaseja**. (Lycan: 2000: 131.) Esimerkiksi generativismin näkemys asiaan on, että täl- laiset ilmaisut on johdettu yhteisestä **syvärakenteesta**, joka siis voi toteutua monenlai- sina **pintarakenteina** eli konkreettisina kielellisinä ilmauksina (Evans & Green 2006: 747—748).

Kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä ajatellaan kuitenkin, että kukin kie- lenulkoisen maailman tilanne tai tapahtuma voidaan **konstruoida** monin eri tavoin (Croft & Cruse 20004: 40). Niinpä niihin ei ole mitään ainutta oikeaa näkökulmaa, eikä kielellisen ilmaisun ja kielenulkoisen asiantilan tai tapahtuman objektiivinen vertaami- nen ole mahdollista. Kieli ei ole kartta todellisuudesta vaan pikemminkin konstruktion työkalu. Tästä seuraa, että objektivistinen totuusehtojen semantiikka epäonnistuu luon- nollisen kielen analyysissa: kielellinen rakenne ei palaudu suoraan todellisuuden raken- teeseen. Niinpä esimerkiksi kissa voi istua — konstruktiovasta riippuen — puun ta-

kan tai puun edessä. Kumpikin ilmaus voi olla samanaikaisesti sekä totta että epätotta sen mukaan, mikä on puhujan näkökulma tilanteeseen.

Tästä ei totuusehtosemantiikka selviydy: ilmauksen tulisi logiikan vaatimusten mukaan olla aina joko tosi tai epätosi — *tertium non datur*. Merkityksen konstruktio-teorialle kuvatun kaltainen tilanne ei tuota vaikeuksia, koska kielen ei sen mukaan katsota peilaavan suoraan objektiivista todellisuutta. Sen sijaan kielellinen rakenne heijastaa kognitiota siten, että tietty ilmaus liittyy tiettyyn tapaan **käsitteellistä** jokin kokemus tai tilanne (Lee 2001: 1).

Myös esimerkiksi metafora on ilmiö, joka tuottaa formaalien lingvististen suuntauksien suosimalle objektivistiselle näkemykselle ja siihen liittyvälle totuusehtosemantiikalle ylittämättömiä vaikeuksia. Lakoff ja Johnson selittävät, että perinteisesti niin filosofian kuin kielitieteenkin piirissä on ajateltu kirjaimellisen ja metaforisen merkityksen välillä olevan yksiselitteisen eron. Näistä kirjaimellinen merkitys on esiintynyt ilmauksen ensisijaisena, todellisena merkityksenä. Tätä taustaa vasten tarkasteltuna metafora ei koskaan voi olla totta. Totuus on kirjaimellisen merkityksen vastaavuutta objektivisen todellisuuden kanssa. (Lakoff & Johnson 1999: 118—121.)

Kuitenkin intuitiomme väittää toista: metaforiset ilmaukset ovat tavallisesti täysin ymmärrettäviä ja usein myös varsin informatiivisia. Metaforalle on formalististen suuntausten keskuudessa annettu poikkeustapauksen osa ja se onkin työnnetty kielellisten ilmiöiden periferiaan. Kognitivistit — Lakoff ja Johnson etunenässä — ovat kuitenkin osoittaneet, että kieli ja ajattelu ovat suurelta osin metaforisia, joten ilmiön sivuuttaminen marginaalisena tuntuu kohtuuttomalta. On myös hyvä panna merkille, ettei metafora ole ainut kielellinen keino sanoa yhtä ja tarkoittaa toista. Esimerkiksi **ironia** ja **sarkasmi** ovat yhtäläillä tällaisia ilmiöitä (Winner & Gardner 1993: 423; Itkonen 2005: 41).

Kieli ei siis kognitiivisesta näkökulmasta katsoen tarjoa karttaa ympärillämme avautuvaan maailmaan; ihminen — yksilönä ja lajina on — aina maailman ja kielen välissä. Jos karttmetaforasta ei kuitenkaan halua luopua, voi kielen ajatella kartoittavan pikemminkin yksittäisen kielenpuhujan sekä myös kieliyhteisön näkökulmaa todellisuuden ja näiden tapaa järjestää kokemusta. Leino (1993:13) kirjoittaakin, että kieli tarjoaa tutkijalleen pääsyn tarkastelemaan kielenpuhujan käsitejärjestelmää ja maailmankuvaa.

3.1.3 Kieli ja ihminen

Myös kysymys kielen ja ajattelun yhteydestä on yksi kielifilosofisten ongelmien kesto-suosikeista. Kognitiivinen näkemys korostaa kielen asemaa osana ihmisen kognitiivisia toimintoja erotuksena jälleen generativistien puoltamasta kannasta, jonka mukaan kielikyky on oma erillinen toimintonsa (Croft & Cruse 2004: 1—2). Evans ja Green (2006: 5) painottavat, että merkittävin seikka, joka erottaa kognitiivisen lähestymistavan muista lingvistikista suuntauksista, on juuri ajatus siitä, että kieli heijastaa tiettyjä yleisiä ihmisielen ominaisuuksia ja piirteitä. Kieltä ei voi erottaa ajattelusta — ainakaan jyrkästi. Yksinomaan kielelliselle toiminnalle tarkoitettuna ns. **kielimoduulin**⁴ olemassaoloa ei siis tunnusteta.

On tärkeää huomata, ettei kognitiivisen suuntauksen piirissä suinkaan kiistetä ainoastaan ihmiselle ominaista kielikykyä, jota muilla lajeilla ei ole. Onhan ilmeistä, että kieli todella on juuri inhimillinen kyky ja ihminen on olemuksellisesti kielellinen olento. Jossain määrin kielelliset valmiudet ovat varmasti myös synnynnäisiä. Se, minkä kognitiivinen kielentutkimus kiistää, on kielikyvyn autonomisuus suhteessa muihin kognitiivisiin kykyihin. (Croft & Cruse 2004: 2—3.)

Kognitiivinen lingvistiikka ammentaa monet periaatteensa modernista **kognitiiviteestä**, joka virisi 1960- ja 1970-luvuilla. Kognitiivisen suuntauksen keskuudessa onkin tavoitteena käyttää hyväksi esimerkiksi erilaisia **kognitiivisen psykologian** esittämiä malleja koskien esimerkiksi havaitsemista, huomion suuntaamista ja kategorisointia. (Evans & Green 2006: 3, 41—43.) Tarkoituksena on selvittää ensinnäkin, miten näitä kognitiivisia kykyjä sovelletaan kielenkäytössä, ja toiseksi, miten kieltä voidaan kuvata täydesti vetoamalla ainoastaan käsiterakenteeseen ja yleisiin kognitiivisiin periaatteisiin — olettamatta autonomista kielikykyä. (Croft & Cruse 2004: 3.) Lakoffin mukaan kognitiivista kielentutkimusta pitäisikin jo aiemmin puheena olleen yleistyssitoumuksen ohella ohjata ns. **kognitiivisen sitoumuksen** (cognitive commitment) (Lakoff 1990, Evansin & Greenin 2006: 27 mukaan). Tätä sitoumusta noudattaen kielentutkimuksen esittämien teorioiden ja mallien tulisi olla yhtäpitäviä muilta kognitiivisen tutkimuksen aloilta saatujen tulosten kanssa. Kognitiivinen kielentutkimus on siis sa-

⁴ Chomskylainen generativismi meni modulaariajattelussa sangen pitkälle. Suuntauksen piirissä oletettiin myös kielen eri osajärjestelmien taustalle omat moduulinsa tai komponenttinsa, jotka vastaisivat ko. osaluheen toiminnasta. (Croft & Cruse 2004: 225—226.) Toisin sanoen kielimoduulin itsensäkin on ajateltu olevan rakenteeltaan modulaarinen.

malla mielentukimusta, koska kieli heijastaa ihmisen kognitiivisia ominaisuuksia ja ajattelun malleja.

Kognitiivinen lingvistiikka on mentalistinen suuntaus — kuten generativismikin — ja se pyrkii kognitiiviseen realistisuuteen — edelleen kuten generativismikin (Evans & Green: 141). Kognitiivinen käsitys kieltä puhuvasta ihmisestä on kuitenkin holistisempi kuin Descartesin ja formaalin generativismin dualistinen ihminen. Ajattelu ja kieli eivät ole yksinomaan autonomisen järjen tai mielen tuotoksia. Niiden juuret ovat nimittäin tukevasti ruumiillisessa kokemuksessa. ”The mind is embodied”, julistavat Lakoff ja Johnson (1999: 3).

Voimme tiedostaa ympäröivän maailman vain sellaisena kuin se meille aistiemme ja ruumiimme ominaisuuksien kautta näyttäytyy. Siksi ihmisellä lajina on tietty näkökulma todellisuuteen. Jollakin toisella lajilla näkökulma on erilainen, koska aistit saattavat olla tarkemmat tai heikommat, ruumiin rakenne tai asento omastamme poikkeava jne. Esimerkiksi lepakot liikkuvat ympäristössään kaikuotauksen avulla siinä missä ihmiset turvautuvat pääasiassa näköaistiin. Lepakolle maailma on jo tästä syystä hyvin perustavalla tavalla toinen. Käsitystä, jonka mukaan eri lajit kokevat todellisuuden eri tavoin erilaisten fyysisten ominaisuuksiensa vuoksi, kutsutaan **vaihtelevaksi ruumiillisuudeksi** (variable embodiment) (Evans & Green 2006: 45).

Kykenemme havainnoimaan todellisuutta ainoastaan lajityypillisten ominaisuuksiemme sallimissa rajoissa, ja on selvää, että tällä on omat vaikutuksensa ajatteluun ja kieleen. Maailma ei antaudu meille valmiiksi kategorioiksi lohkottuna ja strukturoituneena kokonaisuutena riippumatta mielemme ja ruumiimme kyvyistä. Ihminen ei ole vain passiivinen ärsykkeiden vastaanottaja; hän havainnoi ympäristöään aktiivisesti ja konstruoi kokemuksensa perusteella ulkoisen todellisuuden asiantiloista ja tapahtumista koherentin kokonaiskuvan.

3.1.4 Kieli ja sosiokulttuurinen konteksti

Kognitiivisen lingvistiikan piirissä kieltä ei siis generativismin tapaan käsitellä kognitiosta riippumattomana autonomisena järjestelmänä. Paitsi kielen yhteyttä muihin kognitiivisiin kykyihin painotetaan suuntauksen piirissä myös kielen ja ruumiin suhdetta. Mieli ja ruumis — ihmisen biologiset ominaisuudet — eivät kuitenkaan vielä riitä kielellisten ilmiöiden ymmärtämiseksi. Kognitivistisessa katsannossa kieltä tarkastellaan

suhteessa ihmiseen ja hänen lajityypillisiin ominaisuuksiinsa. Näihin ominaisuuksiin kuuluvat olennaisesti myös sosiaalisuus ja kulttuurisuus.

Kieli ja sen kautta välittyvät merkitykset ovat **sosiaalisia**, jaettuja. Lisäksi ne ovat **kulttuurisesti jäsentyneitä**. Kieli ei siten ole aivojen ominaisuus tai yksittäisen kielenpuhujan ominaisuus, vaan pikemminkin ihmisen ominaisuus yhteisöllisenä ja kulttuurisena lajina. Eri kielijärjestelmillä on omat historiallisesti muotoutuneet tapansa luokitella kokemusta käsitteiksi ja kategorioiksi (Evans & Green 2006:101). Kognitiivisen lingvistiikan näkökulmasta kieltä ei siis tulisi erottaa sen sosiaalisesta ja kulttuurisesta kontekstista — kuten ei muistakaan ihmislajille ominaisista piirteistä.

Kognitiivisen lingvistiikan katsannossa kielen ja noumenaalisen todellisuuden täsmällinen suhde ei ole päällimmäinen mielenkiinnon kohde. Sen piirissä ollaan ennen muuta kiinnostuneita siitä, miten kielen avulla imaisemme kielen- ja mielenulkoisen todellisuuden mentaalisia edustumia. Nämä edustumat voivat olla mitä tahansa yksittäisistä mielikuvista kompleksisempiin kokemuksellisiin hahmoihin, skeemoihin, kognitiivisiin malleihin, skripteihin ja niin edelleen. (Palmer 1996: 29.) Olennainen piirre tässä **mentaalisessa kuvastossa** (imagery) on kulttuurisidonnaisuus ja siten kielikohtaisuus; kullakin kielyhteisöllä on omat konventionaalituneet tapansa jäsentää ja luokitella kokemusta. Tämä jaettu mentaalinen kuvasto samastuu yhteisön **maailmankuvaan**, jota voi tutkia mm. tarkastelemalla juuri kieltä. Maailmankuva tarjoaa vakiintuneen semanttisen kuvaston, joka toimii taustana niin kieliopillisille konstruktiolle kuin kuvakielelkin. (Palmer 1996: 115—118.)

Gary Palmer määrittelee maailmankuvan tietyn yhteisön, alaryhmän tai jopa yksilön perustavaksi kognitiiviseksi suuntautumiseksi. Se sisältää keskeisiä todellisuuden luonnetta koskevia olettamuksia, kulttuurista tietoa arvoista, normeista ja tunteista sekä kognitiivisia malleja ihmisistä, asioista, tapahtumien kulusta ja niin edelleen. Palmer myös painottaa, ettei maailmankuva ole mikään kiveen hakattu järjestelmä, jonka kaikki yhteisön jäsenet jakavat täysin identtisenä. Kielenpuhujilla on kuitenkin oltava jokin yhteinen lähtökohta ja ymmärrys toistensa maailmankuvista, jotta kanssakäyminen on ylipäänsä mahdollista. (Palmer 1996: 117—118).

Koska kielen ja ajattelun samaten kuin kielen ja kulttuurin välillä nähdään kognitivistien piirissä likeinen yhteys, vaatii kysymys **kielellisestä relativismista** huomiota. Kielitieteen parissa tavataan puhua tässä yhteydessä **Sapirin ja Whorfin hypo-**

teesista, josta on esitetty kovempia ja pehmeämpiä kantoja jyrkästä **determinismistä** mahdollisiin vaikutussuhteisiin kielen ja ajattelun välillä. Yhtä kaikki, kyse on viime kädessä siitä, että kieli ainakin jossain määrin ohjaa puhujansa ajattelua ja tarjoaa siten myös omanlaisensa näkökulman todellisuuteen.

Evans ja Green luonnehtivat kognitiivisen lingvistiikan kantaa relativismikysymykseen **uuswhorfilaiseksi**. Kyseessä on varsin pehmeä versio Sapirin Whorfin hypoteesista. Kielen ei katsota niinkään määräävän ajattelua vaan pikemminkin se helpottaa joitakin tapoja käsitteellistää tietty tilanne jättäen kuitenkin myös vaihtoehtoiset keinot mahdollisiksi. Kieli paitsi heijastaa käsiterakennetta myös vaikuttaa sen muotoutumiseen. Eri kielten erilaiset tavat strukturoida todellisuutta saattavat kulloisenkin kieliyhteisön piirissä vaikuttaa joidenkin kognitiivisten prosessien suorittamiseen. (Evans & Green 2006: 95—96.)

3.2 Keskeisintä käsitteistöä

Tässä luvussa esittelen käsillä olevan tutkimuksen kannalta tärkeintä käsitteistöä kognitiivisen kielentutkimuksen kentältä. Tämän työn puitteissa on mahdollista paneutua ainoastaan kaikkein olennaisimpiin seikkoihin. Esitykseni ei siis suinkaan kata kaikkea — tai edes suurinta osaa — kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä käytettyä käsitteellistä välineistöä. Aloitan luvussa 3.2.1 siitä, miten kognitiivisesta näkökulmasta tavataan kuvata tiedollisia rakenteita. Seuraavaksi esittelen erilaisia tapoja konstruoida kokemusta jaksossa 3.2.2. Luvussa 3.2.3 vuoroon tulee kategorisaatio sekä siihen liittyvät ilmiöt ja käsitteet. Lopuksi esittelen kognitiivisen metaforateorian pääperiaatteet luvussa 3.2.4.

3.2.1 Tiedollinen rakenne

Kielellä on **symbolinen funktio**: sen avulla ilmaisemme ajatuksiamme. Niinpä kognitiivisen kieliopin perusyksikkö on nimenomaan **symbolinen yksikkö** (synbolic unit, symbolic assembly). Sellainen syntyy, kun tietty **muoto** ja tietty **merkitys** liitetään **konventionaalisesti** toisiinsa. Symbolisen yksikön valitsemisesta kielen perusyksiköksi seuraa, ettei muotoa voi edes periaatteessa tutkia irrallaan merkityksestä; kaikkialla, missä on muotoa, on myös merkitystä. Niinpä grammatikaalisten rakenteidenkin ajattelun olevan itsessään merkityksellisiä. Samalla tavalla kuin leksikaalisilla yksiköillä on

merkitys, muotoon liittyvä käsitesisältö, on esimerkiksi lauserakenteilla oma **skemaattiseksi** mielletty merkityksensä. (Langacker 1987: 58; Evans & Green 2006: 477—478.)

Mikään laadullinen seikka ei erota symbolista yksikköä sellaisesta kielellisestä kokonaisuudesta, jolla tällaista statusta ei ole. Ero on Ronald Langackerin mukaan pikemminkin asteittainen. Mikä tahansa vakiintumaton kokonaisuus voi toiston kautta hiljalleen muuttua konventionaaliseksi yksiköksi. Tämä vakiintumisprosessi on nimenomaan vähittäinen, eikä jyrkkää rajaa konventionaalisen ja ei-konventionaalisen välille voida vetää. (Langacker 1987: 66; Leino 1993: 62—63.)

Muoto voi olla yhtä hyvin ääntä, merkkejä tai eleitä. Tapana on kuitenkin puhua **fonologisesta yksiköstä** tai symbolisen yksikön **fonologisesta navasta** (Langacker 1987: 58, 77). Langacker määrittelee tällaisen yksikön rakenteeksi, jonka kielenpuhuja hallitsee perusteellisesti. Se muodostaa siten valmiin kokonaisuuden, jota ei tarvitse koostaa kulloisellakin käyttökerralla erikseen primitiivisemmistä komponenteista. Vaikka tällaisen yksikön purkaminen pienempiin osiin on periaatteessa mahdollista, sen koko merkitys ei välttämättä ole johdettavissa niistä. (Langacker 1987: 57—58.) Kokonaisuus siis ylittää osiensa summan, kuten on tapana sanoa.

Merkityksellä tarkoitetaan semanttista sisältöä, joka assosioidaan fonologiseen yksikköön. Tämä sisältö muodostaa tietenkin symbolisen yksikön **semanttisen navan** (Langacker 1987: 77). Evans ja Green selittävät, että muodon liittäminen merkitykseen tapahtuu mentaalisen representaation, **käsitteen**, avulla. Voidaankin sanoa, että vakiintuneet käsitteet ovat **semanttisia yksikköjä**. Käsitteet syntyvät, kun teemme havaintoja ympäristöstämme. Aistiemme välityksellä saamme informaatiota jostakin todellisuuden kohteesta, Evans ja Green käyttävät esimerkkinä päärynää. Näemme hedelmän muodon ja värin, tunnemme sen tuoksun ja maistamme maun. Kaikki tämä tieto järjestyy mielessämme yhdeksi mentaaliseksi edustumaksi, **mielikuvaksi** (mental image). Juuri mielikuvat ovat käsitteiden perusta. (Evans & Green 2006: 7.)

Kielen avulla viitataan pikemminkin käsitteisiin kuin kielenulkoisen todellisuuden objekteihin. Niinpä voidaan sanoa, että **käsiterakenne** (conceptual structure) samastuu sangen pitkälle **semanttiseen rakenteeseen** (semantic structure). Täysin yhteen nämä rakenteet eivät kuitenkaan lankea, sillä vakiintuneisiin kielellisiin yksikköihin liitettävät **lingvistiset** (linguistic concepts) tai **leksikaaliset käsitteet** (lexical concepts) muodostavat ainoastaan alaluokan kaikille kielenpuhujan mielessä oleville käsit-

teille, jotka puolestaan kattavat koko puhujan kognition. (Evans & Green 2006: 158—159.) Langacker väittää, että siinä missä käsitteelliset rakenteet saattavat hyvinkin olla kaikille yhteisiä, ovat semanttiset rakenteet joka tapauksessa kielikohtaisia, koska eri kielet turvautuvat eri mielikuviin koodatessaan (mahdollisesti) universaalia käsiterakennetta (Langacker 1987 Leinin 1999: 54—55 mukaan).

Käsitteet eivät leiju kielenpuhujan päässä irrallisina ja toisistaan erillisinä. Ne sijoittuvat aina osaksi jotakin laajempaa tietorakennetta ja ymmärretään siten tätä taustaa vasten. Kuten sanottua, merkityksellä on ensyklopedinen luonne. Langacker kuvaa tiedollisia rakenteitamme ja niiden organisoitumista **kognitiivisten alueiden** (cognitive domain) avulla. Hän määrittelee kognitiivisen alueen koherentiksi käsitteistyksen alaksi. Kaikkien kielellisten ilmausten semanttinen rakenne eli **predikaatio** voidaan kuvata yhden tai tavallisemmin useamman tällaisen kognitiivisen alueen tarjoaman taustan avulla. Nämä alueet ovat mentaalisia kokemuksia, representaatioavaruuksia, käsitteitä ja käsitejärjestelmiä. Ne ovat siis kompleksisuudeltaan ja järjestäytymiseltään vaihtelevia käsitteellisiä entiteettejä. Mikä tahansa tietorakenne, joka toimii taustana mille tahansa yksinkertaisemmalle rakenteelle, käsitteelle tms. on kognitiivinen alue. (Langacker 1987: 147, 488; Evans & Green 2006: 230.)

Langacker jakaa kognitiiviset alueet primitiivisiin, muihin käsitteisiin redusoitumattomiin **perusalueisiin** (basic domain) ja näitä kompleksisempiin **abstrakteihin alueisiin** (abstract domain). Perusalueet — esimerkiksi kolmiulotteinen avaruus, aika, maku, haju ja kosketusaistimukset, kuten kipu — ovat suoraan seurausta ruumiillisesta kokemuksestamme. Abstraktina alueena taas voi toimia mikä tahansa perusaluetta monimutkaisempi tiedollinen rakenne. Koska myös abstraktit alueet on viime kädessä redusoitavissa perusalueisiin, on niilläkin tätä kautta välillinen yhteys ruumiilliseen kokemukseen. (Langacker 1987: 147—150; Evans & Green 2006: 231.)

Kognitiivisten alueiden tapaan **skeemat** ovat käsitteellisinä edustumina tärkeitä kognitiivisia välineitä, joiden avulla kognitiivisen lingvistiikan piirissä on tapana kuvata esikäsitteellisen kokemuksen muotoutumista merkitykseksi. Skeema käsitteenä on kuitenkin paljon kognitiivista kielentutkimusta vanhempi. Useat eri ajattelijat esimerkiksi filosofian, psykologian ja kielitieteen aloilla ovat käyttäneet sitä eri yhteyksissä ja määritelleet sen omiin käyttötarkoituksiinsa sopivaksi.

Skeeman käsite palautunee 1700-luvulle Immanuel Kantiin (1724—1804) ja hänen oppiinsa noumenaalisesta ja fenomenaalista maailmasta. Kantin teoriassa skeemojen tehtävänä on toimia välittävänä tekijänä noumenaalisen maailman sinänsä ja ilmiömaailman rajalla. Havaintokokemuksessa noumenaalisen maailman tarjoamat aistiärsykkeet muokataan mieleemme aprioristen käsitteiden ja kategorioiden mukaiseksi. (Määttänen 1995: 75.) Skeemojen avulla siis ikään kuin lajittelemme aistikokemusta mielen kategorioihin. Maailma näyttäytyy meille näin ollen ainoastaan mieleemme kokemusta edeltävien ominaisuuksien sallimissa rajoissa. Ihmisen havaitsema ja kokema maailma on aina juuri ilmiömaailma.

Määttäsen mukaan Kantin määritelmä skeemalle jäi melko epämääräiseksi ja muutoinkin puutteelliseksi. Hänen ajatuksensa aktiivisesta havainnoitsijasta passiivisen aistiärsykkeiden vastaanottajan sijaan jäi kuitenkin elämään ja skeema sen mukana. Modernin kehityspsykologian uranuurtaja Jean Piaget (1896—1980) omaksui Kantilta esimerkiksi juuri ajatuksen skeemoista. (Määttänen 1995: 76.) Tätä kautta skeeman käsite on siis kulkeutunut mm. kognitiivisen psykologian ja lopulta myös kognitiivisen kielentutkimuksen perustyökaluksi.

On vaikea sanoa, missä määrin eri yhteyksissä esitetyt skeemakäsitykset lopulta vastaavat toisiaan — jos ylipäänsä vastaavat lainkaan (Onikki 1994: 71). Myös kognitiivisen kielentutkimuksen parissa skeemalla saatetaan tarkoittaa hieman eri asioita kirjoittajan mukaan. Tässä yhteydessä esittelen kuitenkin tarkemmin ainoastaan Mark Johnsonin teoriaa skeemoista. Johnsonille skeema, tai **mielikuvaskema** (image schema), kuten hän skeemaa usein nimittää, on ennen kaikkea kognition työkalu, joka mahdollistaa merkityksen muodostumisen ruumiillisesta kokemuksesta. Maailmamme, myös kielellinen todellisuutemme, jäsentyy eri skeemojen avulla.

Johnsonin määritelmän mukaan skeema on kokemusta jäsentävien toimintojen kaava, muoto tai säännönmukaisuus. Skeemat syntyvät suoraan sensorisesta ja perceptuaalisesta kokemuksesta eli vuorovaikutuksestamme ympäröivän todellisuuden kanssa. Niiden alkuperä on siten esikäsitteellinen. Johnsonin skeemat koostuvat pienestä määrästä **osia** ja **suhteista** näiden osien välillä. Osat voivat olla esimerkiksi olioita, tiloja tai tapahtumia ja relaatiot näiden välillä temporaalisia, kausaalisia tai vaikkapa sisältymissuhteita. (Johnson 1987: xiv, 29; Onikki 1994: 76, 80.) Esimerkkeinä mielikuvaskee-

moista Johnson (1987: 126) mainitsee mm. OLION, SÄILIÖN, PROSESSIN, AS-TEIKON SEKÄ JAOLLISUUDEN /JAOTTOMUUDEN.

Skeema muodostaa Johnsonin mukaan rakenteisen **hahmon** (gestalt), joka sellaisena on yksinkertaisempi kuin ne tilanteet ja tapahtumat, joista se on uutettu. Vaikka sillä on sisäinen rakenne ja se voidaan periaatteessa purkaa osiksi ja relaatioiksi, mielämme skeeman yhdeksi kokonaisuudeksi. (Johnson 1987: 41; Evans & Green 2006: 85.) Skeemat ovat siten pelkistettyjä toimintojen, muotojen tms. kaavoja tai yleistyksiä. Ne ovat myös luonteeltaan myös joustavia ja dynaamisia. Näiden ominaisuuksien vuoksi skeemat soveltuvatkin jäsentämään lukemattomia eri havaintoja, mielikuvia, tapahtumasarjoja jne. Sangen erilaisten ilmiöiden taustalla saatetaan nähdä yksi ja sama skeema. (Johnson 1987: 29—30.)

3.2.2 Käsitteellistäminen ja konstruktion työkalut

Käsitteellistäminen on perustavanlaatuinen kognitiivinen kyky ja koko kielijärjestelmän lävistävä ilmiö. Käsitteellistämme jatkuvasti kokemaamme kommunikaation tarpeisiin. (Croft & Cruse 2004: 3, 42.) Kuten aiemmin jo totesin, jotakin yksittäistä kielenulkoista tilannetta tai tapahtumaa voidaan tarkastella eri näkökulmista eli konstruoida se eri tavoin ja nostaa siitä esiin joitakin puolia ja jättää jotkin toiset piirteet taka-alalle. Kieli — myös yksittäisen kielijärjestelmän merkityksessä — tarjoaa monia vaihtoehtoisia tapoja ilmaista yksi ja sama tilanne tai tapahtuma. Vastaavasti mikä tahansa kielellinen ilmaus esittää aina jonkin näkökulman todellisuuteen ja edellyttää tietyn tulkinnan tilanteesta.

Erilaisia prosesseja, joiden kautta käsitteellistämme asiantiloja, William Croft ja Alan Cruse (2004: 40) nimittävät **konstruktionaaliseksi operaatioiksi**. Ne ovat eräänlaisia kognitiivisiin kykyihimme pohjaavia työkaluja, joiden avulla muokkaamme kokemaamme kommunikoitavaan muotoon. Croft ja Cruse luokittelevat näitä operaatioita sen mukaan, mitä perustavia kognitiivisia toimintoja ne ilmentävät. Näitä ovat kaksoikon mukaan **huomion suuntaaminen** (attention/salience), **vertaaminen** (judgement/comparison), **näkökulman valinta** (perspective/situatedness) ja **rakenteen hahmottaminen** (constitution/gestalt) (Croft & Cruse 2004: 45—46). Esittelen seuraavaksi tutkimukseni kannalta tärkeimpiä konstruktionaalisia operaatioita noudattaen yllä mainittua Croftin ja Crusen luokitusta.

Ihmisellä on kyky suunnata huomionsa samassakin tilanteessa eri seikkoihin, tarkastella tapahtumaa kokonaisuutena tai yksityiskohtiin keskittyen. Poimimme koke-
mastamme olennaisen ja jätämme kulloisenkin tilanteen kannalta merkityksettömät asiat
huomiotta. Vastaavasti jotkin seikat kielen- ja mielenulkoisessa todellisuudessa kiinnit-
tävät luonnostaan huomiomme joitakin toisia helpommin. Huomion kohdentaminen
tällaisiin taustasta esiin nouseviin piirteisiin vaatii vähemmän kognitiivista ponnistelua
kuin sen suuntaaminen seikkoihin, jotka ovat luonnostaan vähemmän erottuvia (salient).

Yksi tunnetuimmista teoreettisista rakennelmista, joissa tarkkaavaisuuden
suuntaaminen on vahvasti mukana, on Croftin ja Crusen mukaan alkujaan Charles Fill-
moren kehittänyt ns. **kehyssemantiikka**⁵ (frame semantics). Esimerkiksi käsitteet
ymmärretään tässä teoriassa aina jotakin laajempaa kontekstia — kehystä — vasten ja
ne ohjaavat huomion tiettyyn osaan tuota kognitiivista taustaa. Oikea kehys puolestaan
opastaa kuulijan sellaisten merkitysten äärelle, jotka kyseisessä tilanteessa ovat tulkin-
nan kannalta relevantteja. (Croft & Cruse 2004: 8—10, 46.)

Vertaaminen liittyy moniin konstruktionaalisiin operaatioihimme. Esimerkiksi
seuraavassa alaluvussa tarkastelun kohteena oleva kategorisaatio edellyttää vertaamista
(Croft & Cruse 2004: 54—55). Päätäessämme minkä tahansa kielellisen yksikön sovel-
tuvuudesta käytettäväksi jossakin tiettyssä kontekstissa vertaamme tilannetta aiempaan
kokemukseemme tilanteista, joissa ko. morfeemi, käsite tai rakenne on sovelias. Myös
metafora ilmiönä edellyttää vertaamista. Metafora perustuu analogialle: asia tai ilmiö,
jota kuvataan, nähdään jossain suhteessa samanlaisena kuin asia tai ilmiö, jonka kautta
sitä tarkastellaan.

Croft ja Cruse huomauttavat, että vertaaminen voi perustua kaltaisuuden ohella
myös **kontrastiin**. Tästä on esimerkkinä monien ilmiöiden hahmottaminen epäsymmet-
risen tausta—kuvio-suhteen keinoin. Esimerkiksi spatiaalisia suhteita ilmaistaan taustan
ja siitä esiin nousevan kuvion avulla. (Croft ja Cruse 2004: 56—58.) Jälleen todellisuus
järjestyy helpommin tiettyjen ikään kuin luonnollisina tarjoutuvien taus-
ta—kuvio-suhteiden kautta — kissa on helpompi mieltää maton päälle kuin matto kis-

⁵ Evansin ja Greenin mukaan Fillmoren kehykset tulevat varsin lähelle Langackerin kognitiivisia alueita. Langacker on kuitenkin huomionut enemmän merkityksen taustana toimivan tietorakenteen kompleksisyyden: useimmat käsitteet vaativat taustakseen monia kognitiivisia alueita. Hän oli myös Fillmorea kiinnostuneempi tietorakenteiden ja käsitteiden hierarkkisesta jäsentymisestä suhteessa toisiinsa. (Evans & Green 2006: 231.) Yhtä kaikki, molemmat teoriat ilmentävät ajatusta merkityksen ensyklopedisuudesta.

san alle — mutta milteipä tilanne kuin tilanne on mahdollista konstruoida myös tässä suhteessa eri tavoin.

Yhtä ja samaa tilannetta voi tarkastella lukemattomista eri näkökulmista. Jotkin käsitteet, esimerkiksi sellaiset kuin **edessä** vs. **takana**, **yläpuolella** vs. **alapuolella**, ovat luonnostaan sellaisia, että ne tarjoavat tietyn tarkastelukulman tilanteeseen. Myös **deiktis** on ilmiö, joka suuntaa näkökulmaamme kielenkäyttötilanteessa (Croft & Cruse 2004: 59—60). Deiktisiä ovat sellaiset sanat ja kieliopilliset ainekset, jotka liittävät ilmaukset kontekstiinsa. Tällaisia ovat esimerkiksi persoona- ja demonstratiivipronominnit, jotka saavat kulloisenkin merkityksensä esittämiskontekstissaan.

Croft ja Cruse selittävät, että rakenteen hahmottamiseen liittyvät konstruktio-naaliset operaatiot koskevat prosesseja, joiden avulla annamme kokemillemme tapahtumille ja havaitsemillemme entiteeteille **hahmon** (gestalt) ja sisäisen struktuurin. Yksi näistä operaatioista on **struktuurallinen skematisaatio** (structural schematization), joka viittaa entiteettien topologiseen, meronyymiseen tai geometriseen struktuuriin. Saatamme esimerkiksi hahmottaa entiteetit rajattuina, jaottomina objekteina tai jaollisina, ra-jaamattomina aineina. Edelleen voimme mieltää yksittäiset entiteetit täsmällisemmän skematisaation myötä esimerkiksi pinnoiksi tai kolmiulotteisiksi säiliöiksi jne. (Croft & Cruse 2004: 63—64.) Tällaiset perustavanlaatuiset rakenteelliset ominaisuudet heijastuvat myös kielellisiin valintoihin.

3.2.3 Kategorisaatio

Ihminen luokittelee kokemaansa jatkuvasti. Croft ja Cruse (2004: 74) toteavatkin, että **kategorisaatio** on yksi perustavimmista kognitiivisista toiminnoistamme. Todellisuuden strukturoiminen kaltaisuuden ja erilaisuuden mukaan on välttämätöntä, jotta voisimme ylipäättään selviytyä maailmassa. Ihminen lajina ei ole tässä suhteessa kuitenkaan ainoa laatuaan. Jokainen elävä olio — Lakoff ja Johnson (1999: 17) väittävät — kategorisoi: myös eläinmaailmassa on osattava erottaa ravinnoksi kelpaava aines syötäväksi sopimattomasta ja mahdollinen parittelukumppani vihollisesta.

Kategorisoidessamme vertaamme nykyistä kokemusta aiempaan. Miellämme tietyn yksittäisen entiteetin — olion, ominaisuuden, tapahtuman tms. — kuuluvan johonkin **käsitteelliseen kategoriaan** (conceptual category), abstraktiin mentaaliseen konstruktion, johon kuuluu myös joukko muita jossain määrin luokittelun kohteena

olevan kokemuksen kaltaisia tapauksia (Croft & Cruce 2004: 54, 74). Esimerkin kategorisoinnista voi ottaa omasta aineistostani. Tuntemuksista kipu muodostaa oman kategoriansa. Osaamme erottaa siihen kuuluvat tuntemukset vaikkapa kutiamisesta. Lisäksi kipukategorian sisällä voidaan ajatella olevan suppeampia **alakategorioita** (subcategories). Kertomuksissaan informantit luokittelevat erilaisia kipuja vertaamalla aistimusta johonkin toiseen kipukokemukseen.

39) *Tämän jälkeen kipu alkoi kuumottamaan ylävatsassani. Tunne oli varsin samanlainen kuin mitä kämmenelläni voi tuntea, kun asettaa kätensä palavan kynttilän yläpuolelle. (Mies, 26 vuotta)*

40) *kiput olivatkin kyllä sietämättömät, koko alaselkä tuntui olevan täysin tulehduksessa. (Nainen, 29 vuotta)*

Aina luokittelun onnistuminen ei ole itsestään selvää. Seuraavassa esimerkissä kirjoittajan on vaikea erottaa eri luokkiin kuuluvaa kipua toisistaan riittävän varhaisessa vaiheessa, jotta ainoastaan hoitoa vaativa kipu tulisi lääkityksi.

41) *Tämä aiheuttaa puolestaan sitä, että joudun ottamaan lääkettä pienimpäänkin vatsakipuun, koska en osaa erottaa siitä kohtaa, että onko ne ”niitä” kipuja vai ehkä jotain ”normaalista”, ohimenevää kipua. (Nainen, 25 vuotta, III)*

Croft ja Cruse nimittävät käsitteellisiä kategorioita kognition työkaluiksi ja listaavat lukuisia tehtäviä, joihin niitä käytetään. Heidän mukaansa käsitteelliset kategoriat ovat hyödyllisiä ainakin oppimisessa, tulevan suunnittelussa ja kommunikoinnissa. (Croft & Cruse 2004: 74.) Lisäksi niiden käyttö on kognitiivisesta näkökulmasta taloudellista (Leino 1993: 38).

Kategorioihin ja kategorisointiin liittyy monia kysymyksiä koskien esimerkiksi luokkien sisäistä rakennetta, niiden jäsenten suhdetta toisiinsa ja myös muiden luokkien jäseniin, luokkien rajoja sekä luokkaan kuulumisen ehtoja. Vastaukset näihin ongelma-kohtiin ovat erilaisia riippuen siitä, keneltä kysytään. Jälleen onkin paikallaan verrata kognitiivistien näkemyksiä muiden esittämiin ratkaisuihin.

Klassinen näkemys kategorioiden rakenteesta yhdistetään perinteisesti Aristoteleeseen. Hänen mukaansa todellisuutta voidaan tarkastella hierarkkisena järjestelmänä siten, että hierarkian huipulla on yleisin mahdollinen luokka eli **olevainen** ja alimpana järjestyksessä sijaitsevat yksittäiset **entiteetit**. Jokainen entiteetti, vaikkapa pinkki, kuu-

luu johonkin luokkaan, pinkin tapauksessa punaisten luokkaan. Tämä luokka on tapaus jostakin yleisemmästä luokasta, joka esimerkkitapauksessamme koostuu väreistä. Väri-en luokka on edelleen tapaus ominaisuuksien muodostamasta laajemmasta luokasta.

Ominaisuus puolestaan on yksi Aristoteleen kymmenestä olevaisen peruskategoriasta⁶ esimerkiksi olioiden, tapahtumien ja suhteiden kategorioiden ohella. Näiden peruskategorioiden yläpuolella hierarkiassa onkin ainoastaan olevainen.

200-luvulla jKr. Aristoteleen teoksista kommentaarejakin kirjoittanut uusplatonikko Porfyros laati klassisesta luokitusjärjestelmästä **puukuvaimen** (arbor porphyriana, Porphyrian tree), jonka vaikutus myöhempään keskusteluun koskien luokkia, entiteettejä ja näiden määrittelyä on Umberto Eco (1986: 58—59) mukaan ollut huomattava.

Klassisessa mallissa kategoriat rakennetaan **välttämättömien ja riittävien piirteiden** varaan. Piirteiden välttämättömyys tarkoittaa Croftin ja Crusen mukaan sitä, että jokaisella kulloiseenkin luokkaan kuuluvalla entiteetillä on oltava kaikki kyseisen luokan jäsenyyden kannalta merkitykselliset piirteet. Riittäviä piirteet ovat siinä mielessä, että muita vaatimuksia luokkaan kuulumiselle ei ole. Kaikki entiteetit, joilla nämä piirteet on, kuuluvat kiistatta ko. luokkaan. Vaikka klassisen kategorian historia palautuu aikaan ennen ajanlaskun alkua, on sen perusajatusta sovellettu myös modernin psykologian ja lingvistiikan piirissä, esimerkiksi strukturaalisessa semantiikassa ja myös generatiivisen semantiikan esittämässä malleissa (Croft & Cruse 2004: 76; Leino 1999: 33).

Kielitieteellisissä teorioissa välttämättömät ja riittävät piirteet ovat saaneet usein **semanttisten primitiivien** tai **merkityskomponenttien** asun. Kielen sanat ovat ikään kuin nimiä kategorioille, ja kuhunkin kategoriaan kuulumisen ehdot voidaan määrittellä semanttisten primitiivien tai merkityskomponenttien avulla. Vaikka tällainen **komponenttianalyysi** kutsuttu lähestymistapa ei olekaan sidottu mihinkään tiettyyn teoreettiseen viitekehykseen, Evansin ja Greenin mukaan se sopii erinomaisesti esimerkiksi juuri chomskylaisen formaalin semantiikan tarpeisiin. Merkityskomponenttien tai semanttisten primitiivien uskotaan näet olevan universaaleja merkityksen rakennuspali-koita, joiden yhdistelmiä varioimalla on mahdollista luoda ääretön määrä kompleksisempia merkitysrakenteita. Komponenttianalyysi on erityisen käyttökelpoinen formalis-

⁶ Tarkkaan ottaen kategoria-nimitys onkin Aristoteleella varattu ainoastaan näille kymmenelle peruskategorialle.

tisille suuntauksille, koska se mahdollistaa täsmällisen esitystavan, jota niiden edustama koputationaalinen tai algoritminen kielikäsitys edellyttää. (Evans & Green 2006: 61—62, 208, 251.)

Evans ja Green listaavat ongelmakohtia, joista klassista teoriaa on jo 1970-luvulta alkaen kritisoitu. Ensinnäkin käytäntö on osoittanut, että luokkajäsenyyteen oikeuttavien välttämättömien ja riittävien piirteiden yksiselitteinen ja tyhjentävä nimeäminen on monissa tapauksissa vaikeaa tai kerta kaikkiaan mahdotonta. Toiseksi tässä mallissa kategorioiden rajat ymmärretään täsmällisiksi ja jyrkiksi: jokin entiteetti joko kuuluu luokkaan tai ei kuulu. Jäsenet ovat myös keskenään yhdenvertaisessa asemassa, koska niistä kukin täyttää kaikki jäsenyyden kriteereiksi asetetut ehdot. Kuitenkin näyttäisi siltä, että todellisuudessa tällaiset selvärajaiset kategoriat ovat ajattelusamme ja kielessämme vähemmistön asemassa. Samoin jotkin tiettyyn luokkaan kuuluvat entiteetit vaikuttavat meistä edustavammilta esimerkeiltä ko. luokan jäsenistä kuin jotkin toiset. (Evans & Green 2006: 249, 252—254.)

Kognitiivisen lingvistiikan katsannossa kategoriat eivät rakennu välttämättömiin ja riittävien piirteiden mukaan vaan **prototyypin**, ko. luokkaa parhaiten edustavan, jäsenen ympärille. Eniten **prototyyppiä** muistuttavat jäsenet sijoittuvat sen likeisyyteen lähelle kategorian keskustaa ja sitä vähemmän muistuttavat tapaukset puolestaan järjestyvät asteittain kohti kategorian reunoja. (Croft & Cruse 2004: 77—78.) Näin ollen tietyn kategorian jäsenet edustavat kyseistä luokkaa paremmin tai huonommin. Toisin sanoen entiteetit luokan sisällä ovat statukseltaan erilaisia. Esimerkiksi omena on edustavampi hedelmien kategorian jäsen kuin vaikkapa oliivi. Omena on siis tässä luokassa hyvin lähellä keskustaa oliivin majaillessa jossakin luokan reunamilla. Joku saattaa myös kyseenalaistaa oliivin kuulumisen hedelmien luokkaan ylipäänsä. Näin ollen kategoriat eivät ole sisällöltään homogeenisia ja rajoiltaan jyrkkiä. Niiden sisäistä rakennetta leimaa **asteittaisuus** (radiality), ja eri luokkia erottavat rajat ovat pikemminkin sumeita reuna-alueita.

Croftin ja Crusen mukaan luokka voi muodostua prototyypin ympärille kahdella eri tavalla. Ensinnäkin kategorijäsenyyttä voidaan arvioida joidenkin tiettyjen piirteiden avulla. Nämä piirteet eivät kuitenkaan ole välttämättömiä ja riittäviä kuten klassisessa mallissa. Toisin sanoen kategorian jäseniltä ei edellytetä mitään tiettyjä piirteitä ja toisaalta mikään ennalta määrätty piirrekimppu ei takaa jäsenyyttä luokassa. Mitä use-

ampia halututuista piirteistä jollakin entiteetillä on, sitä lähemmäs kategorian keskusta se sijoittuu ja sitä edustavampana luokan jäsenenä sitä pidetään. Myös piirteet voivat olla arvoltaan erilaisia: jotkin ominaisuudet nähdään kategorijäsenyyden kannalta keskeisempinä kuin jotkin toiset. (Croft & Cruse 2004: 81.)

Kategorian muodostumista voidaan tarkastella myös kaltaisuuden näkökulmasta. Luokkaan kuuluvia entiteettejä ja niiden edustavuutta luokan jäsenenä arvioidaan sen mukaan, miten likeisesti ne muistuttavat ideaalitapausta eli kategorian keskuksessa sijaitsevaa prototyyppiä. Croft ja Cruse selittävät, että erityisesti yksinkertaisten käsitteiden muodostamia luokkia on helpompi tarkastella tällä tavalla. Sen sijaan monimutkaisempien käsitteiden ympärille muodostuvia kategorioita on hedelmällisempää arvioida yksittäisten piirteiden kautta. (Croft & Cruse 2004: 82.)

3.2.4 Metafora ja metonymia

Perinteisesti metaforaa on tavattu pitää kielen reunailmiönä, kielellisenä poikkeuksena. Kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä metaforiset ja metonymiset ilmaukset on nostettu tutkimuksen keskiöön. Jotta eron perinteisen ja kognitiivisen tutkimuksen välillä voisi ymmärtää, on syytä tarkastella molempia traditioita lähemmin.

Ensimmäinen meidän päiviimme asti säilynyt metaforan määritelmä on Aristoteleen käsialaa. Hänen mukaansa "metafora syntyy, kun asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle; merkityksen siirtyminen voi tapahtua yleisestä erityiseen, erityisestä yleiseen, erityisestä erityiseen tai analogian kautta" (Runousoppi: 21). Tarkkaan ottaen nykyään on tapana nimittää Aristoteleen esittämää kahta ensimmäistä merkityksen siirtymää synekdokeeksi, jota voi pitää metaforan erikoistapauksena tai siitä erillisenä kielikuvana. Sama koskee metonymiaa, jossa kuvattava käsite korvataan toisella, siihen jossain loogisessa yhteydessä olevalla käsitteellä.

Kenties Aristoteles tuli väärinymmärretyksi, mutta juuri hänen esityksestään jäi vuosisadoiksi elämään käsitys metaforasta kielikuvana, joka perustuu **korvaamiseen** ja joka rajoittuu koskemaan yksittäisiä sanoja (Ricoeur 1978: 2). Tällaisella metaforalla ei Ricoeurin mielestä juuri ole kognitiivista voimaa, se ei kerro maailmasta mitään uutta. Tällainen metaforinen ilmaus olisi periaatteessa aina mahdollista kääntää kirjaimelliseksi, eikä käänöksessä menetettäisi mitään. (2000 [1976]: 87.) Korvaamiseen perustuvalle metaforalle on kaksi käyttömahdollisuutta. Ensinnäkin se voi täyttää kielen semantti-

sia aukkoja: jonkin sanan merkitys ulotetaan kattamaan useampia tarkoitteita (Ricoeur 2000 [1976]: 86). Tietenkään tässä ei ole kyse sananmukaisesti korvaamisesta, koska mitään korvattavaa sanaa ei ole olemassa. Ricoeur puhuuakin korvaamisen ohella **merkityksen lainaamisesta** (1978: 51). Olennaista on kuitenkin yksittäisen sanan mekaaninen siirto alkuperäisestä, kirjaimelliseksi ymmärretystä käyttöyhteydestään uuteen poikkeavaksi ja toissijaiseksi miellettyyn yhteyteen. Näin metafora linkittyy **polysemian ilmiöön** ja **merkityksen laajenemiseen**. Toiseksi tehtäväksi tällaiselle metaforalle jää kielen koristaminen ja siten kuulijan tai lukijan ilahduttaminen (Ricoeur 2000 [1976]: 86). Tässä tapauksessa kirjaimellinen ilmaisu todella korvataan metaforisella, miellyttävämmäksi katsotulla. Metaforan arvo on siten lähinnä emotionaalinen.

1900-luvun alussa metaforan korvaamisteoria sai vaihtoehdokseen niin sanotun jännite- tai vuorovaikutusteorian. Alkusysäyksen uudelle ajatustavalle antoi I. A. Richards, ja hänen oivalluksiaan ovat edelleen kehittäneet lukuisat muut filosofit ja kielimiehet (Elovaara 1992: 21—22). Uuden teorian myötä huomio siirtyi yksittäisistä sanoista **metaforiseen lausumaan** tai **ilmaukseen**. Metafora syntyy, kun asetetaan jännitteeseen suhteeseen kaksi ideaa tai ajatusta, joista toinen on Richardsin sanoin **kuvattava** (tenor) ja toinen **kuva** (vehicle) (Elovaara 1992: 22—24.) Metafora on olemassa ainoastaan näiden muodostamassa kokonaisuudessa, metaforisessa ilmauksessa. Kuvattava nähdään metaforassa kuvan muodostaman filterin läpi, jolloin kuva ohjaa tulkitsijaa katsomaan kuvattavaa tietyllä tavalla: kuvattavassa korostuvat kuvan määräämät piirteet joidenkin toisten puolien jäädessä taka-alalle (Black 1962: 39).

Vaikutus ei kuitenkaan ole yhdensuuntainen, sillä kuvattava vaikuttaa samalla tavalla kuvaan saaden myös sen näyttäytymään uudessa valossa. Metaforan vuorovaikutteisuus perustuu juuri tähän mielikuvien molemminpuoliseen viriämiseen. Sen jännitteisyys puolestaan syntyy Ricoeurin mukaan paitsi kuvattavan ja kuvan myös kahden mahdollisen tulkinnan, kirjaimellisen ja metaforisen, välille. Kirjaimellinen tulkinta ja sen kertakaikkinen mahdottomuus pakottavat metaforiseen tulkintaan, joka pelastaa sanotun mielettömyydeltä. Kirjaimellisen ja metaforisen välinen dynamiikka kannattelee metaforaa. (2000 [1976]: 89—90.)

Ricoeur katsoo, ettei jännitteinen metafora ole enää ainoastaan emotionin vaan myös cognition instrumentti. Se opettaa katsomaan maailmaa uudella tavalla. Tällaista metaforaa ei myöskään voi kääntää kirjaimelliseksi ilmaisuksi. Vaikka sen voisikin jo-

tenkin kiertää, ilmaista toisin sanoin, on tyhjentävä parafraasi mahdoton, koska jännitteinen metafora luo oman merkityksensä. Käännös ei voi ammentaa sitä tyhjiin. (2000 [1976]: 93.)

Kognitiivisen kielentutkimuksen myötä metafora on nostettu jälleen esille. Tällä kertaa se nähdään kieltä ja ajattelua merkittävältä osin kannattelevassa roolissa. Metafora ei ole enää poikkeus kirjaimellisen ilmaisun ollessa sääntö. Kognitiivisessa katsannossa kieli on **olemuksellisesti metaforista**. Eikä ainoastaan kieli vaan myös ajattelu. (Croft & Cruse 2004: 198.) Huomio on näin siirtynyt yksittäisestä sanasta kokonaisen lausuman kautta käsitteisiin ilmausten takana, jotka nekin jo ovat metaforisia.

Vuonna 1980 George Lakoff ja Mark Johnson julkaisivat kirjan *Metaphors We Live By*, jossa hahmotellaan **kognitiivisen metaforateorian** (tai lyhyesti pelkästään metaforateorian) pääpiirteet. Teoriaan on otettu paljon kantaa ja sitä ovat kehittäneet edelleen Lakoffin ja Johnsonin itsensä lisäksi myös muut kirjoittajat.

Perinteisesti metaforaa on siis pidetty kielen tasolle kuuluvana ilmiönä. Metaforateoriassa lähtökohta on kokonaan toinen: jo ihmisen ajattelu on perustavasti metaforista ja kielen tason metaforiset ilmaukset ovat vain välttämätön seuraus tästä (Lakoff & Johnson 1980: 4—5). Tavallisesti myös ajatellaan, että metaforia käytetään vain erikoistapauksissa, kun halutaan luoda puheeseen tai kirjoitukseen jokin erityinen tyyli, poeettinen tai retorinen. Arkikieleen metaforan ei ole katsottu niinkään kuuluvan. (Lakoff 2002: 204—205.)

Metaforateoriassa sen sijaan metafora nähdään ajattelua — ja kieltä — pitkälti kannattelevana ilmiönä. Ajattelumme on suurelta osin metaforista, mutta siten, ettemme ole tästä tavallisesti tietoisia. Varsinkin abstraktin käsitteenmuodostuksen katsotaan teorian mukaan toimivan metaforan varassa (Onikki 1992: 33). Klassisessa korvaamisteoriassa ero metaforisen ja kirjaimellisen välillä on jyrkkä. Vuorovaikutusteoriassa ero ei ole enää niin tärkeä, ja metaforateorian myötä se suorastaan triviaalistuu. Tästä teoriasta voidaan kriticoida: metafora käsitteenä edellyttää kirjaimellisen.

Metaforateoriassa erotetaan metaforan **käsitteellinen ja ilmaisullinen taso**, joka useimmiten on kielellinen. Metafora ilmiönä rakentuu näistä molemmista tasoista. (Lakoff 2002: 209.) Kielen tasolla reaalistuvat metaforat eivät useinkaan ole toisistaan irrallisia, yksittäisiä oivalluksia, vaan niitä linkittää yhteinen käsitetason metafora. Esimerkiksi rakkaussuhteen alusta voidaan puhua yhteiselle taipaleelle lähtemisenä, suh-

teen hankaluuksista mutkina matkassa ja erosta eri teille päätyminenä, koska kaikkien näiden taustalla on yhteinen käsitetason metafora RAKKAUSSUHDE ON MATKA (esimerkki on Lakoffin & Johnsonin 1980, mukailen sitä tässä väljästi). Käsitetason metafora muodostaa siis eräänlaisen metaforisen potentiaalin, joka aktualisoituu kielenkäytössä. Kun potentiaali on olemassa, sitä voidaan hyödyntää yhä uudestaan.

Käsitetason metafora syntyy, kun yksi kokemuksen ala ymmärretään toisen kokemuksen alan kautta. Tämä tapahtuu **siirtämällä** (mapping) **käsiterakennetta** (conceptual structure) **lähdealueelta** (source domain, esimerkissä matka) **kohdealueelle** (target domain, esimerkissä rakkaussuhde) (Lakoff 2002: 208—209). Ajatuksena tässä on, että mielessämme vahvasti strukturoitunutta käsitteistyksen alaa, kuten tässä matkaa, käytetään apuna ymmärrettäessä heikommin strukturoitunutta alaa, siis tässä rakkautta.

Käsiterakenteen siirtäminen ei ole mielivaltaista, vaan sitä rajoittaa Lakoffin muotoilema **invarianssiperiaate**, jonka mukaan siirrettäessä käsiterakennetta käsitteistyksen alalta toiselle on kunnioitettava kohdealueen luonnollista mielikuvaskemaattista rakennetta. (2002: 215—216.) Toisin sanoen vain sellaista tietoa voidaan siirtää lähdealueelta kohdealueelle, mikä on sopuossuussa sen tiedon kanssa, mikä meillä jo kohdealueesta on. Lakoff havainnollistaa tätä periaatetta esimerkillä:

”For example, it explains why you can give someone a kick, even if that person doesn’t have it afterward, and why you can give someone information, even if you don’t lose it. This is a consequence of the fact that inherent target domain structure automatically limits what can be mapped” (2002: 216.)

Invarianssiperiaatetta on myös kritisoitu: metaforateorian mukaanhan metaforaa tarvitaan juuri siksi, että voitaisiin siirtää käsiterakennetta sinne, missä sitä ei juuri alun alkaen ole (Croft & Cruse 2004: 201).

Invarianssiperiaatteeseen liittyy myös **metaforien osittaisuus**. Lähde- ja kohdealueiden välille muodostetaan metaforan keinoin yhteyksiä mutta niitä ei samasteta toisiinsa. Rakkaus ja matkustaminen pysyvät omina käsitteistyksen aloinaan. Ja hyvä niin, muutoinhan kaikki olisi yhtä ja samaa. Ei kuitenkaan ole täysin selvää, millaiset siirrot käsitteistyksen alalta toiselle ovat mahdollisia ja sallittuja ja mitkä taas eivät. Invarianssiperiaate ei yksinään kykene antamaan riittävää vastausta. Urpo Nikanteen (1992: 68) mielestä tarvittaisiinkin teoriaa metaforan rajoista juuri tässä mielessä.

Esimerkkitapauksemme matkustamiseen liitämme sellaisia mielikuvia kuin alku ja loppu, kulkuneuvo, matkakumppani, risteykset ja reitit, eksyminen jne. Samat asiat tuntuvat sopivan myös parisuhteeseen. Silläkin on alku — ja usein myös loppu — itse suhde on kulkuneuvo ja matkakumppani elämäntoveri. Joskus suhteessa tullaan ratkaisevaan risteykseen: jatketaanko yhdessä vai lähdetäänkö eri teille? Usein tätä on edeltänyt jommankumman osapuolen eksyminen harhapoluille.

Perinteisesti on ajateltu, että metafora nostaa esille asioiden tai ilmiöiden **analogisuuden**, joka on jo olemassa kielen- ja mielenulkoisessa todellisuudessa. Lakoff ja Johnson korostavat, että metaforateoriassa näin ei katsota olevan: ihminen luo metaforan avulla kaltaisuuden vaikkapa rakkaussuhteen ja matkan välille (1980: 148—149). On myös huomattava, että rakkaussuhdetta voidaan yhtäläillä ajatella vaikkapa rakennuksena, jolloin rakastavaiset rakentavat yhdessä suhdettaan, valavat sille vahvat perustukset jne. Tällöin rakkaussuhteen käsitteistys strukturoituu eri tavalla ja siitä nousevat esiin toiset piirteet kuin matka-esimerkissä. Vastaavasti jotkin toiset puolet jäävät pimentoon. Ilmiötä kutsutaan **korostamiseksi** (highlighting) ja **peittämiseksi** (hiding) (Lakoff & Johnson 1980: 11—13).

Metaforat ovat myös kulttuurisidonnaisia. Myös saman kulttuuripiirin sisällä metaforat voivat vaihdella alakulttuureittain. (Kövecses 2002: 248.) Rakkaudessa sinänsä ei ole mitään sellaista, miksi sitä välttämättä pitäisi ajatella matkan, rakennuksen tai minkä tahansa muun meille tutun rakkausmetaforan kautta. Kuten sanottua, samanlaisuus ilmiöiden välillä ei ole objektiivista vaan fenomenaalista. Jossain toisessa kulttuurissa rakkaus saattaa strukturoitua käsitteenä aivan toisten metaforien avulla. Tämähän ei olisi mahdollista, mikäli objektivistinen käsitys universaalista käsitejärjestelmästä pitäisi paikkansa (Johnson 1987: xii—xiii).

Metaforassa lähde- ja kohdealueiden välille syntyvät vastaavuudet ovat luonteeltaan **ontologisia** ja **epistemologisia** (Lakoff 2002: 207—208). Ontologiset vastaavuudet koskevat lähde- ja kohdealueen elementtejä RAKKAUSSUHDE ON MATKA -esimerkissä näitä olivat mm. suhde — kulkuneuvo, matkatoverit — rakastavaiset ja risteykset — valinnat. Epistemologiset vastaavuudet taas mahdollistavat sen, että voimme soveltaa tietoaamme lähdealueesta kohdealueeseen. Jos tiedämme, mitä tarkoittaa linja-autonkuljettajan ilmoitus päätepysäkistä, ymmärrämme myös ruveta pakkaamaan laukkujamme, kun kuulemme saman tiedonannon kumppanimme suusta. On myös

myös pantava merkille, että käsiterakenteen siirtäminen lähdealueelta kohdealueelle on todella yhdensuuntaista. Matkoista sen paremmin kuin rakennuksistaakaan ei puhuta rakkauden käsittein (Croft & Cruse 2004: 202).

Tyypillisiä lähdealueita metaforateorian mukaan ovat konkreettiset käsitteistyksen alat. Zoltán Kövecses nimeää tällaisiksi esimerkiksi ihmisruumiin, kasvit, rakennukset, pelit ja urheilun, rahan, ja liikkeen (2001: 16—20). Abstraktit käsitteistyksen alat puolestaan ovat tavallisimmin kohdealueen asemassa. Kövecsesin mukaan näitä ovat mm. tunteet, moraali, ajatukset, talous, aika, elämä ja kuolema. Gwyn (2002: 125) toteaa kipua kuvattavan tyypillisesti metaforan avulla eli kipu on tällöin kohdealueena. Toisaalta monista ikävistä tunteista puhutaan fyysisen kivun käsittein, jolloin kipu on lähdealueen asemassa (Marmaridou 2006: 395).

Kaikkia metaforia ei kognitiivisessakaan katsannossa selitetä käsiterakenteen siirtämisenä. Tämä selitysmalli tuntuu toimivan parhaiten arkipäiväisten ja automaattistuneiden metaforien kohdalla. Varsinkin monet poeettiset metaforat tuntuvat toimivan toisin. Tällaisia metaforia Lakoff ja Turner (1989: 89—96) kutsuvat **mielikuvametaforiksi** (image metaphor). Näiden kohdalla ei heidän mukaansa ole niinkään kyse käsiterakenteen vaan yksittäisten mielikuvien siirrosta.

Esimerkkinä mielikuvametaforasta Lakoff antaa runon, jossa metaforan avulla rinnastetaan tiimalasi ja naisen vartalo. Yhteyden luo mielikuva muodosta. Tietoa sen enempää kuin käsiterakennettakaan ei siirry. (2002: 2002.) Lisäksi puhutaan ns. **mielikuvaskemaattisista metaforista** (image-schema metaphor), jotka perustuvat sellaisille hyvin yksinkertaisille skeemoille kuin vaikkapa VÄYLÄ tai PINTA. RAKKAUSSUHDE ON MATKA -tyyppinen metafora, jota voidaan nimittää **struktuuralliseksi metaforaksi**, perustuu pitkälti tietoon, joka meillä metaforan lähde ja kohdealueista. Mielikuvaskemaattiset metaforat puolestaan rakentuvat lähinnä ymmärrykselle skeemojen elementeistä. (Kövecses 2002: 36—37.)

Lakoffin ja Johnsonin mukaan metaforia voi luokitella kompleksisuuden mukaan. Yksinkertaisimpia ja kaikkein perustavimpia metaforia nimitetään **primaarisiksi metaforiksi** (primary metaphor). Niiden alkuperä on suoraan kytköksissä kokemukseen. **Kompleksiset metaforat** (complex metaphor) puolestaan rakentuvat primaaristen varaan ja ovat siten kytköksissä kokemukseen välillisesti. Myös kompleksiset metaforat

voivat tarjota lähtökohdan toisille, vielä kompleksisemmille metaforille. (Lakoff & Johnson 1999: 45—63.)

Metaforan tavoin myös **metonymiaa** on tavattu pitää kielen tasolle kuuluvana trooppina. Lakoff ja Johnson (1980: 35—37) väittävät tässäkin tapauksessa toista: metonymia on ensisijaisesti käsitetason ilmiö. Siinä missä metafora perustuu kahden eri kokemuksen välille rakentuviin yhtäläisyyksiin, toimii metonymia Evansin ja Greenin (2006: 311) mukaan ennen kaikkea **fyysisten ja kausaalisten assosiaatioiden** varassa. Metonyymisessä ilmauksessa ei käsiterakennetta siirretä kokemuksen alalta toiselle, kuten metaforassa, vaan metonymian avulla voimme viitata jonkin asian tai entiteetin avulla johonkin toiseen asiaan tai entiteettiin yhden kokemuksen sisällä. (Kövecses 2002: 144). Metaforan edellytys on siten kaltaisuus ja metonymian likeisyys tai suora yhteys (contiguity) (Evans & Green 2006: 311). Eroa voi havainnollistaa klassisella ravintolaesimerkillä:

Kolmospöydän kinkkusämpylällä on levottomat kädet.

Kolmospöydän riikinkukolla on levottomat kädet.

Ensimmäisessä esimerkissä tarjoilija viittaa huonosti käyttäytyvään asiakkaaseen tämän esittämän tilauksen avulla. Kinkkusämpylä on siten se entiteetti, joka Kövecsesin (2002: 144) sanoin tarjoaa pääsyn kohteena olevaan entiteettiin eli asiakkaaseen. Ilmaus perustuu asiakkaan ja sämpylän välittömään yhteyteen saman kokemuksen sisällä, joten kyseessä on metonymia. Vertailun vuoksi olen laatinut samasta tilanteesta myös metaforan. Tässä tapauksessa ikävään asiakkaaseen viitataan näyttävän pukeutumisen ja korean linnun väliseen kaltaisuuteen perustuvan metaforan avulla. Asiakas ja lintu siis muistuttavat toisiaan jossain suhteessa, mutta niiden välillä ei kuitenkaan ole suoraa yhteyttä. Ne kuuluvat siis eri kokemuksenaloille.

Metonyyminen suhde voi rakentua monella tavalla. Kysymykseen tulevat esimerkiksi monenlaiset osa—kokonaisuus-suhteet, toimijan ja toiminnan suhde, toimijan ja instrumentin suhde, tavan ja toiminnan suhde, päämäärän ja liikkeen suhde jne. Vaihtoehtoja on lukemattomia. Evans ja Green kirjoittavat, että on kuitenkin olemassa joitakin kognitiivisia ja kommunikatiivisia periaatteita, joita noudattaen metonyyminen suhde välittäjän ja kohteen välille tavallisesti rakennetaan. Esimerkiksi konkreettisia välineitä suositaan abstrakteihin kohteisiin viitattaessa. Tästä periaatteesta kielivät sellaiset

ilmaisut, joissa ruumiillinen korvaa emotionaalisen, toiminnallisen tai perkeptuaalisen ja näkyvä näkymättömän jne. (Evans & Green 2006: 316—318).

4 Kivun ontologia

Tässä luvussa tarkastelen kivun **ontologista statusta** eli sitä, **mitä** kipu on ja **miten** se on olemassa. Päämääränäni on kielellisiä ilmauksia analysoimalla tutkia ymmärtämme kivusta ja sitä, millaiseksi entiteetiksi sen miellämme. Luku jakautuu kolmeen alalukuun. Aluksi käsitelen kipua **oliona** jaksossa 4.1. Huomio kohdistuu ilmauksiin, jotka esittävät kivun ulottuvaisena, ei-relationaalisena entiteettinä. Seuraavaksi, luvussa 4.2, vuoroon tulevat ilmaisut, joiden kautta kipu näyttäytyy **tilana** tai **ominaisuutena**. Lopuksi tarkastelen omassa jaksossaan kivun **prosessiksi** hahmottavia imaisuja.

4.1 Kipu oliona

Tässä jaksossa mielenkiinnon kohteena ovat ilmaukset, joiden kautta kipu hahmottuu olioksi, joka voi olla aineen tai esineen kaltainen, joka saatetaan elollistaa tai personoida, jonka määrää tai kokoa voidaan arvioida ja joka sijaitsee jossakin paikassa. Kielen tasolla tällaisia entiteettejä — ja siten myös tällaista kipua — edustavat **substantiivit**. Ne ovatkin käsillä olevan luvun fokuksessa.

Kognitiivisesta näkökulmasta tarkastellen keskeisillä **sanaluokilla** on käsitteellinen perusta ja tästä syystä ne on mahdollista määritellä merkityksestä käsin. Sanaluokat muodostavat kukin prototyypin ympärille rakentuvan kategorian, joka sisältää statukseltaan eriarvoisia jäseniä. (Evans & Green 2006: 533—534.) Kognitiivisen näkemyksen valossahan tiettyyn luokkaan kuulumisen ei rakennu välttämättömien ja riittävien piirteiden varaan ja joillain tarkasteltavan luokan jäsenillä voi olla myös sellaisia piirteitä, jotka sopisivat paremmin naapuriluokan edustajalle. Tämän vuoksi epätyypillisillä substantiiveilla voi olla vaikkapa verbimäisiä piirteitä tai kategoriansa laitamalla sijaitsevalla verbillä adjektiivimaisia ominaisuuksia jne. Jonkin yksittäisen luokan, kuten tässä substantiivien, sisältö voi lopulta olla sangen heterogeeninen.

Prototyypiset substantiivit viittaavat **fyysisiin objekteihin**. Koska substantiivien kategoriaan mahtuu kuitenkin myös runsain mitoin epätyypillistä ainesta, kuten abstraktisanoja, teonnimiä jne., Langackerin määritelmä substantiiville on varsin skemaattinen. Hänen mukaansa substantiivi osoittaa alaa jollakin kognitiivisella alueella ja

sitä voidaan skemaattisesti luonnehtia **olioksi** (thing). (Langacker 1991: 15—18.) Oliot ovat ontologiselta statukseltaan siinä mielessä itsenäisiä, että niiden olemassaolo ei edellytä mitään toista entiteettiä — oliota tai relaatiota — toisin kuin relationaalisiksi sanaluokiksi hahmottuvat verbit ja adjektiivit (Langacker 1991: 14).

Ylivertaisesti yleisin kipua ilmaiseva sana aineistossani — mukaan lukien myöhemmin vuoronsa saavat verbit ja adjektiivit — oli *kipu*, joka eri taivutusmuodoissaan esiintyi kertomuksissa kaikkiaan 428⁷ kertaa. Myös *särky* (75 esiintymää) oli sangen yleisesti käytetty kipusana. Kolmanneksi yleisin kipua ilmaiseva substantiivi aineistossani oli edellisiä jo selvästi harvinaisempi *tuska* (9 esiintymää). Muut aineistoni kipusubstantiivit esiintyivät kertomuksissa vain satunnaisesti. Ne ovat johdoksia — useimmiten deverbaalisia — eivätkä tunnu yhtä leksikaalistuneilta kuin *särky*. Tällaisia ovat esimerkiksi *kipuilu*, *jomotus*, *polttelu*, *polte*, *viiltely* ja *arkuus*:

42) *Minun **kipuilu** alkoi jo v.93 kaaduin polkupyörällä ja vasenolkapäätä (murtuisolislunnpää halkesi noin 2cm) ——. (Mies, 40 vuotta)*

43) *jos kuvailisin kipua niin se on lievimmillään pientä **jomotusta** ja suurimmillaan etten tiedä huutaisinko vai itkisinkö täysillä. (Mies, 1)*

44) *Nyt **polttelu** loppui ja pää kääntyy taas hyvin. (Mies, 35 vuotta)*

45) ***Polte** rinnassa paheni myös hitaasti mutta varmasti. (Mies, 26 vuotta)*

46) *Kipua on tällä hetkellä monenlaista, yhtäkkistä, voimakasta **viiltelyä** joka vie jalat alta, oikeaa jalkaa särkee koko ajan 24h/vrk ja puutumista varpaissa. (Nainen, 29 vuotta)*

47) *Vatsan polttelu jatkui edelleen hyvin säännöllisenä, mutta nyt mukaan liittyi myös voimakas närästävä tunne ja vatsalaukun **arkuus**. (Mies, 26 vuotta)*

Tässä vaiheessa on aika siirtyä tarkastelemaan, millainen olio kivusta kielellisiä ilmauksia analysoimalla hahmottuu. Aloitan käsittelyn aivan perustavanlaatuisista ontologisista metaforista ja siirryn myöhemmin monimutkaisempiin strukturaalisiin metaforiin.

⁷ Tässä luvussa ovat mukana myös sellaiset yhdyssanat, joissa *kipu* on **perusosana**. Sama menettely koskee myös *särky*-sanaa. Tällaisissa yhdyssanoissa **määriteosa** ilmaisee tavallisesti kivun sijaintia (*mahakiipu*, *päänsärky*) tai syytä (*syöpäkipu*, *hermosärky*).

4.1.1 Ontologiset metaforat

Ihmisellä on kyky lohkoa ja järjestellä kokemusta. Löydämme ympäröivästä todellisuudesta samanlaisuutta ja erilaisuutta — tai ehkä pikemminkin asetamme samanlaisuuden ja erilaisuuden todellisuuteemme. Jaamme kokemuksemme kaltaisuuden ja erilaisuuden mukaan kategorioihin ja luomme siten kokemusmaailmastamme strukturoidun kokonaisuuden.

Voidaksemme ylipäänsä luokitella kokemustamme, puhua siitä muille tai päätellä siitä jotakin, meidän on voitava tunnistaa siitä jaottomia, rajattuja **objekteja** tai **esineitä** sekä jaollisia, rajoiltaan epämääräisempiä **substansseja** eli **aineita**. Lisäksi hahmotamme usein näiden esineiden ja aineiden sijaitsevan jossakin **säiliössä**. Vaihtoehtoisesti miellämme ne itsessään säiliöiksi. (Lakoff & Johnson 1980: 25.) Langackerilaisittain sanotaan, että jaoton esine viittaa rajattuun alaan jollakin kognitiivisella alueella, kun taas jaollinen aine osoittaa rajaamatonta alaa tällaisella alueella (Langacker 1991: 18—19). Croftin ja Crusen (2004: 63—64) jaottelua noudattaen tässä on kyse **struktuurallisesta skematisaatiosta**, yhdestä **konsruktionaalisista operaatioistamme**, joiden kautta annamme kokemusmaailmamme entiteeteille hahmon ja sisäisen rakenteen. Esineen- tai aineenkaltaisuus on siis entiteetin strukturaalinen ominaisuus.

Kaikkien tarvitsemiemme käsitteiden tarkoitteet eivät tunnu luonnostaan asetuvan mainittuihin ryhmiin, esineiksi tai aineiksi. Esimerkiksi ajatukset, tapahtumat tai tunteet — sen paremmin kuin kipukaan — eivät kuulu jaottomien esineiden tai jaollisten aineiden kategoriaan. Käsittelemme niitä kuitenkin ikään kuin ne kuuluisivat. Ne eivät myöskään ole konkreettisia säiliöitä, mutta usein puhumme siihen tapaan kuin ne olisivat. Näin tehdessämme käytämme Lakoffin ja Johnsonin mukaan **entiteetti⁸- ja substanssimetaforia**, yhtä **ontologisten metaforien** tyyppiä. Näiden metaforien perusta on ruumiillisessa kokemuksessa konkreettisista esineistä, aineista ja säiliöistä. Ulotamme siis tietomme ja ymmärryksemme fyysikaalisesta maailmasta analogisesti koskemaan myös abstraktia todellisuutta. Lakoffin ja Johnsonin luokituksessa tällaiset metaforat kuuluvat **mielikuvaskemaattisiin metaforiin**. (Lakoff & Johnson 1980: 25; Kövecses 2002: 36—37.)

⁸ Lakoff ja Johnson käyttävät tässä entiteettiä eri merkityksessä kuin Langacker. Langackerin käyttää entiteettiä mahdollisimman geneerisessä mielessä ja viittaa sillä esimerkiksi objekteihin, suhteisiin, lokatioihin, aistimuksiin, etäisyyksiin jne. (Langacker 1991: 16). Lakoff ja Johnson puolestaan tarkoittavat entiteetillä tässä yhteydessä aineen vastakohtaa eli omassa sanastossani esinettä.

Ontologisten metaforien joukkoon Lakoff ja Johnson lukevat myös **elollistamisen**, joka sallii meidän puhua elollisesta kuten elottomasta, ja **personifikaation**, jonka ansiosta voimme antaa epäinhimillisille asioille inhimillisiä ominaisuuksia ja kykyjä (Lakoff & Johnson 1980: 33—34). Näemme kaikkialla ympärillämme inhimillisiä pyrkimyksiä taipumuksia ja toimintoja — sielläkin, missä niitä ei kerta kaikkiaan ole. Heijastamme siis omat halumme, tunteemme, logiikkamme jne. ei-inhimilliseen ja usein myös elottomaan todellisuuteen.

Ontologisten metaforien tarkoitus on lainata aineettomalle ja abstraktille kokemukselle ainoastaan riittävä käsitteellinen muoto ja rakenne, jotta voisimme ylipäänsä ajatella abstraktiksi ja kommunikoida abstraktista kokemuksesta. Lakoff ja Johnson (1980: 26—27) toteavatkin, että juuri ontologisten metaforien avulla voimme esimerkiksi viitata johonkin abstraktiin ja aineettomaan, ilmaista sen määrää, puhua sen osista tai eri puolista, tunnistaa se syyksi johonkin, luokitella se kuuluvaksi johonkin tiettyyn ryhmään tai kategoriaan jne.

48) *Minun kipuni alkoi muutamia vuosia sitten salakavalasti alaleuasta. (Nainen, 54 vuotta)*

49) — viime aikoina *ollut kipua vähemmän* mutta se menee aalloittain joskus hyvää joskus pahaa. (Mies, 38 vuotta)

50) *Itse katson että kun olen töissä niin pakostakin osa kivusta unohtuu mielestä pois. (Mies, 52 vuotta)*

51) *Joskus päivä menee kivun takia aivan uusiksi. (Nainen, 55 vuotta)*

52) *Tämä puolestaan aiheuttaa sitä, että joudun ottamaan lääkettä pienimpäänkin vatsakipuun, koska en osaa erottaa siitä kohtaa, että onko ne ”niitä” vai ehkä jotain ”normaalista”, ohi menevää kipua. (Nainen, 25 vuotta, III)*

Koska ontologiset metaforat tarjoavat abstraktille kokemukselle vain hyvin karkean käsitteellisen muodon, ne eivät anna kohdealueestaan tarkkaa yksityiskohtaista tietoa (Kövecses 2002: 35). Tällaisten metaforien avulla saatetaan viitata johonkin tiettyyn kipuun, kuten esimerkissä 48 informantti kertoo omasta kivustaan erotuksena kivusta yleensä tai jonkun toisen kivusta. Se jää sanomatta, millaista informantin kokema kipu on. Samalla tavalla hämäräksi kivun laatu jää lainauksissa 49, 50, 51 ja 52: millaista on kipu, jota voi olla paljon tai vähän, josta voi unohtaa osan, joka on syynä uuteen päivä-

järjestykseen ja joka kuuluu johonkin tiettyjen kipujen kategoriaan mutta ei joidenkin toisten? Kivun tarkempaan luonnehtimiseen tarvitaan muita keinoja, joiden aika koittaa kuitenkin vasta myöhemmin tässä työssä.

4.1.1.1 Kipu jaollisena aineena

Esine- ja ainesanojen väliseen vastakkaisuuteen liittyvät olennaisesti vastinparit **jaollisuus** versus **jaottomuus** sekä **laskettavuus** versus **mitattavuus**. Maria Vilkunan (2003: 98) mukaan tarkastelu kannattaakin aloittaa sanojen tarkoitteista ja periaatteellisesta mahdollisuudesta jakaa, laskea tai mitata niitä. Tyypillisimmillään esinesanan (count noun) tarkoitteeseen liittyvät jaottomuus ja laskettavuus. Esimerkiksi auto on tyypillinen esinesana. Sen tarkoite ei ole jaettavissa siten, että se säilyisi samana entiteettinä kuin se oli ennen jakoa. Jaosta jää jäljelle kaksi auton puolikasta, joista kumpaakaan ei voi sanoa autoksi eikä käyttää autonä. Jaon myötä objektisanan tarkoite menettää jotakin olennaista olemuksestaan. Jakamisen sijaan objektisanojen tarkoitteita, kuten autoja, voidaan laskea: kadulla voi olla **yksi, kaksi** tai vaikka **monta** autoa.

Ainesanojen (mass noun) tarkoitteiden prototyyppisiä ominaisuuksia ovat vastaavasti jaollisuus ja mitattavuus. Mikä tahansa neste on tyypillinen ainesanan tarkoite. Kun jaetaan jokin määrä vaikkapa mehua kaatamalla sitä hiukan kannusta lasiin, on lopputuloksena edelleen mehua — sekä kannussa että lasissa. Mehu ei jaossa menetä mitään merkittävää olemuksestaan. Se pysyy mehuna. Niinpä aineita luonnehtii myös **homogeenisuus** ja **additiivisuus**, kuten esimerkiksi Vilkuna (2003:99) huomauttaa. Mehuerän jakaminen pienempiin eriin tai vastaavasti kahden tai useamman mehuerän yhdistäminen ei muuta mehun laatua. Mehun määrää on mahdollista myös mitata. Voidaan arvioida, että kannussa vettä on **litra**. Lasissa sitä on **vähemmän**.

Myöhemmin huomataan, että kivun käsitteellistäminen rajalliseksi, jaottomaksi objektiksi ei ole pois suljettu mahdollisuus, mutta sen tulkitseminen jaolliseksi aineeksi tuntuisi kuitenkin aineistoni perusteella ensisijaiselta vaihtoehdolta. Tästä kielivät mm. seuraavat esimerkit, joissa kipuun liitetään olennaisesti jaollisen aineen piirteisiin kuuluvat mitattavuus ja additiivisuus. Tämä oli aineistossani huomattavasti yleisempää kuin esinetulkintaa puoltava laskettavuus.

53) *Ainoastaan selkäkipu väheni eikä iskias juurikaan vaivannu. (Mies, 35 vuotta)*

- 54) *Kovan kivun tullessa siinä 6 -7 asteikolla minulle tulee pää kipeäksi ja jos en saa kipuläkkeillä sitä vähemmäksi niin alkaa oksettaan, joka invalidisoi sänkyyn. (Mies, 52 vuotta)*
- 55) *Myöskään osteoporoosia ei tutkimuksen mukaan ole **kipuani lisäämässä**. (Nainen, 50 vuotta)*
- 56) *Väljyys oli kuitenkin ennättänyt tuoda kulumamuutoksia/ **särky** vaan **lisääntyi**. (Nainen, 55 vuotta)*
- 57) *Ymmärrettävästi minun ei sairauteni loppuvaiheessa tehnyt mieli enää edes syödä ruokaa, koska tiesin sen vain aiheuttavan **lisäkipua** ja oksennuskohtauksia. (Mies, 26 vuotta)*

Näissä esimerkeissä kivun lisääntymisen ja vähentymisen voi mielestäni useimmissa tapauksissa tulkita kahdella tavalla. Joko määrän lisääntyminen tai väheneminen viittaa kivun intensiteettiin tai vaihtoehtoisesti sillä tarkoitetaan yksittäisten kipukokemusten frekvenssin taajentumista tai harventumista. Kun kipu lisääntyy, se muuttuu voimakkaammaksi tai sitä koetaan useammin. Vastaavasti kipu vähentyy, kun sen voimakkuus heikkenee tai sitä koetaan harvemmin. Joissain tapauksissa saattavat sekä intensiteettiettä frekvenssitulkinta olla yhtä oikeita.

Kivun jaollisuuden puolesta puhuisi tietyissä tapauksissa — kivun ollessa subjektin asemassa — **vaihtelevien predikatiivien sijavalinta**, joka on paljolti riippuvainen subjektin ominaisuuksista, lähinnä juuri sen luvusta ja jaollisuudesta. Siten (yksikömuotoistakin) jaollista subjektia luonnehtiva predikatiivi on partitiivissa ja jaottoman nominatiivissa. (Vilkuna 2003: 106—107.) Aineisto osoittaa, että kivun ollessa subjektina, predikatiivin sijaksi valitaan useimmiten partitiivi.

- 58) *Kipu on pahimmillaan **sietämätöntä, sykäyksittäistä, sähköisku- maista, repivää, raastavaa polttavaa**. (Nainen, 55 vuotta)*
- 59) *Ensimmäisellä kerralla en kyllä tajunnut ottaa tarpeeksi särkylääkettä, joten kipu oli **voimakkaampaa**. (Nainen, 25 vuotta)*
- 60) *Kipu selässä oli **pistävää**, sellaista että se vei jalat alta riippumatta missä olin. Pakarassa ja jalassa se taas oli **repivää, kuminauhamaista** niin kuin itse tapaan sitä kuvailla. (Nainen, 29 vuotta)*

Nominatiivin valitseminen predikatiivin sijamuodoksi osoittautui aineistossani poikkeukselliseksi *kivun* ollessa subjektin asemassa. Tavatonta nominatiivimuodon käyttäminen ei kuitenkaan ole, kuten seuraava esimerkki osoittaa⁹.

61) Tällä hetkellä **kipu ei ole maailmaakaatava** kohdallani, toisin kuin ennen 2. selkäleikkausta. (Nainen, 50 vuotta)

Joissakin tapauksissa myös **subjektin sijavalinta** puoltaa kivun tulkitsemista aineen kaltaiseksi, kuten seuraavista lainauksista nähdään.

62) Oikeaan lonkkaan tuli myös **särkyä**. (Nainen, 55, II)

63) Myös lavan seudulla yläselässä oli pientä **polttelua** lihaksissa. (Mies, 35 vuotta)

64) Selän kivun lisäksi **kipua** on ajoittain puristavana oikean reiden ympärillä tai pohkeen ympärillä ——. (Nainen, 50 vuotta)

Nämä ilmaukset ovat luonteeltaan lähinnä **eksistentiaalisia**, vaikka eivät kaikkia prototyypin eksistentiaalilauseen kriteereitä täytäkään. Eksistentiaalilauseidenkin kohdalla on kyse kielellisestä jatkumosta prototyypisistä tapauksista poikkeuksellisempina pidettäviin ilmaisuihin. Tyypillisimmillään eksistentiaalilause ilmaisee olemassaoloa tai olemaan tulemistä. Subjekti on, mikäli mahdollista, partitiivimuotoinen ja usein poikkeuksellisesti verbin jäljessä. Verbi ei myöskään kongruoi subjektin kanssa.

Yllä olevista esimerkkitapauksista nähdään, että eksistentiaalilauseiden subjektina *kipu* pannaan partitiiviin. Tämän edellytyksenä on nimenomaan subjektin ilmaiseman tarkoitteen jaollisuus. Myös lauseen kielteisyyden tai subjektin monikollisuus mahdollistaisivat periaatteessa partitiivimuodon, mutta siitähän ei tarkastelluissa esimerkeissä 62—63 tietenkään ole kysymys.

Kuten Saarikalle on omassa työssään huomauttanut, myös **objektin sijavalinta** saattaa antaa vihjeen kivun ontologisesta olemuksesta (Saarikalle 2005: s. 54—57). Partitiivimuotoinen objekti nimittäin edellyttää joissakin tilanteissa juuri jaollista, aineen kaltaiseksi miellettyä objektitarkoitetta. Vilkun mukaan tällaisesta tapauksesta on kyse silloin, kun myönteinen (ts. ei kieltomuodossa oleva), aspektiltaan rajattu lause saa

⁹ Informanteille antamassani ohjeistuksessa (ks. LIITE) käytin itse esimerkiksi kysyessäni kivun laadusta (**Millaista** kipusi on?) partitiivia. Tällaiseen kysymykseen on tietenkin helpompi vasta käyttäen partitiivia. Tämä seikka on voinut jonkin verran vaikuttaa predikatiivin sijavalintaan aineistossani partitiivin hyväksi.

partitiiviobjektin (Vilkuna 2000: 119). Monissa tapauksissa on kuitenkin vaikea tai jopa mahdoton kiistattomasti osoittaa, milloin partitiiviobjekti on seurausta rajaamattomasta aspektista ja milloin kvantitatiivisesta epämääräisyydestä, joka siis viittaisi objektitarkoitteen jaollisuuteen.

Ainoastaan tietyntyypiset verbit tarjoavat mahdollisuuden selvään erontekoon näiden kahden tulkinnan välillä. Kyseeseen tulevat ns. **rajaavat verbit**, jotka esittävät tilanteen aspektiltaan rajattuna, ilmaisevat siten välitöntä muutosta ja ovat luonteeltaan usein punktuaalisia (Iso suomen kielioppi: 889, 1440). Tällaisten verbien yhteydessä partitiiviobjekti ilmaisee aina kvantitatiivista epämääräisyyttä ja edellyttää siten tarkoitteeltaan jaollisuutta. Omassa aineistossani ilmaisuja, joissa vaaditunlainen rajaava verbi saa yksikkömuotoisen partitiiviobjektin, oli vain muutamia.

65) *Olen joutunut kohtaamaan kipua, myös ilman omaa koheltamista-ni, koska esimerkiksi vatsani jouduttiin leikkaamaan sen rakenteellisen vian aiheuttama minulle suurta kipua ja vaivaa. (Mies, 26 vuotta)*

66) *Kipu on repivää ja olkapään nyky rakenteesta johtuen ahdas jotain ottaa kiinni joka aiheuttaa kipua, uusi leikkaus 11.05 ——. (Mies, 40 vuotta)*

Näistä poiminnoista nähdään, että joissakin tapauksissa objektin sija voi siis todellakin kertoa objektitarkoitteen jaollisuudesta. Päinvastainen — se, että objektin sija kertoisi luotettavasti objektitarkoitteen jaottomuudesta — ei kuitenkaan ole samalla tavoin mahdollista. Asiaa on jälleen hyvä tarkastella aineistostani valituin esimerkein.

67) *Kun nämä lihakset kiristyivät ja tulehtuivat, kiristyivät myös leuan ja posken lihakset, mikä taas oikeastaan aiheutti pahimman kivun. (Nainen, 25 vuotta)*

68) *Kipuni alkoi keväällä 2002 auton renkaiden vaihdon yhteydessä jossa sain kovan vihlovan kivun alaselkään ——. (Mies, 38 vuotta)*

69) *Odotan että löydän menetelmän, joka puree kipuuni, eli nujertaa tämän tulehduskivun. (Nainen, 57 vuotta)*

Myös näissä ilmaisuissa verbi on luonteeltaan rajaava. Objektina on sen sijaan nyt genetiivimuotoinen **totaaliobjekti**¹⁰, jonka tarkoite voi olla jaoton tai jaollinen. Tarkoitteeltaan jaoton objekti on rajaavien verbien yhteydessä aina jossakin totaaliobjektin muodossa, joten kipu voidaan tulkita esimerkeissä 67—69 jaottoman esineen kaltaiseksi. Yhtä varteenotettava mahdollisuus on kuitenkin tulkita kipu jaollisen aineen kaltaiseksi ja viittaus tyhjentäväksi. Vaikkapa esimerkissä 68 informantti on saattanut saada selkäänsä joko jaottoman kimpaleen kipua tai tyhjentävästi kaiken jostakin aineen kaltaisesta kivusta.

Joissakin tapauksissa tietyt **sanavalinnat** tuntuisivat puoltavan kivun käsitteellistämistä aineen kaltaiseksi. Saarikalle (2005: 5) kirjoittaa, että monet verbit edellyttävät tietynlaista subjektitarkoitetta. Niinpä kipuun liitettäviä predikaattiverbejä tarkastelemalla voi saada tietoa myös subjektina toimivan kivun laadusta. Olen valinnut tähän yhteyteen esimerkin vuoksi verbit *levitä*, *säteillä* ja *heijastua*, jotka tuntuisivat edellyttävän subjektitarkoitteen jaollisuutta.

70) *Se [kipu] **leviää** vähitellen ja voimistuu, kunnes koko alaleuka on kuin sähköiskun saanut. (Nainen, 54 vuotta)*

71) *Perheelliset ovat pahin, lasten kirkkaat äänet **saavat päänsärkyni leviämään** aivan tuskalliseksi. (Nainen, 27 vuotta)*

Näissä esimerkeissä kipu tavallaan ottaa suuremman pinta-alan haltuunsa. Ilmaukset voidaan tulkita siten, että kipu tuntuu suuremmalla alueella, mutta ainakin jälkimmäisen ilmauksen voi mielestäni yhtälailla ymmärtää kuvaavan kivun intensiteettiä.

Kivun sijaintia kuvatessaan jotkut informanteistani kertoivat tuntemuksen säteilemisestä tai heijastumisesta.

72) *Pääpaikka on alaselässä sacroilitis-nivelessä, mutta kipu **säteilee** oikeaan pakaraan, etureiteen, pohkeeseen ja nilkkaan asti. (Nainen, 25 vuotta, II)*

73) *Toisinaan kipu **säteilee** vasempaan jalkaani, jota alakaa särkeä voimakkaasti. (Nainen, 22 vuotta)*

74) *Kipu **heijastui** vasempaan jalkaan. (Mies, 35 vuotta)*

¹⁰Totaaliobjektilla tarkoitetaan nominatiivi-, genetiivi- tai akkusatiivimuotoista objektia. Siinä missä partitiiviobjekti ilmaisee sekä aspektuaalista rajaamattomuutta että kvantitatiivista epämääräisyyttä, viittaa totaaliobjekti tilanteen rajattuuteen tai kvantitatiiviseen määräisyyteen. (Iso suomen kielioppi: 882.)

Tällaiset verbit yhdistämme tavallisimmin valoon, joka on jotakin jaollista. Mielestäni näiden verbien subjektina myös kipu käsitteellistetään ennen muuta aineen kaltaiseksi. Näissä kipuilmauksissa kivulla tuntuisi olevan jokin pääpaikka, kuten esimerkissä 72 kirjoittaja kuvailee, josta siirryttäessä etäämmälle kipukin asteittain heikkenee — kuten valo liikuttaessa valonlähteen luota poispäin.

4.1.1.2 Kipu jaottomana esineenä

Aineiston perusteella kivun käsitteleminen jaollisena aineena on selvästi tavallisempaa kuin sen mieltäminen jaottomaksi esineeksi. Viimeksi mainittu vaihtoehto ei kuitenkaan ole kerrassaan mahdoton. Merkittävin kielenilmiö, joka puoltaisi kivun käsitteellistämistä jaottomaksi esineeksi, on **monikon** sangen tavanomainen käyttö kivusta kerrottaessa. Aineistossa kivusta kirjoitetaan varsin yleisesti niin yksikössä kuin monikossakin. Mielenkiintoinen seikka on se, että vaikka monilla informanteilla on vahva taipumus kirjoittaa yksikössä tai monikossa, ei monikaan kirjoittaja pitäytynyt ainoastaan jommassakummassa luvussa. Monet käyttivät myös varsin tasaisesti sekä yksikköä että monikkoa. Seuraavat kahdelta eri informantilta poimitut esimerkit havainnollistavat ilmiötä.

75) *Joskus jos en syystä tai toisesta kunnolla kontrolloi liikkeitäni (esim. nukkuessani) saattaa selkäni ”muljahtaa”, ja silloin **kipu** on hetken aikaa täysin sietämätöntä. (Nainen, 22 vuotta)*

76) ***Kivut** olivatkin kyllä sietämättömät, koko alaselkä tuntui olevan täysin tulehduksessa. (Nainen, 29 vuotta)*

77) *Päivinä jolloin on **paljon kipuja** tuleekin usein mieleen että olen vasta 22-vuotias. (Nainen, 22 vuotta)*

78) *Heti leikkauksen jälkeen tuntui **kipu** helpottavan, mutta hetken päästä alkoi **säryt** uudelleen. (Nainen, 29 vuotta)*

Pääsääntöhän on, että yksikköä käytetään yksilömuotoiseen tarkoitteeseen viitattaessa ja monikkoa vastaavasti silloin, kun viitataan yksilöistä muodostuvaan joukkoon tai paljouteen. Tästä voisikin päätellä, että kun kivusta puhutaan monikossa, sitä käsitellään joukkona toisistaan erillisiä, jaottomia objekteja tai esineitä. Aineet eivät nimittäin tavallisesti voi muodostaa joukkoja, eikä niillä siten voi olla monikoitakaan (Vilkuna 2003: 100).

Asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Joissain poikkeuksiksi luokiteltavissa tapauksissa jaollisiakin tarkoitteita voidaan käsitellä yksilöinä. Tällainen on tilanne esimerkiksi silloin, kun puhutaan jaollisen tarkoitteen muodostamista **annoksista** tai **lajeista**, joihin se voidaan jakaa (Vilkuna 2003: 99—100). Niinpä esimerkiksi oluesta, joka nesteenä on tyypillinen ainesana, voidaan puhua monikossa tarkoitettaessa annoksia, vaikkapa tuopillisia. Samalla tavalla monikkoa on mahdollista käyttää kerrottaessa eri olutlaaduista tai -merkeistä.

Kivusta puhuttaessa ainakin laatutulkinta tuntuisi joissakin tapauksissa varteenotettavalta vaihtoehdolta. Esimerkiksi jos kokija aistii kipua useammassa kohtaa ruumistaan, kuten esimerkissä 79, tuntuisi luontevalta puhua näistä kivuista erillisinä.

79) *Kipu selässä oli pistävää, sellaista että se vei jalat alta riippumatta missä olin. Pakarassa ja jalassa se taas oli repivää, kuminahamaista niin kuin itse tapaan sitä kuvailla. —— Heti leikkauksen jälkeen tuntui kipu helpottavan, mutta hetken päästä alkoi säryt uudelleen. (Nainen, 29 vuotta)*

Tässä tapauksessa eri ruumiinosiin paikannettavat kivut ovat kokijan kuvauksen perusteella laadullisestikin erilaisia, joten aineen kaltaisesta kivusta voitaisiin perustellusti puhua monikossa myös lajitulkintaan vedoten. Likimainkaan kaikissa monikkotapauksissa tällainen selitys ei kuitenkaan vaikuta oikealta.

Joissakin tilanteissa on mahdollista tulkita monikkomuotoinenkin kipu eräänlaiseksi jaottoman kokonaisuuden muodostavaksi entiteetiksi. Lähinnä tästä on kyse seuraavissa monikollisissa ilmaisuissa.

80) *Kivut olivatkin kyllä sietämättömät, koko alaselkä tuntui olevan täysin tulehduksessa. (Nainen, 29 vuotta)*

81) *Tämä on kurjaa, sillä kaikki lääkärit eivät ole vähätteleviä, mutta minkäs teet kun kovasti on tullut huonoa vastaanottoa ja kivut ovat todelliset. (Nainen, 29 vuotta)*

82) *Pahimmillaan kivut ovat niin suuret, etten pysty muuta kun makaamaan hiljaa paikallaan kylkiasennossa. (Nainen, 25 vuotta, III)*

Näissä poiminnoissa nominatiivimuotoinen predikatiivi luonnehtii monikollista subjektia, jolloin syntyy mielikuva subjektitarkoitteiden erottamattomuudesta. *Ison suomen kieliopin* (2004: 902—903) mukaanhan monikollista subjektia kuvaava predikatiivi on

partitiivissa liittyessään joukkotarkoitteisiin ja nominatiivissa juuri jokseenkin kiinteiden kokonaisuuksien tapauksissa.

Pelkästään tämän tutkimuksen puitteissa on vaikea arvioida, mikä mahdollisista ratkaisuista selittää *kipu*-sanana runsaan monikkokäytön. Monikkotapauksissa kipu joko käsitteellistetään jaottomaksi objektiksi tai jaollisena aineena sitä käsitellään annoksen kaltaisina tai eri lajeihin jakautuvina kokonaisuuksina. Lisäksi on Ingon (1998: 299) mukaan otettava huomioon, ettei kielellisen luvun ja kielenulkoisen todellisuuden välille voi kaikissa tapauksissa asettaa yhtäläisyysmerkkejä. Vaikka tavallisinta onkin, että yksiöllä viitataan yhteen olioon tai persoonaan ja monikolla vastaavasti kahteen tai useampaan, on tähän sääntöön olemassa lukuisia poikkeuksia. Ingo (1998: 301) kirjoittaakin, että on paikallaan erottaa **numerusmuoto** ja **numerusmerkitys**: numerusmuoto ei aina kannu numerusmerkitystä. Tällaisissa tapauksissa kielenulkoisen tarkoitteen luku selviää kontekstista tai se jää hämäräksi.

Myös jotkin **sanavalinnat** tuntuisivat antavan tukea kivun käsitteellistämiseksi jaottomaksi objektiksi. Tällaisia ovat ainakin kivun luonnehtiminen **suureksi** tai **pieneksi**. Koolla viitataan näissä ilmauksissa kivun intensiteettiin, jota käsitellään tarkemmin edempänä.

83) *Näissä tilanteissa olen kuitenkin jo oppinut erilaisia keinoja jolla mahdollisimman nopeasti saa suurimman kivun lievenemään. (Nainen, 22 vuotta)*

84) *Pienet kivut eivät tunnu enää mitään. (Nainen, 22 vuotta)*

Tuntuu luontevammalta kuvata suureksi tai pieneksi jaotonta objektia kuin jaollista ainetta, mutta toisaalta annostulkinta ei tässäkään tapauksessa ole kokonaan poissuljettu mahdollisuus. Seuraavan esimerkin *kasvaa*-verbi edellyttää myös jaottoman esineen kaltaista subjektitarkoitetta.

85) *Kipuni ovat siis pikkuhiljaa kasvaneet, joita yritän sitten taiteillen kestää. (Mies, 52 vuotta)*

Aineistossani oli myös kaksi sellaista ilmausta, jossa predikatiivin leksikaalinen merkitys ja sen sijamuodon ilmaisema merkitys ovat ikään kuin ristiriidassa keskenään.

86) *Voimakkuushan vaihtelee, lepokipu on tällä hetkellä pientä, mutta liikkeelle lähdeä, etenkin varomattomasti suurta, jopa erittäin suurta. (Mies, 47 vuotta)*

87) *Olen joutunut kohtaamaan kipua, myös ilman omaa koheltamistani, koska esimerkiksi vatsani jouduttiin leikkaamaan sen rakenteellisen vian aiheutettua minulle suurta kipua ja vaivaa. (Mies, 26 vuotta)*

Kuten sanottua, on luonnollista liittää adjektiivit *suuri* tai *pieni* jaottomaan esineeseen. Toisaalta partitiivisijainen predikaatiivi esimerkissä 86 viittaisi pikemminkin jaolliseen, aineen kaltaiseen subjektitarkoitteeseen. Poiminnossa 87 puolestaan rajaava verbi saa partitiiviobjektin, joka ilmaisee kvantitatiivista epämääräisyyttä ja edellyttää näin jaollista objektitarkoitetta.

Kertomuksista löytyi myös yksi tapaus, jossa laskettavuus puoltaisi kivun käsitteellistämistä jaottomaksi objektiksi

88) *Saa yhden kivun pois niistä monista. (Mies, 52 vuotta)*

Tässä esimerkissä kivuista puhutaan jaottomina kokonaisuuksina. Informantilla on monta kipua, joista leikkauksen pitäisi poistaa yksi. Tässäkään tapauksessa objektitulkinta ei ole ainut kyseeseen tuleva selitys ilmaukselle. Informantti saattaa puhua myös erityyppisistä kivuista, jolloin lajitulkinta olisi oikeampi. On myös huomioitava, että ilmaus oli aineistossa ainut laatuaan ja siten marginaalinen. Toisaalta se osoittaa, ettei laskettavuus ole tavatonta kivusta kerrottaessa.

Tässä vaiheessa on hyvä pysähtyä pohtimaan, miksi kipu voidaan käsitteellistää niin jaottomaksi esineeksi kuin jaolliseksi aineeksi, kuten olen yllä osoittanut. Meillä ihmisinä on mahdollista konstruoida kohtaamiamme tilanteita monella eri tavalla, mutta toisaalta on selvää, että kielenulkoisessa todellisuudessa jotkin entiteetit näyttäytyvät helpommin esineenä ja jotkin toiset puolestaan aineena samalla tavalla kuin kувio—tausta-suhteena on helpompi ymmärtää sormuksen olevan sormessa eikä sormen sormuksessa.

Joillakin entiteeteillä on inherentit rajat ja joillakin toisilla taas ei. Näiden ikään kuin luonnollisina tarjoutuvien strukturaalisten ominaisuuksien ohittaminen konstruoimalla ne tavanomaisesta poikkeavalla tavalla edellyttää operaatioita, joita Leonard Talmy kutsuu nimillä **debounding** ja **excerpting** (Talmy 2000: 51—52). Edellisessä on kyse rajojen poistamisesta ja jälkimmäisessä katkaisemisesta tai rajaamisesta.

Toisin sanoen esineeltä voidaan tilapäisesti poistaa sille olemuksellisesti kuuluvat rajat ja käsitteellä sitä näin aineen kaltaisena. Vastaavasti aineelle voidaan poikkeuksellisesti luoda rajat ja strukturoida se rajatuksi esineeksi. Juuri tästä on kyse esimerkiksi aiemmin käsitellyissä aineen annos- ja lajikäsitteistyksissä.

Kaikki kohtaamamme entiteetit eivät kuitenkaan ole itsestään selvästi rajallisia tai rajattomia. Tällaisten entiteettien konstruoiminen tavalla tai toisella ei tuntuisi edellyttävän mitään poikkeuksellista tilannetta tai vaativan erityistä kognitiivista ponnistusta. Kipu näyttäisikin abstraktina entiteettinä olevan juuri tällainen. Sen konstruoiminen aineeksi vaikuttaa olevan tavallisempaa, mutta sen esineeksi käsitteellistäminen ei toisaalta tunnu sekään erityisen vaikealta tai poikkeukselliselta. Kivun tapauksessa mitään inherenttiä, luonnollisena tarjoutuvaa rakennetta ei voi rikkoa, koska sitä ei siinä juurikaan valmiina ole.

4.1.1.3 Kipu säiliönä ja säiliössä

Ontologisiin metaforiin kuuluu myös ns. **säiliömetafora** (container metaphor). Säiliönä ja säiliössä oleminen on Lakoffin ja Johnsonin mukaan hyvin perustavanlaatuisen inhimillinen kokemus, joka sellaisenaan muokkaa vahvasti käsitteenmuodostustamme (Lakoff & Johnson 1980: 29—30). Jotta voisimme konkreettisten purkkien ja huoneiden kaltaisten rajattujen tilojen lisäksi puhua esimerkiksi asiantiloista ja tapahtumista säiliöinä, tarvitsemme SÄILIÖN skeemaa (container schema), joka koostuu **sisäpuolesta**, **ulko-puolesta** sekä **rajasta** näiden välillä (Lakoff & Johnson 1999: 32).

Säiliöskeema muodostuu kuten muutkin skeemat konkreettisesta ruumiillisesta kokemuksesta. Ihminen mieltää itsensä säiliöksi. Hän myös asuu ja elää säiliössä, panee asioita säiliöihin ja ottaa niitä sieltä ulos. Onikki kirjoittaaakin, että olennaista säiliöskeemassa on **sisältymissuhde** ja **rajattuus**: jokin tai jotakin on rajatun tilan ulko- tai sisäpuolella. Rajattuus ei välttämättä ole spatiaalista; myös esimerkiksi ajallinen rajattuus tulee kyseeseen. Tilaksi sopii prototyyppisen kolmiulotteisen säiliön lisäksi myös vaikkapa kaksiulotteinen pinta. Lopulta skeeman käyttöä voidaan analogisesti laajentaa koskemaan abstrakteja tiloja ja tapahtumia. (Onikki 1994: 73—75.) Siten myös kipu voidaan ymmärtää tilana, jossa ihminen on.

89) *Kieltäminen ei auta kivussa vaikka kuinka yrittää keskittyä sen kieltämiseen niin kivunkoneisto jauhaa vääjäämättä eteenpäin —*
(Mies, 40 vuotta)

90) *Kiputilassa olin 9 kk:n ajan ja kuvaan mitä kokemuksia se toi tullessaan. (Mies, 57 vuotta)*

91) *Silloin 70-luvulla **kipuihin** ei saanut kuin Diapamia (laukaisee lihasjännitystä) sekä **kipuun** Orudis tulehduskipulääkettä. Myös Dolorum tabl. kovaan **kipuun**. (Mies, 52 vuotta)*

92) *Kunnes aina löysin asennon sain jotenkin itseni väännettyä mistä helpotusta **tuskaan** löytyi. (Mies, 54 vuotta)*

Näissä esimerkeissä kipu hahmottuu inessiivin ja illatiivin käytön kautta tilaksi tai paikaksi, jossa kokija on. Onikin (1994: 73—74) mukaan suomen kielessä **sisäpaikallissijojen** käyttö prototyyppisimmillään heijastelee säiliö- ja sisällöoloskeemaa. Sisäpaikallissijojen käyttö ei ole ainut merkki säiliöskeeman soveltamisesta kivun kokemisesta puhuttaessa. Myös seuraavissa ilmaisuisissa tuntuisi olevan kyse samasta asiasta.

93) *Kaiken **tuskan keskellä** koko pää tuntuu ”pöhnäiseltä”, jotenkin ”täydeltä”. (Nainen, 54 vuotta)*

94) *Jatkuvan **kivun keskellä** eläminen olikin oikeastaan vain hetkellisen olotilan helpotuksen etsintää. (Mies, 26 vuotta)*

95) *Jatkuvien **kipujen keskellä** on todella rankkaa joutua laatimaan valitusta valituksen perään — (Nainen, 27 vuotta).*

Esimerkeissä 93— 95 tilan rajattuus ei ole niin ilmeistä. Kuitenkin nimenomaan kipu nähdään tilana, jonka keskellä kokija on, tai kenties jonakin aineen kaltaisena, joka ympäröi kokijaa, eikä päinvastoin.

Sama asiatic — siis se, että kokija aistii kipua — voidaan ilmaista myös siten, että kipu on jotakin, jonka kokija omistaa. Jollakulla on siis kipuja tai kipu on jonkun.

96) *Ymmärrän nyt hyvin muita **joilla on kipuja**. (Mies, 38 vuotta)*

97) ***Minun kipuni** alkoi muutamia vuosia sitten salakavalasti alaleuasta. (Nainen, 54 vuotta)*

Ilmaisujen on taustalla kaksi eri metaforaa, joista Lakoff ja Johnson (1999: 195—196) käyttävät nimityksiä STATES ARE LOCATIONS ja ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS. Näitä metaforia tarkastelen lähemmin kausaliteetin yhteydessä luvussa 7.6.

Seuraavia esimerkkejä selittää puolestaan PHYSICAL AND EMOTIONAL STATES ARE ENTITIES WITHIN A PERSON -metafora (Lakoff & Johnson 1980: 50). Lakoff ja John-

son selittävät säiliöskeeman logiikkaa siten, että jos x on säiliössä a ja a puolestaan säiliössä b, niin myös x on säiliössä b. Esimerkiksi ihminen voidaan jakaa suhteellisen selvärajaisesti päähän, torsoon ja raajoihin (ja tarvittaessa edelleen pienempiin osiin), joista kukin muodostaa oman säiliönsä suuremman säiliönsä (koko ruumiin) sisälle. (Lakoff & Johnson 1999: 31—32.) Kipu vaikkapa jalassa on säiliöskeeman logiikan mukaan kipua ihmisen sisällä.

98) *Kipu on vasemman jalkaterän ulkoreunassa. (Nainen, 55 vuotta)*

99) *Polvessa voi levossakin olla jomottavaa särkyä. (Nainen, 55 vuotta, II)*

100) *Kipu selässä oli pistävää, sellaista että se vie jalat alta riippumattomissa olin. Pakarassa ja jalassa se taas oli repivää, kuminauhamaista iin kuin itse tapaan sitä kuvailla. (Nainen, 29 vuotta)*

Myös seuraavissa esimerkeissä kokija on säiliö ja kipu puolestaan säiliön sisäpuolella. Nämä ilmaisut liittyvät kivun salaamiseen ja yksityisenä pitämiseen. Koska kipu on kokijan sisällä, tämä voi usein pitää sen muilta näkymättömissä.

101) *Kipu ei näy (useinkaan) päälle päin. (Nainen, 55 vuotta)*

102) *Se että kipu ei näy tai sitä ei näytetä päällepäin aivan vähästä ei tarkoita ettei ole hyvin kipeä. (Mies, 52 vuotta)*

Olennaista on huomata, että kipu voidaan aineistossa esiintyvien ontologisten metaforien avulla hahmottaa karkeasti jaotellen kahdella tavalla. Ensinnäkin kipu voidaan nähdä tilana, jossa kokija on. Kipu ymmärretään tällöin suhteellisen homogeeniseksi aineeksi tai rajatuksi tilaksi. Nämä puolestaan voidaan mieltää säiliöskeeman avulla säiliöiksi. Ihminen on kummassakin tapauksessa kivun muodostamassa säiliössä, hän on tuskissaan, kuten sanonta kuuluu. Toisaalta kokija voi itse olla säiliö, jossa kipu on. Nyt kipu saatetaan ymmärtää vaihtoehtoisesti aineeksi tai esineeksi ihmisen sisällä.

Tässä tulee hyvin esille säiliöskeeman joustavuus. Ihminen säiliönä on Lakoffin ja Johnsonin käsitteistössä lähinnä **objektisäiliö**, kun taas kipu voi yhtä hyvin olla myös **substanssi-** tai **ainesäiliö**. Eroa he ovat havainnollistaneet esimerkillä kylpyammeesta. Kylvyssä ollessaan ihminen on yhtä aikaa kahdessa eri säiliössä. Amme muodostaa suhteellisen selvärajaisen objektisäiliön ja vesi epämääräisemmän ainesäiliön, jonka rajattuus ei ole yhtä ilmeistä kuin ammeen. (Lakoff & Johnson 1980: 30.) Kipu

on tietenkin säiliönä vielä askeleen abstraktimpi tapaus samaan tapaan kuin vaikkapa tunteet, jotka nekin voidaan monissa tapauksissa ymmärtää säiliöskeeman avulla. Tästä esimerkiksi sopii vaikkapa englannin kielessä rakastamisen tilaa kuvaava ilmaus *in love*.

4.1.1.4 Kivun elollistaminen ja personifikaatio

Kipu oliona voidaan myös elollistaa ja personoida. Elollistaminen ja personifikaatio muodostavat yhden ontologisten metaforien alaluokan (Kövecses 2002: 35). Elollistettaessa jostakin elottomasta — kuten nyt tässä kivusta — puhutaan kuten elollisesta. Kun jollekin epäinhimilliselle annetaan inhimillisiä piirteitä tai kykyjä, on kyseessä juuri personifikaatio.

103) *Ensin sitä odottaa, että se [kipu] iskee uudelleen (Nainen, 54 vuotta)*

104) **Kipu voi yllättää** rajusti missä vain. (Nainen, 55 vuotta)

105) —— *esim. nyt tätä kirjoittaessani koskee oik. nivustaipeeseen ilkeästi, niin, että se koko ajan ”muistuttaa” olemassaolostaan. (Nainen, 55 vuotta, II)*

Ilmaisuissa 103—105 verbin ilmaisema tekeminen tuntuisi edellyttävän subjektitarkoitteelta, eli tässä kivulta, paitsi elollisuutta myös ihmisen kaltaista persoonaa. Seuraavissa tapauksissa kivulle on puolestaan annettu persoonallinen luonteenpiirre.

106) *Nyt ne oireet tuli taas entistä nopeammin ja kovempina: **armoton selkäkipu!** (Mies, 35 vuotta)*

107) *Lisäksi välillä selästä **vihlas vihasesti**. (Mies, 35 vuotta)*

Tietenkin esimerkkien 103—107 kaltaisissa ilmauksissa on otettava huomioon metaforien vakiintuneisuus.

Aineiston perusteella kivun lisäksi myös kokijan ruumis saatetaan personoida. Silloin kipu ja siihen liittyvät oireet puolestaan näyttävät jonkinlaisena personoidun ruumiin mielenilmauksina.

108) *Mutta ne on vaan tässä ajan kanssa alkanut asiat paljon painaa mieltä ja isoin syy tähän on se, että en osaa varmastikaan käsitellä sitä, miten paljosta olen joutunut luopumaan tämän **selän temppuilun** takia. (Nainen, 29 vuotta)*

109) *Nilkkani ovat aiheuttaneet minulle huolia ja murhetta jo vuosien ajan. — Nilkkojani särkee ja kolottaa lähes päivittäin. (Mies, 26 vuotta)*

110) *Olen todennut kyllä ne asiat selkenee ajallaan kuten minulla leposyke n.130 ja verenpaine n.200 kaipa se **kroppa kertoo jotain...** (Mies, 40 vuotta)*

111) *Se [kipu] nyt **on** jonkinmoinen **oire kertomaan**, että kehossa on jotain vinksallaan, muuta hyvää minä en siitä löydä hyvälläkään tahdolla. (Nainen, 57 vuotta)*

Näissä ilmaisuissa kartesiolainen jaettu ihmiskäsitys on vahvasti läsnä. Aistiva ja tunteva ruumiillinen minä ja rationaalinen, ajatteleva subjekti nähdään erillisinä ja jopa toisiaan vastaan toimivina, kuten vaikkapa esimerkissä 109: tilanteesta kertova minä samastuu autenttiseen, jossain mielessä todelliseen minään, jolle ruumiillinen, toissijainen minä aiheuttaa päänvaivaa. Mielenkiintoista on myös huomata, että kipua voidaan nähdä kommunikaation välineenä näiden kahden minän välillä, kuten ilmauksista 110 ja 111 käy ilmi.

Sophia Marmaridou mukaan tällaiset ilmaisut kuin esimerkeissä 110—111 edellyttävät jaetun minän (split self) **kulttuurista mallia** tullakseen ymmärretyiksi. Meidän on voitava nähdä ihminen eri osiin jakautuneena, jotta voisimme käsittää hänet samanaikaisesti sekä kivun syynä että sen kokijana. (Marmaridou 2006: 395, 407.)

4.1.2 Strukturaaliset metaforat

Strukturaalisten metaforien (structural metaphors) lähdealueelta kohdealueelle siirtämä käsite rakenne on ontologisiin metaforiin (ja myöhemmin puheeksi tulviin suuntametaforiin) verrattuna rikasta ja yksityiskohtaista. Mielikuvametaforista ne erottaa nimenomaan käsite rakenteen, ei ainoastaan yksittäisen mielikuvan, siirtäminen alalta toiselle. Aineistosta löytyi yksi metafora, jonka voisi mielestäni lukea strukturaaliseksi. Käsitetasolla tämän metaforan voisi pukea esimerkiksi asuun KIVUN AISTIMINEN ON KAMPPAILUA.

Strukturaalisissa metaforissa lähde- ja kohdealueen välille rakentuu ontologisia ja epistemologisia vastaavuuksia. Ontologiselta kannalta katsoen kamppailussa on oltava ainakin kaksi osapuolta, jotka taistelevat toisiaan vastaan. Niinpä kipua oliona ja kivun kokijana näyttäytyvät KIVUN AISTIMINEN ON KAMPPAILUA -metaforassa toistensa vas-

tustajina. Yksi informantti jopa suoraan nimittää kipuaan viholliseksi ja kirjoittaa näin metaforaa tavallaan auki.

112) *Kipua/särkyä olen alkanut nimittää lymyäväksi viholliseksi. (Nainen, 54 vuotta)*

113) *Olen oppinut elämään tämän ”puun takana lymyävän vihollisen” kanssa. (Nainen, 54 vuotta)*

Epistemologisesta näkökulmasta tarkastellen kamppailussa on päämääränä toisen voittaminen.

114) *13 vuoden selkeä oireilu ja 8-10 vuoden **selkäkiput** ja jalkojen voimattomuus **on** nyt ehkä **voitettu!** (Mies, 35 vuotta)*

Tästä voidaan päätellä, että myös kivun kanssa kamppailtaessa tarkoituksena on **nujertaa** ja selättää kipu tai ainakin hallita sitä.

115) *Odotan, että löydän menetelmän, joka puree kipuuni, eli **nujertaa tämän tulehduskivun**. (Nainen, 57 vuotta)*

116) *Tuleva kausi jää minulta kokonaan väliin, mutta se aika vietetään sitten kuntoutuksen ja **kivun selättämisen** kanssa. (Nainen, 1)*

117) *Nivelsiteet väljät ja täten kuntotus on pitkäkestoinen, mutta ainoa tie "**selkävoittoon**". (Mies, 30 vuotta)*

118) *— itse en odota mitään uutta mutta toivoisin **saada kipu hallintaan** —. (Mies, 40 vuotta)*

Kuitenkin myös kipu vastustajana koettaa päihittää kokijan. Se iskee kokijan kimppuun ja tuhoaa hänelle tärkeitä asioita.

119) *Ensin sitä odottaa, koska **se iskee uudelleen**. Joskus sitä jo luulee **vihollisen** kadonneen kunnes se taas ilmestyy. Aina sitä toivoo, että vaiva häviäisi... ja pettymys ja masennus palaavat, kun tulee uusia sivalluksia. (Nainen, 54 vuotta)*

120) *Eli urheilu-aikaa jäi vain pari kertaa vuodessa parin kuukauden ajan. Ja sekin aika oli lähinnä odottelua, että milloin **kivut** ja jalkojen puutumiset taas **iskevät**. (Mies, 35 vuotta)*

121) *— kipu on v...mäistä kun **se tuhoaa** elämän ihmissuhteet...jne. (Mies, 40 vuotta)*

122) *Se [kipu] on tuhonnut ihmismäisen ja inhimillisen elämän mahdollisuuden. Se on tuhonnut toimeentulon. (Nainen, 57 vuotta)*

Kamppailu voidaan myös sopia, jolloin vastapuolet elävät keskenään rinta rinnan. Kumpikaan osapuoli ei ole tällöin voittanut toista.

123) *Nykyään elän sovussa kipuni kanssa, se ei ole vienyt työkykyäni. (Nainen, 50 vuotta)*

Metaforan olemukseen kuuluu, että se korostaa kohdealueessaan tiettyjä puolia joidenkin toisten kustannuksella. Niinpä KIVUN AISTIMINEN ON KAMPPAILUA -metaforakin esittää kivusta vain yhden totuuden. Se kertoo, että kipu on jotakin negatiivista, joka halutaan kukistaa ja josta mieluusti hankkiuduttaisiin eroon, jos se suinkin olisi mahdollista. Kivussa on kuitenkin puolia, joista tämä metafora ei kerro mitään. Esimerkiksi monet kirjoittajat katsoivat, että kivulla on jokin kasvattava tai opettava vaikutus.

124) *Ehkä kivun kanssa eläminen opettaa elämästä. (Nainen, 55 vuotta)*

125) *Kivussa itsessään ei ole mitään hyvää, mutta olen oppinut olemaan murehtimatta pikkuasioiden kanssa ja oppinut hyväksymään itseni semmoisena kuin olen kun muutakaan ei voi. (Mies, I)*

126) *Saattaa olla myös, että olen pysynyt lähempänä Jumalaa/Jeesusta kuin, jos olisin” päässyt terveenä liihottelemaan”. (Nainen, 55 vuotta, II)*

Metaforan tarkoitus onkin esittää kohteensa — tässä siis kipu — tietystä näkökulmasta ja näyttää siitä yksi puoli muiden jäädessä huomiotta. Tämä ei tarkoita, etteivätkö kohteen muut puolet olisi samanaikaisesti yhtä totta. Kipu voi olla sekä vastustaja että opettaja (samalla tavalla kuin rakkaus on matka, rakennus ja nestettä säiliössä), mutta kulloinkin käsillä oleva metafora ohjaa huomiomme vain yhteen suuntaan. Kyseessä on yksi esimerkki kognitiivisen kielentutkimuksen perustyökalusta, perspektiivijattelusta. Jokin asia, ilmiö tai tilanne voidaan konstruoida usealla eri tavalla. Tässä tapauksessa metafora toimii välineenä näkökulman rakentamisessa.

On syytä pitää mielessä, että kamppailun — jopa sodan — käsittein voidaan tarkastella monia muitakin asioita ja tilanteita kuin yksinomaan kipua. Melkein mistä tahansa elämän hankaluudesta saatetaan puhua kuten kamppailusta. Masennuksen voi voittaa ja sairauden kukistaa siinä missä kivunkin. Erityisesti tunne-elämän ilmiöt ovat

struktuurialisten metaforien kultakaivos juuri abstraktiutensa ja subjektiivisuutensa vuoksi (Kövecses 2002: 20—21). Siksi vaikkapa mustasukkaisuuskin voi saada ihmisestä yliotteen ja tuhota tämän. Suositut kamppailumetaforat ovat myös urheilun piirissä. Esimerkiksi juoksija taistelee kelloa vastaan, ja monissa joukkuelajeissa hyökätään, puolustetaan, ammutaan ja torjutaan.

KIVUN AISTIMINEN ON KAMPPAILUA -metaforan muunnoksena tai alalajina voisi pitää metaforaa, jossa kipu näyttäytyy jonkinlaisena kiusanhenkenä ja kokija tiettenkin kiusanteon kohteena.

127) Ja kun samoihin aikoihin niska-hartiaseudun vaivat¹¹ kiusasivat, kuvittelin venyttelyiden ym. auttavan. (Nainen, 54 vuotta)

128) Onneksi särky ei aina ole rajuimmillaan, vaan välillä on vain pientä ”härnäystä”. (Nainen 54 vuotta)

Näissä esimerkeissä kipu ei tuhoa vaan pikemminkin ärsyttää. Seuraavista poimintoista nähdään, ettei tavoitteena välttämättä ole kivun hallinta vaan kurissa pitäminen, kuten tottelemattoman lapsen tai vaikkapa eläimen.

129) Minulle pistettiin siellä botoxia useaan eri kohtaan päätäni, tämän on tarkoitus saada päänsärkyni kuriin. (Nainen, 27 vuotta)

130) Pystyn hyvin elämään migreenin kanssa, koska saan säryn riittävästi kuriin särkylääkkeillä. (Nainen, 25 vuotta)

Nähdäkseni struktuurialisen metaforan KIVUN AISTIMINEN ON KAMPPAILUA avulla ei pyritä kuvaamaan sen enempää kivun laatua kuin sen intensiteettiäkään. Pikemminkin kyseessä on tapa antaa kivulle jokin laajempi merkitys, luoda kivun kokemiselle jokin sisäinen logiikka. Tuntuisi melko todennäköiseltä, että käsitys kivusta vastustajana syntyy pitkän tai muutoin vaikean kipukokemuksen kautta. On epäuskottavaa ajatella, että satunnainen, normaaliin elämään kuuluva kipu synnyttäisi tällaista merkitystä. Toisaalta sellaiset ilmaukset kuin kivun iskeminen vaikuttaisivat melko sanonnanomaisilta ja siten vakiintuneilta.

Kuten aiemmin on jo käynyt ilmi, kroonisella kivulla ei ole mitään varsinaista tarkoitusta. Todellisuudessa se ei pyri kokijansa nujertamiseen, varoittamiseen tai mi-

¹¹ *Vaiva* ei tietenkään ole yksiselitteisesti kipua tarkoittava sana. Tässä kontekstissa olen kuitenkin tulkinut sen sellaiseksi.

hinkään muuhunkaan. Metaforan kautta voimme kuitenkin ajatella näin olevan ja kipu tulee siten ainakin jollakin tasolla ymmärrettäväksi. Kipu on nähtävä vastustajana ennen kuin sitä vastaan voi taistella.

4.2 Kipu tilana

Substantiivien ohella kipua ilmaistaan myös **adjektiivein**, jolloin kipu käsitteellistetään lähinnä **tilaksi**. Adjektiivit ovat — toisin kuin substantiivit — **relationaalisia predikaatioita** ja siten käsitteellisesti epäitsenäisiä. (Langacker 1987: 214—215.) Esimerkiksi adjektiivi *kipeä* vaatii välttämättä jonkun, joka on kipeä. Samoin vaikkapa värit edellyttävät aina jonkin pinna tai muun sellaisen, johon kiinnittyä jne. Relaation voi siten käsitteellistää ainoastaan, jos sen muodostavat entiteetit on käsitteellistetty ensin (Leino 1993: 83).

Adjektiivi rakentaa (partisiippien, konjunktioiden, sijamuotojen ja pre- ja postpositioiden ohella) **atemporaalisen suhteen** kahden entiteetin välille, joista toinen toimii predikaation **muuttujana** (trajector) ja toinen **kiintopisteenä** (landmark). Tällainen suhde on siis epäsymmetrinen: muuttujalla on suhteessa korostettu asema kiintopisteen muodostamaa taustaa vasten. Jos siis sanotaan selän olevan kipeä, on selällä tällöin muuttujan rooli kivun muodostaessa sille kiintopisteen. Kiintopiste sisältyy implisiittisesti tällaisiin relationaalsiin predikaatioihin itseensä. (Langacker 1987: 232; Evans & Green 2006: 567.) Tilanteen voi kenties ymmärtää paremmin ajattelemalla, että selkä on ikään kuin kivun tai kivuliaisuuden tilassa (*in state of pain*).

4.2.1 Kipua ilmaisevat adjektiivit

Kipua ilmaisevia adjektiiveja keräämässäni aineistossa oli kaikkiaan viisi: *kipeä*, *kivulias*, *arka*, *tuskallinen* ja *tuskainen*. *Kipeä* (25 esiintymää) oli kertomuksissa näistä ylivoimaisesti yleisin. *Kivulias* esiintyi aineistossa kahdeksan kertaa ja oli siten näistä adjektiiveista toiseksi yleisin. *Arka*, *tuskallinen* ja *tuskainen* mainittiin koko aineistossa vain joitakin kertoja.

Lauseessa kipua ilmaisevat adjektiivit esiintyvät aineistossani **predikatiivin** (esimerkit 131—132), **predikatiiviadverbiaalin** (133—134) tai **substantiivin adjektiivimääritteen** (135 — 136) asemassa seuraavaan tapaan.

- 131) *Selkä oli* kuitenkin yhä jähmeä ja hiukan **kipeä**. (Mies, 35 vuotta)
- 132) *En myöskään voinut purra oikealla puolella, koska alahampaat olivat arat*. (Nainen, 25 vuotta)
- 133) — myös matalapaine provosoi lihaskivut ja ensimmäisenä tunteesen että kummankin käden kahden käden **rystyset tulevat kipeäksi** niin että esim.toisen tervehtiminen kädestä aiheuttaa kauhean tuskallon. (Mies, 52 vuotta)
- 134) *Perheelliset ovat pahin, lasten kirkaat äänet saavat päänsärkyä leviämään aivan tuskalliseksi*. (Nainen, 27 vuotta)
- 135) *Tämän lisäksi olin käynyt näyttämässä (syksyllä 2004) edelleen kipeää polveani toiselle ortopedille, tällä kertaa menin Kirurgipalveluun*. (Nainen, 27 vuotta)
- 136) *Tässä välissä kävin pään magneettikuvauksissa ja hermoratitutkimuksissa. Olipa sekin tuskainen kokemus, kun lihaksiin tökitään neuvoja ja annetaan viiltäviä sähköiskuja*. (Mies, 35 vuotta)

Marmaridou (2006: 400) on omassa työssään koskien kivun ydinsemantiikkaa kreikan kielessä esittänyt, että kipua ilmaisevat adjektiivit keskittyvät lauseessa kuvaamaan joko **kivun syytä** tai **kivun kokijaa**. Oman aineistoni perusteella Marmaridoun ehdotuksen voisi joiltain osin ulottaa koskemaan myös suomen kieltä.

- 137) *Pelkkää vaahtoa sisältäneet oksennukset olivatkin kaikista kivuliaimpia, koska silloin tuntui myös siltä, että rintakehäni repeää*. (Mies, 26 vuotta)
- 138) *Koko liikkuminen oli äärettömän tuskallista*. (Nainen, 27 vuotta)
- 139) *Kun ajattelen kolarin jälkeisiä ensimmäistä 6 viikkoa, olin niin kipeä ja kolhuilla joka puolelta, että hyvä kun pystyin liikkumaan*. (Nainen, 27 vuotta)
- 140) *Jos ristiselkä on kipeä, yläselkä ja niska ovat silloin melko "rauhalliset"* ——. (Nainen, 50 vuotta)

Esimerkeissä 137 ja 138 painottuu kivun syy, oksentaminen ja liikkuminen. Kivun kokija on tämankaltaisissa ilmaisuissa läsnä implisiittisesti; oksentaja aistii oksentamisen aiheuttaman kivun ja liikkuja liikkumisen tuottaman tuskan. Vastaavasti poiminnossa 139 huomio on ennen muuta kokijassa, kertomuksen kirjoittajassa. Syy kipuun käy ilmi sivulauseesta, jossa kerrotaan kolarista. Samasta on Marmaridoun mukaan viimeisen esimerkin tyyppisissä ilmauksissa: ruumiinosa, johon kipuaistimus paikannetaan ottaa

tällaisissa ilmauksissa kokijan paikan. Niinpä tässä esimerkissä ristiselkä samastuisikin kivun tiedostavaan inhimilliseen kokijaan ja samalla metonymisen ilmauksen avulla tullaan kertoneeksi jotakin olennaista kivun sijainnista: kokijan aistima kipu paikantuu nimenomaan ristiselkään.

Metonymiasta on Marmaridoun mielestä kyse myös sellaisissa ilmauksissa, joissa ajanjaksoa luonnehditaan kipua ilmaisevilla adjektiivilla.

141) *Elämä on hyvin stressaavaa ja kipeää.* (Nainen, 27 vuotta)

Marmardou selittää tämänkaltaiset tapaukset siten, että kipeä ajanjakso — vuosi, viikko, menneisyys tai vaikkapa koko elämä — käsitteellistetään säiliöksi, joka sisältää kipua tuottavia tilanteita, ja siten ajanjakso metonymisesti korvaa nuo tilanteet, jotka siis ovat tietenkin kivun syynä.

Omassa aineistossani kipua ilmaisevilla adjektiiveilla luonnehditaan useimpien ruumiinosaa, johon kipuaistimus paikannetaan, eli Marmaridoun jaottelua seuraten metonymisesti kivun kokijaa. Melko yleisiä ovat myös ilmaisut, joissa *kipeä* viittaa suoraan kokijaan ilman metonymian apua, kuten esimerkkipoiminnossa 139. Sen sijaan kipua ilmaisevat adjektiivit keskittyvät omassa aineistossani suoraan kivun syyhyn ainoastaan muutamissa tapauksissa. On kuitenkin selvää, etteivät tällaiset ilmaukset ole suomen kielessä mitenkään poikkeuksellisia, vaikka ne tarkastelemassani aineistossa ovatkin melko harvinaisia. Tuntuisi aivan luonnolliselta kuvailla vaikkapa ruhjetta, iskuja tai kramppeja — kivun mahdollisia syitä kukin — kipeäksi tai kivuliaaksi siinä missä oksennusta tai liikkumista.

Huomionarvoista on, etteivät kaikki kipua ilmaisevat adjektiivit voi liittyä sekä kivun syyhyn, kohteeseen että kokijaan yhtä mutkattomasti kuin vaikkapa *kipeä*, joka saatetaan yhdistää luontevasti kaikkiin tässä esitettyihin semanttisiin rooleihin. Aineistossani esiintyvistä adjektiiveista *arka* voi esimerkiksi kuvata kivun kohdetta mutta ei henkilökokijaa ilman, että adjektiivin merkitys muuttuu vallan toiseksi. *Arka* voi liittyä myös kivin syyhyn, mutta ainoastaan joissain tapauksissa. Esimerkiksi haavaa voi kutsua araksi. Sen sijaan vaikkapa iskun tapauksessa tällainen luonnehdinta ei tule kyseen. Rajoitukset johtunevat siitä, että *arka* kuvaa juuri tietynlaista kipua ja sen käyttöala on siten esimerkiksi *kipeää* kapeampi. *Kielitoimiston sanakirjan* (2006) mukaan

arka tarkoittaa 'kosketettaessa kipua tuntevaa'. Tämä määritelmä rajaa ulkopuolelleen iskun kaltaiset kivun aiheuttajat.

Muiden aineistossani esiintyneiden kipua ilmaisevien adjektiivien liittymisestä kivun syyhyn, kokijaan tai kohteeseen on näin suppean aineiston ja henkilökohtaisen kielitajun varassa vaikeampi sanoa mitään tyhjentävää. Oman intuitioni mukaan *kivulias* ja *tuskallinen* viittaavat ensisijaisesti kivun syyhyn, kun taas *tuskainen* syyhyn tai kokijaan. *Kielitoimiston sanakirjan* (2006) mukaan nämä kolme adjektiivia voivat kukin liittyä kaikkiin mainittuihin rooleihin.

4.2.2 Kipu ruumiinosan huonoutena

Edellä käsitellyt kipua ilmaisevat adjektiivit eivät ole ainoita adjektiiveja, joiden avulla kipua voidaan ilmaista. Aineistostani käy myös ilmi, että kipeää ruumiinosaa¹² voidaan sanoa myös **huonoksi** ja ruumiinosan kipeytymistä vastaavasti **huononemiseksi** seuraavien esimerkkien tapaan.

142) *Huonon nilkan kanssa eläminen on yllättävänkin paljon erilaista, kuin mitä se olisi kahden terveen ja kivuttoman jalan kanssa. (Mies, 26 vuotta)*

143) *Ero kivulla ja kivuttomuudella on minulle se, että ajattelen täysin elämää ennen selän huononemista ja sen jälkeen. (Nainen, 29 vuotta)*

144) *Lisäksi lääkkeiden syönti on tehnyt mahani tosi huonoksi, tällä hetkellä odottelen vatsaportin kiristysleikkausta joka suoritetaan 5.9. (Nainen, 29 vuotta)*

Kipeä ruumiinosa voi olla, paitsi huono, myös *paha*¹³.

145) *Muistan vatsavaivojen haitanneen myös koulunkäyntiäni, koska usein pelkäsin vatsani kipeytyvän todella pahaksi väärässä paikassa. (Mies, 26 vuotta)*

Jotta voisi ymmärtää *huonon* merkityksen näissä ilmauksissa, on lähdettävä liikkeelle siitä yleisestä tiedosta, mikä meillä on nilkasta, selästä ja mahasta, sekä siitä, millaisia

¹² Huomionarvoista on, että *huono* voi luonnehtia ruumiinjäsentä ja tarkoittaa ainakin jossain määrin samaa kuin *kipeä*, mutta se ei kuitenkaan voi *kipeän* tapaan kuvata kivun kokijaa tai kivun syytä. *Huono ihminen* ei tarkoita edes kipukontekstissa kipeää ihmistä tai *huono isku* kipeää iskuä.

¹³ *Paha*-adjektiivia käsitellään tarkemmin kivun intensiteettiä käsittelevässä luvussa 5.2.

tehtäviä näillä ruumiinosilla katsotaan olevan. Esimerkiksi hyvä nilkka täyttää odotuksemme jalan toiminnalta, kun taas huono nilkka ei joltain osin toiveitamme tyydytä.

Niinpä siinä missä hyvä nilkka mahdollistaa esteettömän liikkumisen, juoksun ja hyppimisen, estää huono, kivulloinen nilkka nämä toiminnot. Sanottu pätee tietenkin myös selkään ja mahaan. On tietenkin syytä huomata, ettei vaikkapa vatsan luonnehtiminen huonoksi välttämättä tarkoita ainoastaan sitä, että vatsa on kipeä. Tilanteeseen liittyy varmasti myös esimerkiksi vatsan epätoiminnallisuutta tms. Kuitenkin on syytä olettaa, että myös kipu on tilanteessa läsnä ja merkittävä tekijä.

Kivulloinen ja muuten tehtävänsä kehnosti täyttävä ruumiinosa on huono, joten kivuton ja toimiva jäsen nähdään vastaavasti hyvänä tai loistavana, kuten seuraava lainaus aineistosta osoittaa.

*146) Nyt jalat toimii ja **alaselkä on loistava**. (Mies, 35 vuotta)*

Seuraavan esimerkin täydellinen lantio tarkoittanee samaten toiminnallisesti moitteetonta ja myös kivutonta lantiota.

*147) Joukon jälkeen kävin vielä pari kertaa eräällä kalevalaisella kansanparantajalla, joka mobilisoi kivasti ristiluutani. Sen **jälkeen lantioni oli täydellinen**. (Mies, 35 vuotta)*

Kipeän ja huonon (tai pahan) samastaminen kipukontekstissa on hyvä esimerkki merkityksen muotoutumisesta kontekstissa ja siitä miten yleinen ns. maailmantieto on erottamattomissa ns. lingvistisestä tiedosta.

4.2.3 Kipu ominaisuutena

Adjektiivit ilmaisevat kognitiivisesta näkökulmasta nimenomaan **statiivisia** eli atemporaalisia relaatioita, mutta tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että ne olisivat luonteeltaan hetkellisiä — päinvastoin: monet adjektiivit implikoivat jonkin ajallisen keston. Adjektiivien ilmaisemat tilat voidaan kuitenkin käsitteellistää ilman positiivista temporaalista hahmoa. (Langacker 1987: 220—221, 244.) Tästä huolimatta seuraavaksi on syytä paneutua lyhyesti adjektiivien ja ajan sekä tätä kautta tilan ja ominaisuuden väliseen suhteeseen.

Esa Itkosen mukaan kielen ja maailman suhdetta voidaan tarkastella jatkumon **pysyvä** — **vähemmän pysyvä** kautta. Jatkumon toisessa päässä ajatellaan ontologisessa

katsannossa olevan **esineen**, jota kielen tasolla ilmaistaan substantiivein. Esine edustaa ontologisesti ajatellen vakainta luokkaa. Jatkumon vastakkaisessa päässä kielenulkoi-
sessa maailmassa on puolestaan **teko**, jota kielellisesti ilmaistaan verbein. Ontologiselta kannalta teko nähdään vähiten pysyvänä luokkana. Mainittujen ääripäiden väliin jäävät **ominaisuus** ja **tila**, joista ominaisuus on vakaampi. Adjektiiveilla voidaan viitata kum-
paakin luokkaa. (Itkonen 2001: 11—12.) Esimerkiksi autoa voi luonnehtia nopeaksi ja likaiseksi. Nopeus on auton sangen pysyvä ominaisuus, mutta likaisuus puolestaan pikemminkin tila, joka muuttuu, kunhan omistaja saa aikaiseksi pestä ajokkinsa.

pysyvyys — ajallinen kesto — vaikuttaisi siis olevan tilan ja ominaisuuden toisistaan erottava tekijä. Kipu, sellaisena kuin se useimmille meistä normaalielämässä ilmenee, on nähdäkseni enemmän tila kuin ominaisuus. Jos selkää silloin tällöin jomot-
taa, tuntuisi vaikealta ajatella kivuliaisuutta selän ominaisuutena. Toisaalta kroonista, päivästä toiseen jatkuvaa kipua voisi ehkä hyvinkin pitää selän tai minkä tahansa ruu-
miinosan pysyvänä ominaisuutena.

Aineistosta käy ilmi, että yksittäisen ruumiinosan lisäksi myös kivun kokijaa voidaan luonnehtia kipeäksi. On syytä huomata, että *kipeällä* ei näissä tapauksissa tun-
nuttaisi viitattavan mihinkään sairauteen (sikäli kun kipua itsessään ei ajatella sairaute-
na) vaan nimenomaan kivun kokemiseen. Kirjoittaja on siis kipeä, kun hän kokee kipua.

*148) Koko perheen on opittava uusi systeemi. Äiti on usein kipeä, ärty-
nyt, poissa oleva. (Nainen 55 vuotta)*

*149) Naurettavampia asioita on että vaimoni on vasta nyt huomannut
että olen tosissaan kipeä, vaikka olen ollut naimisissa 33 v, ja kipiä
siittä 22 v. (Mies, 52 vuotta)*

Esimerkissä 148 kipu tuntuisi olevan ennen muuta tila. Kirjoittaja tuntee kipua usein
mutta ei koko ajan. Sen sijaan tapauksen 149 perusteella voisi hyvin kysyä, onko 22
vuotta jatkunut kipu enää tila vai pikemminkin jo kokijansa ominaisuus.

Mielenkiintoista on myös se, että yksittäisen ruumiinosan ja kivun kokijan
ohella koko elämää voidaan kuvata kipeäksi.

150) Elämä on hyvin stressaavaa ja kipeää. (Nainen, 27 vuotta)

*151) Olen myös oppinut ymmärtämään ja kunnioittamaan äitini (nyt jo
kuollut), hänellä oli myös ” kulumavikoja ym.” ja hänen elämänsä*

oli varmasti paljon puutteellisempaa ja kivuliaampaa kuin minulla nyt — (Nainen, 55 vuotta, II)

Näissä esimerkeissä kipu näyttäytyy koko elämää leimaavana ominaisuutena. Tässä on tietenkin edetty jo hyvin kauas yksittäisestä kipukokemuksesta.

4.3 Kipu prosessina

Olion ja tilan lisäksi kipu voidaan käsitteellistää yhtä hyvin myös **prosessiksi**. Tässä jaksossa käsitellenkin kipua ilmaisevia **verbejä**¹⁴, joiden kautta kipu saa **positiivisen temporaalisen hahmon**. Adjektiivien tapaan verbit ovat käsitteellisesti epäitsenäisiä eli **relaationaalisia**. Myös prosessi ikään kuin kiinnittyy niihin entiteetteihin, jotka ovat siinä osallisina. Esimerkiksi verbi *lyödä* edellyttää jonkun, joka lyö, ja jonkun toisen, joka saa selkäänsä. *Lyödä*-verbi rakentaa siis suhteen mainittujen osallistujien välille.

Skemaattisesti tarkastellen verbit ilmaisevat siis erilaisia prosesseja. Niitä voidaan kuitenkin lähestyä myös prototyypin kautta. Langackerin (1991: 21) mukaan tyyppillinen verbi ilmaisee fyysisten objektien — kuten ihmisten ja esineiden — välisiä fyysisiä, energieettisiä vuorovaikutussuhteita. Esimerkiksi juuri *lyödä* on siten sangen likellä tällaista verbin tyyppitapausta.

Kognitiivisessa katsannossa verbien sanotaan ilmaisevat nimenomaan **temporaalisia suhteita**. Langackerin mukaan prosessin voi esittää sarjana tiloja, jotka kuvaavat relaation vaiheita ajan kuluessa. Verbit voidaan myös jakaa **perfektiivisiin** ja **imperfektiivisiin** sen mukaan tapahtuuko niiden ilmaisemassa relaatiossa jokin ajassa tapahtuva muutos vai ei. (Langacker 1987: 244.)

4.3.1 Tunne- ja tuntemusverbit

Kipua ilmaistaan **tunne- ja tuntemusverbeillä**, jotka *Iso suomen kielioppi* jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, kuvaavatko ne **mentaalisia** vai **fyysisiä** tuntemusta. Jotkin verbit — kuten *sattua* — voivat tosin kuulua kumpaankin luokkaan. Yksinomaan ruumiillista tuntemusta kuvaavia verbejä on niukemmalti kuin mentaalista tunnetta kuvaavia verbejä. Usein nämä verbit ovat metaforisesti käytettyjä kosketus- tai muita tekover-

¹⁴ Tässä yhteydessä käsitellen ainoastaan finiittiverbejä ja sellaisia infiniittiverbejä, jotka verbiketjun osana toimivat lauseen predikaattina.

bejä. (Suomen iso kielioppi: 458.) Langackerilaisittain arvioiden ne ovat luonteeltaan myös imperfektiivisiä, sillä ne eivät ilmaise mitään ajassa tapahtuvaa muutosta.

Omassa aineistossani tavallisimpia kipua ilmaisevia tuntemusverbejä ovat *särkeä* (14 esiintymää), *koskea* (10) ja *sattua* (8).

152) *Kipua on tällä hetkellä monenlaista, yhtäkkistä, voimakasta viiltelyä joka vie jalat alta, oikeaa jalkaa särkee koko ajan 24h/vrk ja puutumista varpaissa. (Nainen, 29 vuotta)*

153) *Istuminen koskee, seisominen koskee, käveleminen koskee. (Nainen, 57 vuotta)*

154) *Alku ajoin aina lääkärillä käydessäni sanoin sattuu vähän (vaikka melkein vesi valui silmistä ja sanoin pikkuvika helppokorjata...)niin eihän se vakuuttanut oikein nykyään ei oikein tiedä mitä sanoisi särkyä vai sattuu taikka kipua... (Mies, 40 vuotta)*

Näiden lisäksi satunnaisia esiintymiä löytyi esimerkiksi sellaisista verbeistä kuin *kolottaa*, *vihloa*, *viiltää*, *pistaa*, *polttaa* ja *repiä*¹⁵:

155) *Nilkkojani särkee ja kolottaa lähes päivittäin. (Mies, 26 vuotta)*

156) *Oikeaa polveakin vihloi silloin tällöin. (Nainen, 27 vuotta)*

157) *Siitä alkoi sitten alaselkää viiltämään aina välillä. (Mies, 35 vuotta)*

158) *Nilkkakipu muistuttaa minua itsestään tasaisesti kesken arjen askareiden, kun nilkkaani alkaa yllättäen pistää tai särkeä. (Mies, 26 vuotta)*

159) *Vatsaani poltti lähes päivittäin, ja usein vaivat olivat niin voimakkaita, että minun oli mahdotonta seistä tai istua suorassa. (Mies, 27 vuotta)*

160) *Toivottavasti jotain irtoaisi tästä tekstistä, keskittyminen välillä on puuttellista kun olkapäätä repii(kivunkone jauhaa eteenpäin) (Mies, 40 vuotta)*

¹⁵ On hyvä huomata että monia — ellei sitten kaikkia — näistä fyysistä kipua ilmaisevista verbeistä, jotka siis ovat usein metaforisesti käytettyjä kosketus- ja tekoverbejä voidaan edelleen käyttää metaforisesti kuvaamaan mentaalisia tapahtumia. Salaisuus voi polttaa mielessä ja sydämessään voi tuntea piston kuvainnollisestikin.

Tunne- ja tuntemusverbien keskeisimpinä täydennyksinä toimivat **kokija** sekä **ärsyke**. Käsitetasolla täydennyksistä ainakin kokija tuntuisi pakolliselta, koska tuntemuksella on jo määritelmällisesti oltava joku, joka tuntemuksen aistii ja tiedostaa. Kokija on välttämättä elollinen ja prototyypillisesti tarkastellen myös inhimillinen. *Iso suomen kielioppi* kelpuuttaa kokijaksi paitsi elollisen olion myös tällaisen olion osan. Itse käytän ruumiinosasta, johon tuntemus paikannetaan, myös nimitystä **kohde** erotuksena aistimuksen tiedostavasta henkilökokijasta silloin, kuin se analyysin kanalta on mielekästä¹⁶.

Tuntemuksella, puhuttiinpa sitten emootiosta tai fyysisestä aistimuksesta, on tavallisesti myös jokin syy. Siten myös ärsyke vaikuttaisi käsitteellisesti ajatellen olennaiselta täydennykseltä, jotta tunne- ja tuntemusverbien esittämät tilanteet voidaan ymmärtää täydesti. Joku (= kokija, kohde) siis tuntee tai aistii jotakin (= tuntemus, aistimus) jostakin syystä (= ärsyke).

Käsitteellisesti välttämättömiä täydennyksiä, kumpaakaan tai jompaakumpaa, ei kuitenkaan aina panna kielen tasolla ilmi. Keräämässäni aineistossa henkilökokijan mainitseminen kipua ilmaisevien tunne- ja tuntemusverbien yhteydessä oli itse asiassa poikkeus. Tämä johtunee siitä, että kipukertomukset on kaikki kirjoitettu yksikön ensimmäisessä persoonassa ja kivun kokija on aina kirjoittaja itse. Epäselvyyttä kokijasta ei ole, eikä siksi liioin ole tarvetta merkitä sitä erikseen näkyviin. Sen sijaan kipuaistimuksen kohde ruumiinosa, johon kipu paikannetaan, oli kertomuksissa ilmaisutasolla läsnä huomattavasti kokijaa useammin. Seuraavassa on esitelty esimerkkejä aineistossa esiintyvistä tunne- ja tuntemusverbeistä ja niiden ilmipannuista täydennyksistä.

161) *Uni jää olemattomiin kun **koskee**. (Nainen, 57 vuotta)*

162) *Se on usein toispuoleista ja tuntuu, että on pakko saada silmät kiinni, koska silloin **sattuu** vähemmän. (Nainen 25 vuotta)*

- ei kokijaa, ärsykettä tai kohdetta

163) ***Päättä ei** vihlovan säryn aikana yleensä kuitenkaan **särje**, vaikka se tuntuukin vieraalta. (Nainen, 54 vuotta)*

164) *Lisäksi **särkee polvet** ——. (Nainen, 29 vuotta)*

¹⁶ Olen päätenyt tähän ratkaisuun, koska henkilökokija ja ruumiinosa, johon kipu paikannetaan, eivät ole kaikissa konteksteissa korvattavissa toisillaan. Tähän tilanteeseenhan törmättiin jo aiemmin esimerkiksi adjektiivin *paha* kohdalla. Kipukontekstissa se voi luonnehtia kivun kohdetta mutta ei kokijaa. Erottamalla tarpeen tullen kokijan ja kohteen pyrin siis tarkentamaan analyysia.

- ei kokijaa eikä ärsykettä, kohde mainittu

165) *Iho sillä alueella on niin herkkä, että kaikki **hipaisutkin viiltävät** hirvittävästi. (Nainen, 55 vuotta)*

166) *Ehkä **eniten** koko toimenpiteessä **sattuivat** kuitenkin **puudutuspiikit**, joita hammaslääkäri pisteli ikeniini ihan kunnolla (Nainen, 22 vuotta, II)*

- ei kokijaa eikä kohdetta, ärsyke mainittu

167) *Jos **ihmiseen koskee** koko ajan, sitä aivan kuin ” turtuu”, se on jatkuva olotila. (Nainen, 55 vuotta, II)*

- ei ärsykettä eikä kohdetta, kokija mainittu

168) ***Iskias viülsi selkää** ja kouristeli takareittä. (Mies, 35 vuotta)*

- ei kokijaa, ärsyke ja kohde mainittu

Tässä vaiheessa on hyvä palauttaa mieleen Langackerin määritelmä tyypillisestä verbistä ja sen ilmaisemasta tilanteesta osanottajineen ja verrata kipua ilmaisevia verbejä tähän prototyyppiin. Kuten sanottua, prototyyppinen verbi ilmaisee ontologisesti itsenäisten objektien välistä vuorovaikutusta, johon liittyy fyysinen manipulaatio ja energian siirtyminen. Tällaista tilannetta Langacker havainnollistaa **tapahtumaketjun** (action chain) kautta. Ketjun pää, joka tavallisesti jäsentyy lauseessa subjektiksi, toimii energian lähteenä ja suuntaajana. Ketjun häntä, usein lauseen objekti, puolestaan on energiankäytön kohteena. (Langacker 1991: 283.) Tässä tapauksessa voidaan subjektin ja objektin sijaan puhua yhtä hyvin myös **agentista** ja **patientista**.

Verrattuna prototyyppiseen tapaukseen kipua ilmaisevat tunne- ja tuntemusverbit ovat tietenkin varsin epätyypillisiä. Niiden ympärille rakentuvia tilanteita on hankala jäsentää tapahtumaketjun avulla. Ketjulle ei ensinnäkään ole helppo osoittaa yksiselitteisesti tilanteen alkuun panevaa päätä tai toisaalta vaikutuksen kohteena olevaa häntää. Ärsyke toki samastuu syyhyn, ja siten se olisi kelpo ehdokas tapahtumaketjun pääksi. Agentille kuitenkin on ominaista **intentionaalisuus** ja näin ollen **inhimillisuus** tai ainakin **elollisuus** (Vilkuna 2003: 82). Ärsyke ei tavallisesti täytä näitä vaatimuksia. Kivun kokija sen sijaan on kyllä inhimillinen, mutta kivun aistiminen on enemmän pas-

siivista vastaanottamista tms. kuin aktiivista toimintaa, joka myös on tyypillistä agentille eli tapahtumaketjun päälle.

Kipua ilmaisevien tunne- ja tuntemusverbien ilmaisemia tilanteita on sikälikin vaikea survoa tapahtumaketjumalliin, että niihin liittyy harvoin suora fyysinen manipulaatio. Tilanteen osallistujat, ärsyke ja kokija, eivät myöskään aina ole ontologisesti itsenäisiä. Esimerkiksi poiminnossa 168 subjekti *iskias* ja kokijaobjekti *selkää* ovat osa yhtä ja samaa entiteettiä.

Tunne- ja tuntemusverbit esiintyvät tyypillisesti ns. **tunnekausatiivirakenteessa**, jolle on tunnusomaista **objektikokija**, joka on samalla rakenteen ykkösargumentti. Tavallisesti tällainen objektikokija majoituu subjektille tyypillisessä asemassa ennen predikaattiverbiä.

169) *Toivottavasti jotain irtoaisi tästä tekstistä, keskittyminen välillä on puuttellista kun **olkapäätä repii**(kivunkone jauhaa eteenpäin) (Mies, 40 vuotta)*

170) ***Nilkkojani särkee ja kolottaa** lähes päivittäin. (Mies, 26 vuotta)*

171) *Oikeaa **polveakin vihloi** silloin tällöin. (Nainen, 27 vuotta)*

Verbien *koskea* ja *sattua* yhteydessä tuntemuksen kohdetta edustaa tavallisesti **illatiivilauseke**.

172) *Kipu ei tunnu joka hetki samalta ja samassa paikassa. esim. nyt tästä kirjoittaessani **koskee oik.nivustaipeeseen** ilkeästi, niin, että se kokoajan ”muistuttaa” olemassaolostaan. Joskus taas **vas.polveen sattuu** pistävästi ja ei pysty kävelemään, on aivan kuin jokin sirunen olisi irrallaan ja estäisi liikkumisen. (Nainen, 55 vuotta, II)*

173) *Lopulta tilanne eteni sellaiseksi, etten pystynyt enää edes kulkemaan suorassa, vaan jouduin olemaan huonoryhtisesti kyyryssä, koska **vatsaani sattui** äärimmäisen kovaa. (Mies, 26 vuotta)*

Joissakin tapauksissa myös ulkopaikallissijainen **allatiivilauseke** tuntuisi voivan korvata sisäpaikallissijaisen illatiivilausekkeen, kuten seuraavasta ilmauksesta nähdään.

174) *Se vie voimat, kun alituisesti **sattuu joka puolelle** kehoa. (Nainen, 57 vuotta)*

Tunnekausatiivirakenne on useimmiten subjektiton, mutta mikäli myös ärsyke mainitaan, saa se subjektin roolin.

175) *Polveen koski istuminenkin.* (Nainen, 55 vuotta, II)

Kuten yllä nähtiin, *särkeä* esiintyy tavallisesti tunnekausatiivirakenteessa. Toisaalta **intransitiivilausekaan** ei tuntuisi tälle verbille mahdollomalta ympäristöltä¹⁷. Esimerkissä 176 ensimmäisessä lauseessa on kyse odotuksenmukaisesta tunnekausatiivirakenteesta, mutta heti seuraavassa lauseessa särkemisen kohde ottaa subjektin paikan. Myös poiminnossa 177 *polvet* on subjektina, ja lause vaikuttaisi näin intransitiiviselta.

176) *Jalkaakin alkoi uudelleen särkeä, nyt se särki ihan alas varpasiin asti.* (Nainen, 29 vuotta)

177) *Lisäksi särkee polvet, sen huomaa parhaiten siinä vaiheessa kun pitäisi laittaa nukkumaan.* (Nainen, 29 vuotta)

Kognitiivisesta näkökulmasta ajatellen on tietenkin kiintoisaa pohtia, mitä ovat ne erot tilanteen käsitteellistämässä, jotka johtavat esimerkiksi tällaiseen eroon (tunnekausatiivilause vs. intransitiivilause) kielen tasolla. Kognitiivinen teoriahan edellyttää tällaisen eron olemassaoloa; muutos muodossa tarkoittaa muutosta myös merkityksessä. Tunnekausatiivilauseessa on henkilökokija tai kivun kohde jäsentyy lauseen objektiksi. Kivun kokeminen tai tunteminen näyttäytyy näin passiivisena vastaanottamisena. Kun verbi siirretään tällaisesta ympäristöstä intransitiivilauseeseen, ottaa kivun kohde subjektin aseman. Tällaisessa tilanteessa särkeminen vaikuttaisi jalkojen, selän tai muun ruumiinosan aktiiviselta toiminnalta.

Huomionarvoista on, ettei henkilökokija voi esiintyä intransitiivilauseeseen subjektina kipuun viittaavan *särkeä*-verbin yhteydessä. Ainoastaan kivun kohde, ruumiinosa, johon kipu paikannetaan, näyttäisi tulevan kyseeseen. Kipukontekstin ulkopuolellahan *särkeä* on tyypillinen transitiiiverbi, joten sen esiintyminen henkilöön viittaavan subjektin keralla intransitiivilauseessa olisi hämmentävää.

¹⁷ *Särkeä*-verbin esiintyminen intransitiivilauseessa on oman kielitajuni vastaista, ja informanteistanikin vain yksi käytti verbiä tällaisessa ympäristössä. Varmistaakseni, ettei kyseessä ole satunnainen ajatus- tai kirjoitusvirhe tein aineistoni tueksi joitakin internethakuja. Hakuja tuloksena kävi ilmi, että *särkeä*-verbi todellakin esiintyy silloin tällöin myös intransitiivilauseessa. Sama koskee myös *sattua*-verbiä. Esimerkiksi fraasihaut ”jalat särkevät”, ”selkä särkee”, ”jalat sattuvat” ja ”selkä sattuu” tuottivat Googlen haku-koneella relevantteja osumia.

4.3.2 Frekventatiiviset ja momentaaniset verbijohdokset

Frekventatiiviverbeiksi sanotaan verbijohdoksia, jotka kuvaavat toistuvaa, jaksottaista tekemistä tai tapahtumista (Laaksonen & Lieko 2003: 125). Tällaisia frekventatiivijohdoksia löytyy aineistosta muutama.

178) *Marraskuussa 2003 polveni leikattiin Hatanpäällä, koska se kipui-
li edelleen. (Nainen, 27 vuotta)*

179) *Sainkin ”istumatyötä” ja myöhemmin raskauden aikana alkoi sel-
käni oireilla. (Nainen, 55 vuotta, II)*

180) *Paria varvasta poltteli aina välillä vasemmassa jalassa. (Mies, 35
vuotta)*

*Kipuilla ja oireilla*¹⁸ ovat **denominaalisia johdoksia**, ne on siis johdettu nominista. Kantasanana näissä johdoksissa toimii joko *kipu* tai *oire* ja johtimena frekventatiivinen *-ile*. *Poltella* sen sijaan on **deverbaalinen johdos** *polttaa*-verbistä. Myös *-hti*-johtimella muodostettu frekventatiivijohdos *oire*-substantiivista löytyi aineistostani kertaalleen.

181) *Sitä en tosiaan muista, että milloin selkäni alkoi taas oirehtimaan,
löystyi ja ”lonksui”. (Nainen, 55 vuotta, II)*

Myös näiden verbien kohdalla kannattaa kiinnittää huomiota lausetyyppiin, jossa ne esiintyvät. *Kipuilla* ja *oireilla* esiintyivät omassa aineistossani ainoastaan intransitiivilauseessa kivun kohteen saadessa subjektin aseman. Intuitiivisesti ajatellen myös henkilösubjekti voisi tulla näiden verbien kanssa kyseeseen. *Poltella* sen sijaan esiintyy tunnekausatiivilauseessa, kuten kantasansakin.

Momentaaniset verbijohdokset ilmaisevat tekemistä tai tapahtumista, joka on luonteeltaan yhtäkkistä, **punktuaalista** (Laaksonen & Lieko 2003: 126). Tapahtumalla, johon tällaisella verbillä viitataan, ei siis ole mainittavaa ajallista kestoa tai se on erittäin lyhyt. Omassa aineistossani oli ainoastaan yksi kipua ilmaiseva momentaaninen verbijohdos.

182) *90-luvun puolessavälissä sitten kerran punttisalilla selkää vihlas
pahasti ja ambulanssilla salilta sairaalaan, kun en kyennyt kun kont-
taamaan. (Mies, 35 vuotta)*

¹⁸ Vaikka *oire*, *oireilla* tai *oirehtia* eivät yksiselitteisesti ole kipua ilmaisevia sanoja, lasken ne tässä mukaan, koska kertomuksieni luomassa kontekstissa ne viittaavat ensisijaisesti juuri kipuun.

Kyseessä on kontinuaatiivisesta verbistä *vihloa -aise-*johtimella muodostettu johdos. Se on siten deverbaalinen, kuten Laakson ja Liekon (2003: 126) mukaan kaikki momentaaniset verbijohdokset. Verbi esiintyy tässä tunnekausatiivilauseessa kantasanansa tapaan.

4.3.3 Translatiiviset verbijohdokset

Aineistosta käy ilmi, että kivun alkamista jossakin ruumiinosassa voidaan ilmaista **inkoatiivisten** verbien avulla.

183) *7 vuotta myöhemmin lumitalkoiden jälkeen kipeytyi ristiselkä vasemmalta puolelta ——. (Nainen, 50 vuotta)*

184) *Muistan vatsavaivojen haitanneen myös koulunkäyntiäni, koska usein pelkäsin vatsani kipeytyvän todella pahaksi väärässä paikassa. (Mies, 26 vuotta)*

Esimerkeissä on kyse **translatiivisesta johdoksesta**. Verbi ilmaisee siksi tai sellaiseksi tulemista, minkä kantasana ilmaisee (Laaksonen & Lieko 2003: 123.) Verbi kuvaa siis jonkinlaista muutosta. *Kipeytyä*-verbin kantasana on *kipeä*, joten *kipeytyä* tarkoittaa juuri kipeäksi tulemista. Langackerilaisittain näitä verbejä voidaan nimittää perfektiiviksi, koska niiden esittämä prosessi johtaa muutokseen: alun alkaen kivuton ruumiinosa muuttuu kipeäksi.

4.3.4 Kärsiä

Aineistossani kymmenen kertaa esiintyvä *kärsiä* on *Ison suomen kieliopin* (2004: 482) mukaan ns. **rektioverbi**, joka sellaisena edellyttää siis täydennykseltään tiettyä sijaa. *Kärsiä*-verbillä on elatiivirektio: elatiivimuotoinen täydennys ilmaisee syyn kärsimiselle eli sen **lähteen**. Tässä kontekstissa tuo syy on tietenkin jonkinlainen kipu. Subjektina toimii kivun kokija.

185) *Olin tällöin kärsinyt jo reilun vuoden jatkuvasta, painostavasta, raastavasta, helvetillisestä takaraivopäänsärystä ja olin välillä jo aika epätoivoinen, koska minulle ei ollut löytynyt siihen mitään auttavaa lääkitystä. (Nainen, 27 vuotta)*

186) *Eli oon kärsinyt jo muutamia vuosia säännöllisen epäsäännöllisesti voimakkaita vatsakipukohtauksista. (Nainen, 25 vuotta, III)*

187) Nuorena **kärsin** jo hiukan **selkävaivoista, kantapäävaivoista ja olkapääkivuista**. (Mies, 35 vuotta)

Näyttäisi kuitenkin siltä, että *kärsiä* voi ainakin joissain tapauksissa esiintyä myös transitiivilauseessa, jolloin kärsimisen syy saa lauseessa objektin aseman. *Kielitoimiston sanakirja* (2006) mainitsee elatiivirektion mukaisten ilmaisujen ohella sellaisia esimerkkejä kuin *kärsiä kovia tuskia, kärsiä nälkää, kärsiä vääryyttä, kärsiä tappio ja saat kärsiä tekosi seuraukset*. Myös aineistossani oli yksi ilmaus, jossa verbin täydennys ei noudata elatiivirektiota. Tässä kärsiminen rinnastuu lähinnä kivun sietämiseen.

188) Mutta **minähän se kivut kärsin ja sen seurukset**. (Mies, 52 vuotta)

Samankaltaisesta, sietämiseen tai kestämiseen viittaavasta merkityksestä lienee kyse myös seuraavassa ilmauksessa, jossa yhdestä asennosta tulee sietämätön, jolloin sitä ei siis enää kärsi.

189) Yöllä herää siihen, **ettei kärsi enää olla kylkiasennossa kun lonkkaan koskee ja on vaihdettava asentoa**. (Nainen, 55 vuotta)

Käsitetasolla välttämätöntä täydennystä ei aina kielentasolla panna ilmi.

190) Leikkauksen jälkeen elämäni laatu parani kuitenkin moninkertaisesti kaikilla osa-alueilla, koska enää **minun ei tarvinnut kärsiä päivittäin**. (Mies, 26 vuotta)

Kärsiä-verbin subjektina voi toimia myös ruumiinosa.

191) **Oikea jalka myös ”kärsi”**, isovarpaan tyveen tuli kulumaa, vasaravarpaan muodostusta seuraavaan varpaaseen ja jalkapohjaan koski kun luut menivät kasaan. (Nainen, 55 vuotta, II)

192) **Omat polvet ovat kärsineet mielettömästi salibandystä, oikeaa leikkattu 4 kertaa viimeisen kolmen vuoden aikana. Kivut ovat olleet sen mukaiset**. (Nainen, I)

Näissä esimerkeissä kyse ei kuitenkaan tuntuisi olevan samanlaisesta kärsimisestä kuin tapauksissa, joissa subjektina toimii kokija. Kyseessä on pikemminkin jonkin epäsuotuisan tapahtuman vaikutuksen alla olemisesta, kuten tässä jalan kipua tuottavien muutosten (esimerkki 191) tai salibandyn (192).

Kärsiä-verbi ei yksiselitteisesti viittaa kivun kokemiseen. Kärsimyksen syynä voi kivun ohella olla mikä tahansa negatiiviseksi koettu seikka, kuten *Kielitoimiston sanakirjan* esimerkitkin osoittavat. Tässä mielessä kyseessä on aivan toisenlainen verbi kuin muut tässä esitellyt kipua ilmaisevat verbit. Tarkkaan ottaen kipua esiintyy siis *kärsiä*-verbin tapauksessa prosessin syynä eikä itse prosessina.

5 Kivun kielellinen kuvailu

Tässä luvussa tarkastelen millaisia kielellisiä keinoja kivun kuvailuun käytetään. Siinä missä edellisen luvun olennaisin kysymys oli selvittää, **mitä** kipua on, on nyt aika siirtyä tutkimaan **millaista** se on, **kuinka voimakasta** se on ja **missä** se sijaitsee.

Luku jakautuu kolmeen jaksoon, joista ensimmäisenä luvussa 5.1 käsitellään kivun kvaliteettia eli sitä, miltä kipua tuntuu. Luku 5.2 keskittyy kivun intensiteetin eli voimakkuuden kuvaamiseen. Luku päättyy kivun sijainnista kertovien ilmaisujen tarkasteluun jaksossa 5.3.

5.1 Kivun kvaliteetti

Periaatteessa kipua voi kuvata laadun ja intensiteetin kannalta. Laadulla tarkoitan tässä kivun sensorista puolta eli sitä, miltä kipua tuntuu, ja intensiteetillä kivun voimakkuutta. Näitä kivun kahta puolta on tietenkin käytännössä vaikea tai jopa mahdoton erottaa toisistaan jäännöksittä. Keskityn kuitenkin tässä alaluvussa ensisijaisesti siihen, miten kivun laatua kuvataan kielen välityksellä. Intensiteetin kuvaamista käsitellen tarkemmin omassa alaluvussaan.

Aloitan kivun kvaliteetin tarkastelun siitä, mitä eri kieliopillisia keinoja kvaliteetin ilmaisemiseen on riippuen kivun ontologisesta statuksesta. Jaksossa 5.1.2 keskityn hahmottelemaan tarkemmin niitä metaforisia teemoja, jotka aineistossani nousevat esiin kivun kvaliteettia kuvailtaessa. Lopuksi luvussa 5.1.3 käsitelen vertausta keinona ilmaista kivun kvaliteettia.

5.1.1 Kieliopilliset keinot kivun kvaliteetin ilmaisemiseksi

Monet deverbaaliset kipua ilmaisevat **nominijohdokset** ovat metaforisia ja kertovat sellaisenaan myös kivun laadusta. Seuraavien poimintojen *polte* on polttavaa kipua, *viiltely* viiltävää kipua jne.

- 193) Alkuun siis tuntui ”mukava” **lämmitys**, joka pian kuitenkin muuttui tuskalliseksi **poltteeksi**, jonka aikana mieleni teki usein leikata keittiöveitsellä vatsalaukkuni auki ja repiä kipeä osa pois. (Mies, 26 vuotta)
- 194) Tällöin jalassani alkoi tuntua äärimmäisen kylmää **pistosta**, jonka tarkka paikantaminen oli äärimmäisen vaikeaa. (Mies 26 vuotta)
- 195) Kipua on tällä hetkellä monenlaista, yhtäkkistä, voimakasta **viilte-lyä** joka vie jalat alta, oikeaa jalkaa särkee koko ajan 24h/vrk ja puutumista varpaissa. (Nainen, 29 vuotta)

Kun kipua ilmaistaan substantiivein, jotka siis kognitiivisessa katsannossa edustavat oliota, kivun kvaliteetista kerrotaan usein liittämällä substantiiviin kivun laatua luonnehtiva adjektiivi tai adjektiivin tapaan käyttäytyvä partisiippi. Kuvaileva sana voi esiintyä predikatiivina, kuten seuraavissa esimerkkipoiminnoissa.

- 196) Rasituksen jälkeinen **särky on** luonteeltaan tasaista ja **lämmintä**. (Mies, 26 vuotta)
- 197) Pakarassa ja jalassa se [kipu] taas **oli repivää, kuminauhamaista** niin kuin itse tapaan sitä kuvailla. (Nainen, 29 vuotta)
- 198) **Kipu on** pahimmillaan sietämätöntä, **sykäyksittäistä, sähköiskumaista, repivää, raastavaa, polttavaa**. (Nainen, 55 vuotta)

Kivun laatua kuvaava adjektiivi tai partisiippi voi jäsentyä myös substantiivin määritteeksi¹⁹ esimerkkien 199—201 tapaan.

- 199) Polvessa voi levossakin olla **jomottavaa särkyä**. (Nainen, 55 vuotta, II)
- 200) **Pistävä kipu** tuolla ihan selkärangan ytimessä on sellaista, että se vie jalat alta. Kauppareissulla pitää aina olla kiinni kärryissä, koska se **viiltelevä kipu** tulee ihan varoittamatta, vaikka muuten selkää reipiikin koko ajan. (Nainen, 29 vuotta)
- 201) Olin tällöin kärsinyt jo reilun vuoden jatkuvasta, **painostavasta, raastavasta, helvetillisestä takaraivopäänsärystä** ja olin välillä jo

¹⁹ Tässä yhteydessä voidaan puhua myös attribuutista. Perinteisesti verbien saamia määritteitä ja täydennyksiä on tavattu nimittää adverbialleiksi ja substantiivin määritteitä attribuuteikiksi. Joissakin uusissa syntaksin esityksissä attribuutista on kuitenkin luovuttu. Esimerkiksi Vilkuna (2003) puhuu vain substantiivin määritteistä ja Iso suomen kielioppi (2004) käyttää käsiteitä genetiivi- ja adjektiivimäärite sekä adverbialimäärite ja -täydennys.

aika epätoivoinen, koska minulle ei ollut löytynyt siihen mitään auttavaa lääkitystä. (Nainen, 27 vuotta)

Aineistossani esiintyvistä adjektiiveista ainakin *arka* vaikuttaisi itsessään kertovan kivun laadusta.

202) *En myöskään voinut purra oikealla puolella, koska **alahampaat olivat arat**. (Nainen, 25 vuotta)*

Esimerkin arat hampaat ovat tietenkin kipeät, mutta eivät miten tahansa kipeät. Niitä ei luultavasti särje tai vihlo, vaan todennäköisemmin arat hapaat ovat jollakin tapaa hellät ja kipu tuntuu kosketettaessa.

Monet kipua ilmaisevat verbit ovat metaforisia ja tarjoavat siten itsessään ilman tarkentavia määritteitä tietoa kokemuksen laadusta. Kirjaimellisissa, konkreeteissa käyttöyhteyksissä nämä verbit käyttäytyvät usein transitiivisesti, mutta kipua ilmaistessaan ne esiintyvät useimmiten subjektittomana tunnekausatiivilauseessa. Seuraavissa ilmauksissa on kyse juuri tämälntyyppisistä verbeistä.

203) ***Vatsaani poltti** lähes päivittäin, ja usein vaivat olivat niin voimakkaita, että minun oli mahdotonta seistä tai istua suorassa. (Mies, 26 vuotta)*

204) *Toivottavasti jotain irtoaisi tästä tekstistä, keskittyminen välillä on puuttellista kun **olkapäätä repii** (kivunkone jauhaa eteenpäin) (Mies, 40 vuotta)*

205) *Nilkkakipu muistuttaa minua itsestään tasaisesti kesken arjen askareiden, kun **nilkkaani alkaa** yllättäen **pistää** tai särkeä. (Mies, 26 vuotta)*

Vaikka kipua ilmaiseva verbi ei olisikaan metaforinen, saattaa se silti tarjota vihjeen koetun kivun laadusta.

206) *Nilkkojani särkee ja **kolottaa** lähes päivittäin. (Mies, 26 vuotta)*

207) *Oikeaa polveakin **vihloi** silloin tällöin. (Nainen, 27 vuotta)*

208) *Tuntui kuin joka askeleella olisi hammas särhtänyt ja sitä **olisi vihlaissut**, vaikka mitään hammasta ei edes ollut. (Nainen, 22 vuotta, II)*

Esimerkiksi näiden poimintojen *kolttaa*, *vihloa* ja *vihlaista* tuntuisivat sopivan vain tiettytyyppiseen kipuun. Kipukonteksti on näiden verbien ensisijainen, prototyyppinen esiintymisympäristö, joten lainaukset 206—208 eivät ole metaforisia.

Yhtä hyvin kuin substantiiviin myös verbiin voidaan liittää kipuaistimuksen laatua tarkentava määräite.

209) *Joskus taas vas. polveen sattuu pistävästi ja ei pysty kävelemään, on aivan kuin jokin sirunen olisi irrallaan ja estäisi liikkumisen. (Nainen, 55 vuotta, II)*

210) *Jalkaa alkoi särkeä lämpimästi ja sykkivästi. (Mies, 26 vuotta)*

Näissä esimerkeissä **tavan adverbiali**, *-sti*-johtimella varustettu partikkelijohdos, määrittää verbin ilmaisemaa tapahtumista ja kertoo siten prosessin laadusta.

5.1.2 Kivun kvaliteetti ja metafora

Monet kipua kuvaavat ilmaisut ovat luonteeltaan metaforisia. **Ontologisten metaforien** avulla kivun kaltainen abstrakti ilmiö saatetaan kommunikoitavaan muotoon luomalla sille yksinkertainen käsitteellinen rakenne. **Strukturaalinen metafora** KIVUN KOKEMINEN ON KAMPPAILUA puolestaan tarjoaa kipukokemukselle sisäisen logiikan: kipu ja kivun kokija ovat toistensa vastustajia, joiden päämääränä on toinen toisensa voittaminen. Kivun laadusta, siitä, miltä kipu tuntuu, tällaiset metaforat eivät kuitenkaan anna tietoa.

Kivun kvaliteettia kuvaavat metaforat sopivat Lakoffin ja Johnsonin luokituksessa parhaiten **mielikuvametaforiin**, jotka perustuvat käsiterakenteen siirtämisen alueelta toiselle sijaan ainoastaan yksittäisen mielikuvan siirtämiseen toisen mentaalisen kuvan tilalle. Nimestään huolimatta mielikuvat eivät ole välttämättä visuaalisia; ne voivat liittyä mihin tahansa aistiin (Langacker 1987: 110). Kivun ollessa kyseessä mielikuva liittyy ensisijaisesti tuntoaistimukseen.

5.1.2.1 Kipu lämpönä

Hyvin yleinen tapa kuvata kivun kvaliteettia oli aineistossani lämpöön ja erityisesti tuleen liittyvät metaforat.

- 211) *Myös lavan seudulla yläselässä oli pientä polttelua lihaksissa. (Mies, 35 vuotta)*
- 212) *Vatsaani poltti lähes päivittäin, ja usein vaivat olivat niin voimakkaita, että minun oli mahdotonta seistä tai istua suorassa. (Mies, 26 vuotta)*
- 213) *Kädessä: polttavaa, salamaniskumaista, raastavaa ja kuumottavaa. Polvessa: polvilumpion kiertävää tulimaista ja vihlova särkyä ja pistävää kipua (Nainen, 27 vuotta)*
- 214) *Tässä vaiheessa tajusin kivun, joka nousi jalkaani pitkin kuumana tuulahduksena. (Mies, 26 vuotta)*

Lämpö ei välttämättä ole ainut kivun laatuun yhdistettävä mielikuva edellisissä poiminnissa. Esimerkiksi *tulimaiseen* saattaa liittyä jokin vaikkapa liekille tyypillinen liike tai muu sellainen. Yksi informanteista kuvasi kipuaistimuksiaan myös kylmiksi, kuten seuraavat esimerkit osoittavat.

- 215) *Ensikivusta selvittyäni nilkkani kipu muuttui viileämmäksi särkyksi, jonka tarkkaa kohtaa nilkan alueella oli mahdotonta määrittää. (Mies 26 vuotta)*
- 216) *Tällöin jalassani alkoi tuntua äärimmäisen kylmää pistosta, jonka tarkka paikantaminen oli äärimmäisen vaikeaa. (Mies, 26 vuotta)*

Ketovuoren (1983: 11) kipusanastossa lämpöön viittaavat kipusanat jakautuvatkin luokkiin thermal + ja thermal – sen mukaan onko kyse kuumaa vai kylmää aistimusta merkitsevistä kipusanasta.

5.1.2.2 Kipu teränä

Toinen varsin yleinen tapa luonnehtia kipua on aineistoni perusteella erilaisiin teriin liittyvät metaforat. Seuraavissa esimerkeissä kipu näyttäytyy kuvitteellisen terän viiltona. Aistimukseen saattaa näissä poiminnissa liittyä terävän tuntemuksen lisäksi liittyä jonkinlainen sivaltava liike tms.

- 217) *Tällöin kipu on sen sortista viiltelyä, etten anna kenenkään koskea itseäni auttamismielessä. (Nainen, 29 vuotta)*
- 218) *Iskias viülsi selkää ja kouristi takareittä. (Mies, 35 vuotta)*
- 219) *Iho on sillä alueella niin herkkä, että kaikki hipaisutkin viiltävät hirvittävästi. (Nainen, 55 vuotta)*

220) Siitä **alkoi** sitten **alaselkää viiltämään** aina välillä. (Mies, 35 vuotta)

221) Sitä on todella rampa pelkästä tuskaisesta **terävistä kivusta**. (Nainen, 57 vuotta)

Kuten edellisissä esimerkeissä, myös seuraavissa poiminnoissa kipuaistimusta kuvataan jonkinlaisen terän kautta. Näiden ilmaisujen *pistos*, *pistävä kipu* jne. tuntuisivat viittaavan edellä käsiteltyjä tapauksia paikallisempaan tuntemukseen. Kipuaistimuksen tuottava kuvitteellinen terä voisi olla esimerkiksi neula tai veitsen kärki.

222) Tällöin **jalassani alkoi tuntua** äärimmäisen kylmää **pistosta**, jonka tarkka paikantaminen oli äärimmäisen vaikeaa. (Mies, 26 vuotta)

223) Nilkkakipu muistuttaa minua itsestään tasaisesti kesken arjen askareiden, kun **nilkkaani alkaa** yllättäen **pistää** tai särkeä. (Mies, 26 vuotta)

224) Selässä ja lonkassa: paikallista **pistävää kipua**, joka vihloo oikeaan jalkaan ajoittain salamaniskumaisesti (Nainen, 27 vuotta)

225) Joskus taas vas. **polveen sattuu pistävästi** ja ei pysty kävelemään ——. (Nainen, 55 vuotta)

Ketovuoren (1983: 11) sanastossa kipusana *viiltävä* sijoittuu kategoriaan incisive pressure esimerkiksi sellaisten sanojen kuin *leikkaava*, *sahaava*, *repivä* ja *raastava* ohella. *Pistävä* puolestaan kuuluu punctate pressure –luokkaan, joka sisältää myös kipua kuvaavat sanat *puhkaiseva*, *poraava*, *lävistävä* ja *läpätunkeva*. Näyttäisikin siltä, että viiltävän ja pistävän ero on kivun aiheuttavan kuvitteellisen terän liikkeen suunta: Viiltävän kivun tapauksessa suunta on leikkaava, horisontaalinen. Pistävässä kivussa se taas tuntuisi olevan kudoksen tms. läpi työntävä, vertikaalinen.

Viiltävän ohella myös *raastava* ja *repivä* lukeutuvat Ketovuoren luokituksessa kategoriaan incisive pressure. Ainakin raastaminen tuntuisi edellyttävän jonkinlaista terää, ja siten myös seuraavissa esimerkeissä yhteys terään metaforan taustalla.

226) **Kipu** oli niin **raastavaa**, että en voinut maata, istua tai olla pystyasennossa. (Nainen, 25 vuotta, II)

227) Jatkuvaan, painostavaan ja **raastavaan takaraivo päänsärkyyn**, joka on jatkuvaa 24 h/ vrk, yritettiin kipupoliklinikalla löytää lääkitystä useaan eri otteeseen. (Nainen, 27 vuotta)

Sen sijaan repivässä kivussa ei terä ole oman intuitioni mukaan välttämätön vaikkakin mahdollinen, kuten seuraavasta poiminnosta nähdään.

228) *Yhteistä kipukohtauksille on se, että siihen liittyy aina voimakas vatsan turpoaminen rantapalloksi ja tunne sisällä että joku **repisi vatsaa sisältä kynsin ja hampain** riekaleeksi. (Nainen, 25 vuotta, III)*

Jokin mielikuva leikkaavasta tai halkaisevasta liikkeestä (esimerkiksi *repiä paperi silpuksi, repiä kangas riekaleiksi, repiä jokin kappaleiksi* jne.) kuitenkin tuntuisi olevan edellytyksenä tuntemuksen nimittämiseksi repiväksi.

229) *Toivottavasti jotain irtoaisi tästä tekstistä, keskittyminen välillä on puuttellista kun **olkapäätä repii** (kivunkone jauhaa eteenpäin) (Mies, 40 vuotta)*

230) ***Kipu on repivää** ja olkapään nyky rakenteesta johtuen ahdas jotain ottaa kiinni joka aiheuttaa kipua, uusi leikkaus 11.05 (Mies, 40 vuotta)*

231) *Leikkauskohdan kipu vaikka sitä olikin ei tarvinnut lääkitystä, kipukynnys kai oli kasvanut sietämättömän **repivän säryn** ohessa kai korkeammaksi eikä tätä enää pitänyt minään ——. (Mies, 57 vuotta)*

5.1.2.3 Kipu paineena, kiristyksenä tai puristuksena

Muutamit informantit kuvasivat kipuaan myös paineentunteen, kiristyksen tai puristuksen kaltaisten mielikuvien avulla.

232) *Liikkumattomassa tilassa kuvaisin tilannetta lähinnä **puristukseksi** tai **ylipaineeksi** tietyssä osassa kehoa. (Mies, 47 vuotta)*

233) *Selän kivun lisäksi **kipua on ajoittain puristavana oikean reiden ympärillä tai pohkeen ympärillä**, ristiselän hermopinteistä riippuen. Hieronta tai nikamakäsittely palauttaa hetkellisesti päiväksi, pariksi rennommat hartiat tai **helpottaa jalan puristusta**. (Nainen, 50 vuotta)*

234) ***Paineen tunne** on kuitenkin se avain, oli **paine** sitten **ulkoa sisäänpäin tai sisältä ulospäin**. —— Olen ennenkin kuvannut **kipua** **pään ympärillä kiristävänä vanteena** ja kuullut muidenkin käyttävän sitä sanontaa, mutta muuten kivun kuvaaminen olikin aika hankalaa. (Nainen, 25 vuotta)*

235) Yleensä **kipukohtaus alkoi** voimakkaana **paineena rinnassa**, jolloin tuntui siltä kuin joku olisi seissyt rintakehäni päällä. (Mies, 26 vuotta)

Ketovuoren (1983: 11) luokituksessa nämä ilmaisut kuuluvat kategoriaan constrictive pressure.

5.1.2.4 Kipu sähköinä

Joitakin kertoja aineistossani mainittiin *sähköiskumainen* tai *salamaniskumainen* kipu.

236) Kipu on pahimmillaan sietämätöntä, sykäyksittäistä, **sähköiskumaista**, repivää, raastavaa, polttavaa. (Nainen, 55 vuotta)

237) Kädessä: polttavaa, **salamaniskumaista**, raastavaa ja kuumottavaa. (Nainen, 27 vuotta)

238) Selässä ja lonkassa: paikallista pistävää kipua, joka vihloo oikeaan jalkaan ajoittain **salamaniskumaisesti** (Nainen, 27 vuotta)

Näitä adjektiiveja ei ole kelpuutettu Ketovuoren kipusanastoon. Niputan ne tässä yhteen, koska omat mielikuvani tällaisista kipuaistimuksista ovat pitkälti samankaltaiset. Niihin molempiin esimerkiksi liittyyneen aistimuksen äkillisyys ja vihlovuus.

5.1.3 Kivun kvaliteetti ja vertaus

Crofin ja Crusen mukaan **vertaukset** (simile) jaetaan perinteisesti kahteen luokkaan, **kirjaimellisiin vertauksiin** (literal similes) ja **metaforisiin vertauksiin** (metaphorical similes). Nämä tyypit erotetaan toisistaan sen perusteella, onnistuuko niiden kääntäminen metaforaksi kohtuullisen mutkattomasti vai ei (Croft & Cruse 2004: 211).

Nainen on kuin ruusu.

Nainen on ruusu.

Tuo kukka on kuin ruusu.

Tuo kukka on ruusu.

Ensimmäisessä tapauksessa on kyse metaforisesta vertaamisesta, jolloin vertaus voidaan helposti muuttaa metaforaksi ilman, että ilmauksen merkitys olennaisesti muuttuu. Sen sijaan jälkimmäinen tapaus on esimerkki kirjaimellisesta vertauksesta. Jos jonkin kukan sanotaan olevan kuin ruusu, tarkoitetaan, että kyseessä olevalla kukalla on joitakin yh-

teisiä ominaisuuksia ruusun kanssa. Se siis jossain määrin muistuttaa ruusua, mutta ruususta ei kuitenkaan ole kyse. Jos tällaista vertausta yritetään muuttaa metaforaksi poistamalla vertailua osoittava *kuin*-konjunktio, muuttuu ilmauksen merkitys olennaisesti: nyt puheena oleva kukka todella on ruusu, ei ainoastaan jokin muu samantapainen kukka.

Vertaus on keräämäni aineiston perusteella hyvin yleinen tapa kuvata kivun laatua ja osin myös intensiteettiä: miltei jokainen kirjoittaja turvautuu vertauksen käyttöön kertomuksessaan. Näissä vertauksissa on kysymys nähdäkseni ensisijaisesti kirjaimellisista vertauksista, eli vertaustyyppistä, joka ei taivu metaforaksi. Seuraavissa poiminnoissa kipu, jota informantti on kuvaamassa, rinnastetaan toiseen kipukokemukseen, joka kirjoittajalla on luultavasti joskus ollut tai jollaisen hän olettaa olevan tutun myös lukijalle. Kyse on siis viime kädessä kokemuksen luokittelemisesta kaltaisuuden mukaan.

239) *Kipu alkoi vasemmassa kädessä pikkuhiljaa kuin suonta vetäen ja kehittyi särkytilaan joka välillä voimakkaana ja välillä pois. (Mies, 57 vuotta)*

240) *Tunne oli varsin samanlainen kuin mitä kämmenellään voi tuntea, kun asettaa kätensä palavan kynttilän yläpuolelle. (Mies, 26 vuotta)*

241) *Kokeminen on yhtä ”helvettiä”, pahempaa kuin hammassärky, jota jokainen on tuntenut joskus. (Mies, 38 vuotta)*

242) *Nyt olen kuin piesty kipiä joka paikasta ——. (Mies, 52 vuotta)*

Myös seuraavissa esimerkeissä rinnastetaan kipuaistimus johonkin toiseen kipukokemukseen, vaikkei niissä olekaan vertailua ilmaisevaa *kuin*-konjunktia.

243) *Kipua on syvää hermosäryn tapaista kipua oikealla alaselässä säteillen alas nilkkaan asti. (Nainen, 25 vuotta, II)*

244) *Jatkuvat pistoksen kaltaiset, äärimmäisen lyhytkestoiset kipupulssit ovat myös hyvin yleisiä. (Mies, 26 vuotta)*

Useimmat ovat luultavasti omakohtaisesti kokeneet ainakin lihaskrampin ja vatsan turpoamisen. Myös kynttiläleikit ovat monille tuttuja kokemuksia lapsuudesta, joten näiden vertausten avulla saa helposti realistisen kuvan toisen ihmisen kivusta — ottaen tietysti huomioon, että kyse on edelleen toisen kivusta, eikä aistisisältöjen vastaavuus-

desta ole takeita. Joka tapauksessa tällaiset vertaukset rakentavat siltaa kokijan ja ulkopuolisen kuulijan kokemusmaailmojen välille ja suovat kuulijalle mahdollisuuden samastua kokijan kipuun.

Myös esimerkin 241 tulkitseen tämänkaltaiseksi vertaukseksi. Kirjoittajan kertomuksesta käy ilmi tämän kärsivän alaselkään sijoittuvasta hermosärystä. Ymmärtäisin tämän ilmauksen tarkoittavan, että selkäkipu on laadullisesti jossain määrin verrannollinen hammaskipuun, joka myös on luonteeltaan hermosärkyä. Sen sijaan esimerkissä 242 tuntuisi pikemminkin sanonnanomaiselta, ja ilmauksen tarkoitus lienee kuvata enemmän kivun intensiteettiä ja kokonaisvaltaisuutta kuin tietynlaista kipua vaikka kyseessä onkin vertaus määrätynkaltaiseen tilanteeseen.

Seuraavat esimerkit aineistosta eroavat edellisistä siten, että näissä ei enää tuntuisi olevan kyse kuvailtavan kivun vertaamisesta johonkin itselle tuttuun, jossain toisessa yhteydessä koettuun kipuun. Kuitenkin näissäkin poiminnoissa säilyy yhteys johonkin toiseen yleisesti tunnettuun kipukokemukseen ja rinnastus on siten ainakin jossain määrin realistisentuntuinen.

245) Kivuthan ovat lääkärinkin mielestä sitä luokkaa että voisi olla pitkälle luustoon edennyt syöpä. (Mies, 52 vuotta)

246) Yleensä kipukohtaus alkoi voimakkaana paineena rinnassa, jolloin tuntui siltä kuin joku olisi seissyt rintakehäni päällä. (Mies, 26 vuotta)

247) Se leviää vähitellen ja voimistu, kunnes koko alaleuka on kuin sähköiskun saanut. Pahimmillaan en pysty nielemään, tuntuu kuin hampaat irtoaisivat. — Jos kestää sitä tuskasta tunnetta, että joku ikään kuin poraisi koko ajan hampaiden hermoja, kipu hellittää, enemmän tai myöhemmin. (Nainen, 54 vuotta)

Esimerkissä 245 kirjoittaja vertaa kipuaan syöpäkipuun (kertomuksesta käy ilmi, ettei tästä kuitenkaan ole kyse). Lääketieteen huimasta kehityksestä huolimatta syöpä on edelleen pelätty sairaus ja siihen tiedetään usein liittyvän voimakkaita kipuja. Tällainen vertaus antaa tietenkin kuulijalle kuvan vaikeasta kivusta. On kuitenkin mahdotonta yksiselitteisesti päätellä, tarkoittaako informantti tässä ensisijaisesti kivun laatua vai intensiteettiä. Myös lainauksien 246 ja 247 kuvaama voimakas paine, hampaiden poraaminen ja sähköisku lienevät tuttuja kipukokemuksia ainakin joillekin.

Poiminnoissa 248—251 liikutaan jälleen etäämmäs vertauksesta, jossa nykyinen rinnastetaan aiemmin koettuun.

248) *Tuntuu siltä kuin joku kairaisi syvää onteloä lonkkaluuhun. (Nainen, 25 vuotta, II)*

249) *Oloni oli usein kuin minut olisi lävistetty suurella metallikoukulla, jonka kärki olisi rintalastani kärjen takana ja että minua olisi jatkuvasti vedetty koukusta ylöspäin. (Mies, 26 vuotta)*

250) *Kivun tuntemus kehittyi lopulta sellaiseksi, että ennen leikkaukseen menoa, kipu vatsassani oli kuin esim. pöydällä kuivumaan päässyt omena, joka vanhentuessaan muuttuu rumaksi, ryppyiseksi ja uurteiseksi. Vatsani oli tuolloin hieman kuin tuollainen kuiva omena, jonka pinnan rypyt ja poimut olivat tapauksessani äärimmäisen arkoja ja kipeitä haavoja. (Mies, 26 vuotta)*

251) *Yhteistä kipukohtauksille on se, että siihen liittyy aina voimakas vatsan turpoaminen rantapalloksi ja tunne sisällä että joku repisi vatsaa sisältä kynsin ja hampain riekaleiksi. (Nainen, 25 vuotta, II)*

Näissä lainauksissa esiintyneistä tilanteista tuskin kenelläkään voi olla omakohtaista kokemusta. Mielestäni näiden kipukuvausten tehtävänä on yhtä lailla kertoa kivun intensiteetistä kuin sen kvaliteetista.

5.2 Kivun intensiteetti

Aineistostani käy ilmi, että kivun intensiteettiä ja muutoksia siinä voidaan ilmaista monin eri keinoin. Tässä luvussa onkin tarkoitus esitellä näitä tapoja tarkemmin. Käsittely etenee siten, että luvussa 5.2.1 tarkastelen ns. suuntametaforien käyttöä intensiteetin kuvailussa. Seuraavaksi mielenkiinto kohdistuu kivun intensiteetin ilmaisemiseen määrän ja koon käsittein jaksossa 5.2.2 Luku 5.2.3 puolestaan keskittyy adjektiiveihin ja adjektiivisiin partisiippeihin. Viimeisessä alaluvussa 5.2.4 nähdään, miten kivun intensiteettiä havainnollistetaan epäsuorasti kertomalla kivun vaikutuksista.

5.2.1 Suuntametaforat

Suuntametaforat perustuvat Lakoffin ja Johnsonin mukaan — kuten ontologiset metaforatkin — ihmisen kehoon, sen asentoon, vuorovaikutukseen fyysisen ympäristön kanssa ja erityisesti suuntautumiseen tilassa. suuntametaforat perustuvatkin sellaisille spatiaalisille suhteille kuin ylhäällä — alhaalla, sisällä — ulkona, edessä — takana jne.

(Lakoff & Johnson 1980: 14—15.) Ne muistuttavat ontologisia metaforia myös siinä suhteessa, että ne ovat luonteeltaan hyvin yleisiä ja siirtävät kohdealueeseensa vain vähän käsitteellistä rakennetta. Ne siis kuuluvat myös **mielikuvaskemaattisten metaforien** luokkaan. (Kövecses 2002: 35—37.)

Seuraavassa lainauksessa on kyse orientationaalisen MORE IS UP, LESS IS DOWN -metaforan hyödyntämisestä. Kun kipu on voimakas, sitä on enemmän ja kivun voimistuminen samastuu kivun nousemiseen:

*252) Kovan kivun tullessa siinä 6—7 asteikolla minulle tulee pää kipeäksi ja jos en saa sitä kipulääkkeillä vähemmäksi niin alkaa oksettaan — Sama kyllä tapahtuu, jos **kipu nousee** kuten nykyään tapaturman jälkeen —. (Mies 52 vuotta)*

Esimerkissä on huomionarvoista myös CHANGE IS MOTION -metaforan käyttö. Lakoff ja Johnson (1999: 52) selittävät, että muutosta kuvataan siirtymänä yhdestä tilasta toiseen. Metafora palautuu siten STATES ARE LOCATIONS -metaforaan ja lopulta SÄILIÖN skeemaan.

Suuntametaforat eivät ole mielivaltaisia, vaan ne motivoituvat suoraan kokemuksesta. Käsillä olevan MORE IS UP, LESS IS DOWN -metaforan kokemuksellinen perusta on Lakoffin ja Johnsonin mukaan esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa jotakin ainetta, vaikkapa vettä, lisätään säiliöön, jolloin havaitaan pinnan nousevan. Sama huomio tehdään, kun pinotaan kappaleita päällekkäin: mitä enemmän halkoja, sitä korkeampi pino. (Lakoff & Johnson 1980: 14—15.)

Voisi oikeutetusti olettaa, että suuntametaforat olisivat universaaleja. Pohjajathan ne ihmisruumiiseen, inhimilliseen havainnointikykyyn — jotka lienevät kaikkialla kutakuinkin samanlaisia — sekä yleismaailmallisiin ilmiöihin. Lakoff ja Johnson väittävät kuitenkin, ettei näin ole: orientationaaliset metaforat ovat kulttuurisidonnaisia kuten metaforat yleensäkin. Useimmat kulttuurit hyödyntävät kyllä samoja spatiaalisia suhteita metaforissaan, mutta käsitteet, joita niihin liitetään vaihtelevat kulttuurista toiseen. Esimerkiksi tulevaisuus voi olla yhtä hyvin edessä kuin takanakin. (Lakoff & Johnson 1980: 22—24.)

Metaforan ilmaisullinen taso samaistetaan usein kielelliseen tasoon, mutta esimerkiksi Kövecses listaa monia kulttuurin aloja, jotka hyödyntävät metaforia nimenomaan ei-kielellisesti. Tällaisia ovat hänen mukaansa ainakin sarjakuvat, elokuvat ja

mainokset. (Kövecses 2002: 57—59.) Kivun voimakkuuden arvioimiseen käytettävä **VAS-mittari** eli **visuaalianalogiasteikko** on myös yksi esimerkki tällaisesta ei-kielellisestä metaforasta. **Kipujana** kuviona paperilla on itsessään suuntametafora. Janalla 0 tarkoittaa, ettei kipua ole lainkaan ja 10 merkitsee pahinta kuviteltavissa olevaa kipua. Kivun intensiteetti nähdään asteittain etenevänä ja suuremman numeron myötä voimistuvana ilmiönä. Joskus puhutaan myös **kipukäyrästä**, jolloin mukana on jälleen vertikaalinen näkökulma ja kyseessä tuttu MORE IS UP, LESS IS DOWN -metafora.

Keräämässäni aineistossa kaikkiaan kolme informanttia käytti kertomukseensa kipujanaa havainnollistamaan kipunsa intensiteettiä.

253) Voimakkuus vaihtelee 2—9 välillä aika rauhallista ja sitten on helvetti irti — (Mies, 40 vuotta)

254) 1—10 asteikolla päivisin ehkä 5 mutta yöllä tuntuu että ei edes 15 riitä. (Mies, 38 vuotta)

Tavallisesti asteittaiselle kipujanalle kaiketi asetetaan kipu, mutta yksi informantti katsoi tarpovansa janalla itse. Tässä ilmauksessa tuntuisi olevan kyseessä **metonymiasuhde**, jossa koettu (kipu) korvataan kokijalla.

255) Jos sanoisin että olin kipukäyrällä 1—10 viivalla 8. (Mies, 52 vuotta)

256) Olen kivussa yleensä asteikolla 5—7. (Mies, 52 vuotta)

Kivun intensiteetti voidaan mieltää asteittaiseksi ilmiöksi, vaikka kipujanasta ei puhutaisikaan. Ehkä jana kuitenkin vaikuttaa erityisesti kipukroonikoiden käsityksiin kivusta, semminkin kun kipupotilaat tätä asteittaista mittaria joutuvat usein käyttämään kuvaessaan kipuaan esimerkiksi lääkäreille.

Croftin ja Crusen (2004: 65) luokituksessa jonkin ilmiön, mitattavan tai ei-mitattavan, mieltäminen asteittaiseksi edellyttää **rakenteellista skematisaatiota** ja tarkkaan ottaen ASTEIKON skeemaa, jonka avulla voimme strukturoida ilmiön. Aineistostani löytyivät esimerkiksi seuraavat ilmaisut.

*257) Pitäisi vain sopeutua tilanteeseen ja ehkä 10 vuoden kuluttua voisin alkaa odottamaan, että **päänsärky alkaisi asteittain helpottaa** tai sitten ei. (Nainen, 27 vuotta)*

258) *En edes oikein pysty kuvittelemaan millaista täysin kivuton elämä tuntuisi, koska oikeastaan koko ajan on jotain vaivaa ja jonkin asteista kipua. (Nainen, 22 vuotta)*

259) *Eri asteisina sitä [kipua] on jatkunut kahdeksankymmentä luvulta asti, mutta kuitenkin viimeiset viisi vuotta on ollut pahimmat (Mies, 47 vuotta)*

Seuraavassa esimerkkipoiminnossa on mukana ajatus kivun subjektiivisuudesta. Asteikko, jolla kivun intensiteettiä mitataan, on kullekin omansa.

260) *Tässä vaiheessa puhutaan kuitenkin kivuttomuudesta minun omalla asteikollani. (Mies, 26 vuotta)*

Asteittaisuudelle lienee likeistä sukua ajattelu kivun tasoista. Kannattaa panna merkille, että myös tässä on mukana ajatus ilmiön vertikaalisuudesta; tasohan viittaa välttämättä johonkin korkeuteen.

261) *Elämässäni muutaman kerran kivun tunteen kokeneena, voisin sanoa että tuntemuksia sinnepäin löytyy useammalta tasolta. (Mies, 54 vuotta)*

Kivun yhteydessä kuulee usein puhuttavan myös **ns. kipukynnyksestä**. Ihmisen kipukynnys voi olla korkea tai matala sen mukaan, kuinka hyvin hän sietää kipua. Tässä on myös mukana vertikaalinen näkökulma ja ajatus kivun nousemisesta ja laskemisesta: Jos kipukynnys on korkea, kipua täytyy olla enemmän, jotta se ylittäisi kynnyksen. Matalan kynnyksen ylittämiseen kipua tarvitaan tietysti vähemmän. Kipukynnys on siis eräänlainen raja, jonka ylittyminen aiheuttaa jonkin muutoksen.

Kipukynnys on myös lääketieteessä käytetty termi, mutta on vaikea arvioida yksiselitteisesti, mitä kipukynnyksellä kertomuksissa aivan täsmällisesti tarkoitetaan. Epäselväksi siis jää, merkitseekö kynnyksen ylittymisellä lievintä kipua, jonka kykenee aistimaan vai kovinta kipua, jonka kykenee kestämään esimerkiksi näyttämättä sitä muille tai ottamatta lääkettä. Aineistossani kaksi informanttia kirjoitti kipukynnyksestä ja sen kasvamisesta.

262) *Vaikea on keksiä kivussa mitään hyvää, mutta kyllä kipukynnykseni on vuosien varrella kasvanut aika korkeaksi. (Nainen, 22 vuotta)*

263) *Leikkauskohdan kipu vaikka sitä olikin ei tarvinnut lääkitystä, **kipukynnys** kai **oli kasvanut** sietämättömän repivän särryn ohessa kai korkeammaksi eikä tätä pitänyt enää minään —. (Mies, 57 vuotta)*

Informantit siis katsovat, että kivun myötä myös kipukynnys on kasvanut, joten sen ylittämiseen tarvitaan aiempaa enemmän kipua.

5.2.2 Kivun koko ja määrä

Ontologisten metaforien kautta kipu voidaan hahmottaa jaottomana objektina tai jaollisena aineena, kuten luvussa 4.1.1 osoitin. Tämän ansiosta kivun intensiteettistä voidaan siis kertoa **määrän** ja **koon** käsitteiden avulla. Aineen kaltaista, jaollisena käsiteltävää kipua voi olla enemmän tai vähemmän — intensiteetin mukaan — jolloin kyseessä on jälleen jo aikaisemmin käsillä ollut mitattavuuden ilmiö. Mukavuuden vuoksi toistan tässä muutamia jo esillä olleita esimerkkejä.

264) *Väljyys oli kuitenkin ennättänyt tuoda kulumamuutoksia/ **särky** vaan **lisääntyi**. (Nainen, 55 vuotta)*

265) *Myöskään osteoporoosia ei tutkimuksen mukaan ole **kipuani lisäämässä**. (Nainen, 50 vuotta)*

266) *— viime aikoina ollut **kipua vähemmän** mutta se menee aalloittain joskus hyvää joskus paha. (Mies, 38 vuotta)*

267) *Ainoastaan **selkäkipu väheni** eikä iskias juurikaan vaivannu. (Mies, 35 vuotta)*

Jos kipu käsitteellistetään esineeksi, se voi vastaavasti olla **suuri** tai **pieni** intensiteetin mukaan. Toistan jälleen muistin virkistykseksi joitakin esimerkkejä tästä ilmiöstä.

268) *Näissä tilanteissa olen kuitenkin jo oppinut erilaisia keinoja jolla mahdollisimman nopeasti saa **suurimman kivun** lievenemään. (Nainen, 22 vuotta)*

269) ***Pienet kivut** eivät tunnu enää miltään. (Nainen, 22 vuotta)*

270) *Voimakkuushan vaihtelee, **lepokipu on** tällä hetkellä **pieniä**, mutta liikkeelle lähdettyä, etenkin varomattomasti **suurta**, jopa **erittäin suurta**. (Mies, 47 vuotta)*

Kun kivun intensiteetti voimistuu, voidaan vastaavasti sanoa kivun kasvavan. Seuraava lainaus voidaan ymmärtää myös suuntametaforana; kasvaminenhan tapahtuu yleensä nimenomaan ylöspäin.

271) *Kipuni ovat siis pikkuhiljaa kasvaneet, joita yritän sitten taiteillen kestää. (Mies, 52 vuotta)*

Aineistossa oli myös yksi ilmaus, jonka voisi tulkita niin, että intensiteetin voimakkuutta kuvataan objektin kaltaisten kipujen määrällä; kipu on voimakasta, kun kipuja on **useita**. On kuitenkin huomioitava, että tässäkin tapauksessa myös annos- tai lajitulkinta on mahdollinen. Informantin kertomuksesta kuitenkin käy ilmi, että hän kärsii ainoastaan selkäkivusta, joten lajitulkinta ei todennäköisesti tässä tapauksessa ole oikea.

272) *Päivinä jolloin on paljon kipuja tulee mieleen että olen vain 22-vuotias. (Nainen, 22 vuotta)*

Leinon mukaan monikon partitiivimuoto ilmaisee ns. **monistetun massan**, joka koostuu joukosta identtisiä, rajattuja olioita. Olioiden määrä on täsmentämätön ja niiden muodostama joukko rajaamaton. (Leino 1999: 79.) Leinon näkemys antaisi siis nähdäkseni tukea käsitykselle, että esimerkissä 272 kipu käsitteellistetään objekti(e)n kaltaiseksi. Merkittävää käsitellyissä ilmauksissa on se, että puhuminen kivun intensiteetistä koon ja määrän käsittein edellyttää ontologisia metaforia, joiden avulla voimme käsitellä kipua kuten objektia tai ainetta. Kivulle on annettava jokin käsitteellinen hahmo — kuinka karkea hyvänsä — jotta voimme liittää siihen määrän ja koon kaltaisia ominaisuuksia.

Kvanttorit kuten *paljon, vähän, liikaa, runsaasti* jne. voivat liittyä yhtä hyvin myös verbiin kuten seuraavissa tapauksissa.

273) *Se on usein toispuoleista ja tuntuu, että on pakko saada silmät kiinni, koska silloin sattuu vähemmän. (Nainen, 25 vuotta)*

274) *Viimeksi täällä on siivottu silloin kun ei koskenut näin paljon. (Nainen, 57 vuotta)*

Nämä ilmaisut ovat luonteeltaan siinä mielessä samantyyppisiä kuin Vilkunan esittämä *nukun paljon* -esimerkki, että näissä kvantifikaatio tuntuisi kohdistuvan aidosti ja yksiselitteisesti nimenomaan verbiin: tapahtumisen, eli sattumisen, koskemisen tai nukkumisen, määrä on suuri tai pieni. (Vilkuna 2003: 221—222.) Toinen vaihtoehtohan olisi,

että kvantifikaation kohteena on koettu kipu. Vilkunan esimerkki tästä tilanteesta on ilmaus *luen paljon*, jossa kvantifikaation kohteeksi voidaan periaatteessa hahmottaa lukemisen ohella myös luetun tekstin määrä eli verbin ilmipanematon argumentti. Ilmaushan voitaisiin täydentää vaikkapa asuun *luen paljon dekkareita*, jolloin argumentti on näkyvissä. Joka tapauksessahan lukeminen kohdistuu aina johonkin, ja *lukea* vaikuttaisi siksi kaksipaikkaiselta verbiltä. Tässä tarkasteltavat kipua ilmaisevat verbit ovat kuitenkin luonteeltaan sellaisia, ettei niille voi tällaista argumenttia ajatella. Niinpä ainoaksi tulkintavaihtoehdoksi tuntuisikin jäävän kvantifikaation kohdistuminen nimenomaan verbiin.

5.2.3 Kivun intensiteettiä kuvaavat adjektiivit ja adverbis

5.2.3.1 Intensiteetiltään voimakas kipu

Aineiston perusteella yleisimmät adjektiivit kivun voimakkaan intensiteetin kuvaamisessa olivat *voimakas*, *kova* ja *paha*. Miltei kaikissa kertomuksissa mainittiin ainakin jokin näistä. Kipukontekstissa *voimakas*, *kova* ja *paha* tuntuisivat olevan keskenään varsin pitkälle synonyymisiä. Kullakin niistä viitataan kivun voimakkaaseen intensiteettiin. Näitä adjektiiveja käytettiin aineistossa niin yksikössä kuin monikossakin **predikaatiivina** sekä **substantiivina määrittävinä adverbialleina**.

275) *Kipu ei ollut aivan niin voimakasta kuin olin ennen hampaiden poistoa kuvitellut tai antanut itseni ymmärtää. (Nainen, 22 vuotta, II)*

276) *Minulla alkoi 2001 keväällä yhtäkkisesti voimakkaat selkäkipu, joka säteili oikeaan pakaraan ja reiteen. (Nainen, 29 vuotta)*

277) *Olen nyt 27-vuotias, enkä voi ajatellakaan perheeseemme esim. lapsia, koska kiputilani ovat niin kovia. (Nainen, 27 vuotta)*

278) *Reumaa minulla ei reumalääkärin mukaan ole, mutta lausunnossa sanotaan että olen sairastunut fibromyalkiaan pitkittyneen kovan kivun vuoksi. (Mies, 52 vuotta)*

279) *Välillä kivut ei ollu niin pahoja. (Mies, 35 vuotta)*

280) *Kun nämä lihakset kiristyivät ja tulehtuivat, kiristyivät myös leuan ja posken lihakset, mikä taas oikeastaan aiheutti pahimman kivun. (Nainen, 25 vuotta)*

Kaikkia kolmea lekseemiä käytettiin aineistossa myös johtimella varustettuna verbiä määrittävän adverbiaalisen asemassa, jolloin se luonnehtii kipua prosessina tai tapahtumana.

281) *Toisinaan kipu säteilee vasempaan jalkaani, jota alkaa särkeä voimakkaasti.* (Nainen, 22 vuotta)

282) *Lopulta tilanne eteni sellaiseksi, etten pystynyt enää edes kulkemaan suorassa, vaan jouduin olemaan huonoryhtisesti kyyryssä, koska vatsaani sattui äärimmäisen kovaa.* (Mies, 26 vuotta)

283) *90-luvun puolessavälissä sitten kerran punttisalilla selkää vihlas pahasti ja ambulanssilla salilta sairaalaan, kun en kyennyt kun konttaamaan.* (Mies, 35 vuotta)

David Lee (2001: 58—60) käyttää englannin kielen *strog*-adjektiivia esimerkkitapauksena **asteittaisuudesta**, jota kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä pidetään olennaisena kielellisten ja käsitteellisten kategorioiden piirteenä. Kuten sanottua, kognitiivisessa katsannossa kategoriat eivät ole jyrkkärajaista eikä kategoriaan kuuluminen ole yksinkertainen joko—tai-asia. Sen sijaan kategorioiden ajatellaan rakentuvan prototyypin ympärille.

Leen mukaan adjektiivit ilmentävät asteittaisuutta siinä mielessä, että määritteenä niiden merkitys tuntuu vaihtelevan hurjastikin sen mukaan, millainen niiden pääsanat tarkoite on. Leen lähemmin tarkastelema *strong* liittyy ydinmerkitykseltään fyysiseen voimaan. (Lee 2001: 58.) Tämän voi luultavasti huoletta ulottaa koskemaan myös suomen kielen adjektiivia *voimakas*. Myös sen — kuten englanninkielisen vastineensa — pääsanana on prototyypillisesti elollinen entiteetti, jonka fyysiseen suorituskykyyn adjektiivilla viitataan. *Voimakas*-adjektiivin perusmerkitys kuuluu siten fyysisen, elollisen ja konkreettisen piiriin.

Kuitenkin on selvää, että monissa yhteyksissä *voimakkaan* pääsanana ei ole elollinen, fyysinen tai konkreettinen. Esimerkiksi tuuli voi olla voimakas, vaikka se ei olekaan elollinen. Yhteys adjektiivin prototyypilliseen merkitykseen on silti likeinen: tuulella on fyysistä voimaa ja se pystyy muuttamaan ympäristöään. Voimakas tuuli katkoo puut ja vie peltikatot mennessään.

Edelleen myös tunne voi olla voimakas. Näin on edetty vielä kauemmas prototyypillisestä *voimakkaasta*, sillä tunteella ei ole fyysistä voimaa kuten tuulella, eikä se ole elollinen sen enempää kuin konkreettinenkaan. Tunne ei voi muuttaa suoraan fyysistä todellisuutta, mutta sen sijaan se voi vaikuttaa, Leen (2001:58—60) sanoin, mentaali-

seen maailmaamme. Siten se voi myös epäsuorasti vaikuttaa toimiimme fyysisessä todellisuudessa.

Kipu muistuttaa tunnetta siinä mielessä, että myös se tuntuisi olevan varsin kaukana prototyypisestä voimakkaan pääsanasta. Kipukaan ei ole elollinen, eikä sillä ole fyysistä voimaa. Sitä ei myöskään ulkopuolinen voi aistein havaita. Voimakas kipu saa kuitenkin kokijansa huutamaan, hikoilemaan ja ottamaan lääkettä, se vaikeuttaa monia hänen toimiaan ja saattaa aiheuttaa vakaavaa masennusta. Kivun vaikutukset ovat siis hyvin kourautuntuvia ja usein myös ulkopuoliselle näkyviä. Myös kipu saattaa muuttaa mentaalista maailmamme, kuten tunne.

Aineiston perusteella kipuun voi viitata adjektiivilla *voimakas* mutta ei kuitenkaan adjektiivilla *vahva*. Yksikään informantti ei kirjoittanut kertaakaan vahvasta kivusta. Myös intuitiivisesti ajatellen puhe vahvasta kivusta tuntuisi melko vieraalta. *Voimakaan* ja *kivun* välillä tuntuisi siis vallitsevan ainakin löyhä **kollokaatiosuhde**. Vaikka adjektiivit *vahva* ja *voimakas* ovat keskenään hyvin pitkälle synonyymisiä ja siten myös monissa konteksteissa toisensa korvaavia, tulee *kivun* kanssa kysymykseen aineistoni perusteella ainoastaan jälkimmäinen. Idiomista sen sijaan ei ole kysymys; konstruktion ymmärrettävyys säilyy, vaikka *voimakaan vahvalla* korvaisikin. Idiomien kanssahan näin ei ole.

Mielenkiintoinen yksityiskohta on kipujen vuoksi nautittavat kipulääkkeet ja niiden voimakkuus. Lääkkeet voivat olla *kovia* tai *voimakkaita* aivan kuten kipukin.

284) *Kiputilat ovat vaikeita ja niihin määrätty lääkkeet kovia, niitä syön loppuelämäni, että elämäni olisi edes jotenkin siedettävää. Mutta eivät kovat lääkkeetkään vie kokonaan kipua pois. (Nainen, 27 vuotta)*

285) *Paras ja nopein apu on kuitenkin lääkitys, lähinnä voimakkaat särkylääkkeet. (Nainen, 54 vuotta)*

Mutta toisin kuin kipu, lääkkeet voivat olla myös vahvoja.

286) *Kyllä harkinnassa on ollut siirtyä ns. luontaistuotteisiin kun lekurit ei kirjoita tarpeeksi vahvoja lääkkeitä kyllä nyky pv. aineita olisi, mutta uskallusta puuttuu. (Mies, 40 vuotta)*

287) *Toinen jos oisin jäänyt eläkkeelle olisin saanut astetta vahvemmat opiaatit, mutta tykkään ajaa autolla ja silloin se olisi jäänyt vähiin. (Mies, 52 vuotta)*

Lääkkeen ja voimakkaan välillä ei siis tuntuisi olevan samanlaista kollokaatiosuhdetta kuin tämän tutkimuksen aineiston perusteella näyttäisi vallitsevan kivun ja voimakkaan välillä.

Adjektiivilla *kova* on suomen kielessä lukuisia eri merkityksiä, joista on vaikea nostaa esiin yhtä ensisijaista, prototyypistä merkitystä. *Kielitoimiston sanakirjan* (2006) mukaan *kova* viittaa mm. johonkin rakenteeltaan kiinteään eli fyysisesti kovaan, ihmiseen, joka on luonteeltaan ankara tai taipumaton, johonkin vaikeaan ja ponnistuksia vaativaan tehtävään, tilanteeseen tms., johonkin vaikutukseltaan voimakkaaseen jne. *Kova* on siis luonteeltaan **polyseeminen**²⁰ ja sen merkitystä onkin ehkä helpompi lähestyä **merkitysverkon** kuin yhden prototyypin ympärille järjestyvänä luokan kautta.

Kun käsitteen merkitysisältöä kuvataan tällaisen verkkomallin avulla, nähdään verkon risteys- tai solmukohdat eräänlaisina merkitystihentyminä, joihin polyseemisen käsitteen keskeiset merkitykset asettuvat. Nämä eri merkitykset eivät ole toisistaan irrallisia vaan semanttiset linkit, verkon loimet, sitovat ne toisiinsa. (Raukko 1994: 50.) Kipurkontekstissa *kova* tarkoittaa lähinnä vaikutukseltaan voimakasta ja sijoittuu siis samaan merkitystihentymään kuin *kova* vaikkapa tuulen tai äänen kaltaisten ilmiöiden kontekstissa.

Leen (2001: 61) esimerkin mukaan *hyvä* on adjektiivi, joka tyypillisesti saa täsmällisen merkityksensä vasta siinä **kehyksessä** (frame), jossa sitä käytetään. Samaa voinee sanoa hyvän vastakohdista, adjektiiveista *paha* ja *huono*. Tuskinpa on mitään yhteistä tekijää, joka linkittäisi kaikkia maailman hyviä asioita, sellaisia kuten hyvää autoa, mehua, ihmistä tai vaikkapa seksiä. Ominaisuudet, jotka tekevät jostakin asiasta hyvän, saattavat olla toisen asian hyvyyttä arvioitaessa yhdentekeviä — tai peräti kielteisiä. Kaiken sanotun voi ulottaa koskemaan myös pahaa ja huonoa.

Tavallisen ihmisen elämässä kipu lienee miltei yksiselitteisen negatiiviseksi koettu ilmiö ja epämiellyttävä tuntemus. Ainoastaan yhdessä kertomuksessa kyseenalaistettiin tämä itsestään selvältä vaikuttava lähtökohta.

288) **KIPU**, tunne joka vaihtelee positiivisen ja negatiivisen tuntemuksen välillä. Kipu voi olla joskus nautintokin, useimmiten henkilökohtaisesti sietämätön tuska, joka aiheuttaa vasta niin sanotun kivun-tunteen. (Mies, 54 vuotta [korostus informantin])

²⁰ Tämä ei tietenkään tarkoita, että *kova* olisi ainut polyseeminen adjektiivi, jolla kipua luonnehditaan. Käsittelem kuitenkin tässä tarkemmin *kovan* polyseemisyyttä esimerkin vuoksi.

Yleisesti ottaen kuitenkin voidaan sanoa, että kipu on tuntijalleen epämieluisa kokemus. Niinpä on luontevaa sanoa, että intensiteetiltään voimakas kipu tarkoittaa pahaa kipua. Kivun tarjoama kehys, kaikki se tieto ja kokemus, mikä meillä on kivusta, tavallaan antaa sisällön pahalle kipukontekstissa. Tähän tietoon nojautuen rakennamme tulkinnan adjektiivin *paha* merkityksestä tässä nimenomaisessa yhteydessä. Seuraavasta esimerkistä asia nähdään suoraan: kipu on pahinta nimenomaan silloin, kun se on voimakkainta.

289) *Kun kipu on pahimmillaan/kovimmillaan, istun vessassa ja kuolaan suoraan lavuaariin! (Nainen, 54 vuotta)*

290) *Kun nämä lihakset kiristyivät ja tulehtuivat, kiristyivät myös leuan ja posken lihakset, mikä taas oikeastaan aiheutti pahimman kivun. (Nainen, 25 vuotta)*

Joissakin tapauksissa on vaikea päätellä, tarkoittaako informantti ilmauksellaan kivun intensiteetin voimistumista tai lievenemistä vai pikemminkin kipukokemusten frekvenssin taajentumista tai harventumista. Tällaisia tapauksia aineistossa ovat tilanteen hyvin yleisluontoinen kuvailu.

291) *90-luvun ja 2000-luvun vaihteessa oli pahin aika. (Mies, 35 vuotta)*

292) *Se on ehkä minulle erittäin hyvä asia, koska nykyisin olen jo 5 v syönyt opiaatteja, välillä lopettanut kun on ollut paremaa aikaa ilman vieroitusoireita. (Mies, 52 vuotta)*

293) *Kyllä silloin kun on helpompaa ei kovaa kipua on kiva siivota kämppä ja laitella asioita järjestykseen mutta jo aloittaessa tietää illan oleva paha kun kipu yltyy rasituksesta. (Mies, 40 vuotta)*

Näissä esimerkeissä ei puhuta suoraan kivusta vaan yleisemmin tilanteesta tai ajanjaksoista. Tilannetta voidaan sanoa huonoksi jos kipuja on usein tai jos kivut ovat intensiteetiltään voimakkaita. Ilmaisulla voidaan viitata siis joko kivun frekvenssiin, intensiteettiin tai kumpaankin. Samalla tavalla jokin ajanjakso voi olla huonompi tai parempi sen mukaisesti, miten usein ja kuinka voimakasta kipua jakson aikana koetaan.

Seuraavassa esittelen vielä joitakin esimerkkejä kivun voimakasta intensiteettiä kuvaavista adjektiiveista ja adjektiivin tapaan toimivista partisiipeista, jotka esiintyivät aineistossani satunnaisesti.

- 294) *Joskus jos en syystä tai toisesta kunnolla kontrolloi liikkeitäni (esim. nukkuessani) saattaa selkäni ”muljahtaa”, ja silloin **kipu on** hetken aikaa täysin **sietämätöntä**.* (Nainen, 22 vuotta)
- 295) *Kun **särky on rajuinta**, se siirtyy myös yläleukaan.* (Nainen, 54 vuotta)
- 296) *Kipu myös vaikutti elämään melko lailla, koska **se oli niin ylitsevuotavaa** ja häiritsi normaalia olemista.* (Nainen, 25 vuotta)
- 297) ***Kivun tunne oli** tapahtumahetkellä kirjaimellisesti **päättä huumaava** — (Mies, 26 vuotta)*
- 298) *Liikkuminen oli tuskallista ja **tuska aivan hirveä**.* (Nainen, 27 vuotta)

5.2.3.2 Intensiteetiltään heikko kipu

Intensiteetiltään heikkoa kipua kuvailtiin aineistossani adjektiivein huomattavasti voimakasta kipua harvemmin. Tällaista kipua voidaan kuitenkin kertomusten perusteella luonnehtia adjektiiveilla *lievä* tai *mieto*. Jälkimmäinen ilmaus tuntuisi marginaaliselta: se mainittiin aineistossa vain kertaalleen.

- 299) *Nuorena kärsin jo hiukan selkävaivoista, kantapäivävaivoista ja olkapääkivuuista. **Ne olivat** kuitenkin aika **lieviä**.* (Mies, 35 vuotta)
- 300) ***Lievimmillään se on** istumisen indusoimaa lievän **hermosäryn tyypistä jäytämistä** — (Nainen, 25 vuotta, II)*
- 301) ***Iskiaskivut** oikeassa jalassa, **alussa miedompana**, myöhemmin kovana ja terävänä.* (Mies, 30 vuotta)

Kahdesti kivun intensiteetin heikkenemistä (tai sen harvempaa frekvenssiä) kielennettiin aineistossa rauhallisuuden käsitteen kautta.

- 302) *Jos ristiselkä on kipeä, **yläselkä ja niska ovat** silloin melko ”**rauhalliset**” — (Nainen, 50 vuotta)*
- 303) *Minulla kipu ei vaihtelee paikkaa mutta voimakkuus vaihtelee 2—9 **välillä aika rauhallista** ja sitten on helvetti irti — (Mies 40 vuotta)*

Esimerkissä 302 rauhallisuus on niskan ja yläselän tila, joka siis rinnastuu tässä kivuttomuuteen. Ilmauksessa 303 rauhallisuus tuntuisi taas olevan kivuttoman ajanjakson tai

tilanteen ominaisuus. Kummassakin ilmaisussa rauhallisuus joka tapauksessa tarkoittaa kivuttomuutta tai hyvin heikkoa kipua.

5.2.4 Intensiteetin muutos: denominaaliset verbit

Kivun intensiteetissä tapahtuvaa muutosta — suuntaan tai toiseen — ilmaistiin aineistossani usein intensiteettiä kuvaavista adjektiiveista johdetuin verbein. Adjektiivit *voimakas* ja *paha* ovat taustalla seuraavissa **translatiivisissa verbijohdoksissa**, joiden avulla ilmaistaan muutosta kivun intensiteetissä.

304) *Särky alkaa pienillä "tuikkeilla" alaleuassa ja tuntuu hampaissa. Se leviää vähitellen ja voimistuu, kunnes koko alaleuka on kuin sähköiskun saanut. (Nainen, 52 vuotta)*

305) *Itse kipuun en juuri noteerausta antanut itselleni kuin vasta v.2000, jolloin **kivut pahenivat** tosissaan ja en enää pystynyt syömään Orudis –kipulääkettä. (Mies, 52 vuotta)*

306) *Tilanne paheni. (Nainen, 55 vuotta)*

Adjektiivista johdetun **kausatiivijohdoksen** subjekti ilmaisee seuraavassa esimerkissä **syyn** intensiteetin muutokseen.

307) *Lisäksi, koska kyseessä on reumatyyppinen sairaus, **kylmä ja koskea ilma pahentavat kipua**. (Nainen, 25 vuotta, II)*

Aineiston nojalla yleisin tapa kertoa nimenomaan kivun intensiteetin heikkenemisestä on puhua kivun *helpottamisesta* tai *hellittämisestä* seuraavaan tapaan.

308) *Kun **kipu alkaa helpottaa**, tuntuu kuin saisi uuden elämän. (Nainen, 54 vuotta)*

309) *On jopa sanottu **kipujen helpottavan** selkänikamien pikkuhiljaan luutuessa yhteen, nikamien yliliikkuminen ei ärsytä enää sen jälkeen hermojuuria. (Nainen, 50 vuotta)*

310) ***Kivut ovat hellittäneet** sen verran, että kohtauksen sattuessa tavalinen ibuprofeeni auttaa särkyyn ——. (Nainen, 25 vuotta, II)*

311) *Odotan myös, että jospa ne **kivut** iän myötä **hellittäisivät**, mikä toive saattaa olla kyllä ihan utopiaa. (Nainen, 55 vuotta)*

5.2.5 Konsekutiivinen rakenne

Aineistosta käy ilmi, että eräs tavallisimmista keinoista kuvata kivun intensiteettiä on kertoa, mitä kivun vuoksi ei voi tehdä tai mitä sen takia on tehtävä. Useimmissa kertomuksissa turvauduttiin tähän keinoon. Seuraavissa esimerkeissä kipu rajoittaa niinkin arkipäiväisiä toimintoja kuin käveleminen ja nukkuminen.

312) *Kipu on usein niin voimakasta, että kävely ei onnistu eikä lepo.*
(Nainen, 55 vuotta)

313) *Vatsaani poltti lähes päivittäin, ja usein vaivat olivat niin voimakkaita, että minun oli mahdotonta seistä tai istua suorassa.* (Mies, 26 vuotta)

314) *Vaivat meni lopulta niin pahaksi, että vas. jalka alkoi laahata ja kipu sietämätöntä nukuin vain sohvalla torkkuen.* (Mies, I)

Näissä lainauksissa on kyseessä ns. **konsekutiivinen rakenne**. Konsekutiivinen suhde vallitsee *Ison suomen kieliopin* (2004: 1075) määritelmän mukaan sellaisten lauseiden välillä, joista toisen ilmaisema asiantila tai tapahtuma käsitetään toisen ilmaiseman asiantilan tai tapahtuman syyksi siten, että seuraus saa syytä korosteisemman aseman. Useimmiten konsekutiivinen suhde ilmaistaan juuri edellisten esimerkkien tapaan, eli rakenne on muotoa *niin + x*, ja omassakin aineistossani juuri tämä rakenne oli sangen tavallinen.

Tällainen tapa kuvata kivun intensiteettiä konkretisoi kokemuksen ja tekee sen ulkopuolisellekin ymmärrettäväksi. Itse kipua ei voi nähdä, mutta sen vaikutukset tavanomaisiin toimiin voivat olla todella kouriin tuntuvat. Ne ovat olemassa muillekin kuin kivun kokijalle. Ei ole vaikea kuvitella, että jos kipu tekee jonkin niin tavallisen asian kuin kävelemisen mahdottomaksi, täytyy kivun intensiteetinkin olla kova.

Seuraavissa poiminnoissa kivun intensiteettiä havainnollistetaan kertomalla, mitä kivun vuoksi on tehtävä. Myös näissä tapauksissa kipu näyttäytyy toiminnan rajoittajana, se pakottaa vain yhteen toimintaan ja asentoon samalla, kun se estää muut.

315) *Pahimmillaan kivut ovat niin suuret, etten pysty muuta kuin makaamaan hiljaa paikallaan kylkiasennossa.* (Nainen, 25 vuotta, III)

316) *Kivut on niin voimakkaita, että ne lamauttaa sängyn pohjalle tottaalisesti ——. (Nainen, 25 vuotta, III)*

Seuraavassa lainauksessa on kyse periaatteessa samasta konsekutiivisuuden ilmiöstä kuin ylempänäkin, vaikka kipua ei eksplisiittisesti mainita syynä silmät kiinni istumiselle ja kestämiselle.

317) Välillä olo oli ihan ok, mutta välillä piti istua silmät kiinni ja vain koittaa kestää. (Nainen, 25 vuotta)

Edellisiin tapauksiin nähden likeinen ja aineiston perusteella myös melko tavallinen keino kertoa kivun intensiteetistä tuntuisi olevan kivun aiheuttamien fyysisten symptomien, kuten hikoilun tai kyynelien, kuvaaminen.

318) Särky oli seurana koko ajan ja välillä niin kova että hikipisarat valui otsalta ja iho kostui koko kehosta. (Mies, 57 vuotta)

Kivun ulospäin näkyvistä fyysisistä merkeistä ja siten sen intensiteetistä voi kertoa myös ilman konsekutiivista rakennetta.

319) Alku ajoin aina lääkärillä käydessäni sanoin sattuu vähän (vaikka melkein vesi valui silmistä ja sanoin pikku vika helppo korjata... (Mies, 38 vuotta)

320) Kun kipu on pahimmillaan/kovimmillaan istun vessassa ja kuolaan suoraan lavuaariin! (Nainen 54 vuotta)

Tällaiset oireet ovat näkyvä merkki kivusta ja niitä on mahdotonta tai ainakin hyvin vaikeaa teeskennellä. On helppo ajatella, että kun symptomit ovat näkyviä, täytyy kivunkin olla todellista — ja myös voimakasta. Miltei jokainen on varmasti itkenyt kivusta ja voi oman kokemuksensa perusteella kuvitella, miltä toisesta tuntuu. Ja kuten sanottua, suomalaiseen pidättyvään tapakulttuuriin voimakkaidenkaan sisäisten tapahtumien, tunteiden tai kivun, julkinen näyttäminen ei juuri kuulu, joten esimerkiksi kivusta kyynelnehtivä aikuinen mies luultavasti otetaan todesta.

5.3 Kivun sijainti

Kivun kuvaamiseen kuuluu olennaisena osana — laadun ja intensiteetin ohella — myös kivun sijainnista kertominen: kipuaistimus paikantuu useimmiten johonkin ruumiinosaan. Intuitiivisesti ajatellen kivun sijainnista kommunikoiminen tuntuisi olevan ongel-

mattomampaa kuin juuri sen laadun tai voimakkuuden kuvaaminen. Tämäkään seikka ei ole itsestään selvä, kuten eräs informantti kertomuksessaan kirjoittaa.

321) Juuri toissapäivänä poikaystäväni yritti kuvailla minulle vatsassaan olevaa kipua, joka ei kuitenkaan ollut sisällä vatsassa, eikä välttämättä vatsalihaksissakaan, eikä oikein missään. Siis jopa kivun paikallistaminen toiselle henkilölle ymmärrettävällä tavalla saattaa olla miltei mahdotonta. (Nainen, 22 vuotta, II)

Kipu voi myös olla sellaista kokonaisvaltaista kärsimystä, jolle on madoton osoittaa mitään yhtä paikkaa.

322) Tuskinpa kirjoituksestani paljoakaan ymmärrätte, mitä kokonaisvaltainen vuosikymmenien kipu voi olla. Mutta selvennykseksi kerroin, että kyseessä on neljä erityyppin reumaa, joten autoimmuunitauti on joka ikisessä solussa. Suussa, nenässä, silmissä, kilpirauhassa ja rauhasissa, nivelissä, pehmytkudoksissa. Ja tähän päälle vaikean levinneen syövän tuhoama immuunipuolustus, jolloin kyseessä on hylkimisreaktioita ruoka-aineillekin ja reaktiot tulevat juuri kipuina. Leikkauksia takana 30. Joten voin kyllä sanoa, että mestariluokan kivut. (Nainen, 57 vuotta)

Tästä huolimatta voinee hyvästä syystä väittää, että ainakin kivun summittainen paikantaminen ja siitä kommunikoiminen on suhteellisen ongelmaton verrattuna kivun kielentämiseen yleensä. Aistimuksena kipu itsessään on ulkopuoliselle näkymätön abstrakti entiteetti, mutta sillä on kuitenkin useimmiten jokin enemmän tai vähemmän tarkka sijainti ihmisruumiissa. Ruumis puolestaan on konkreettinen ja näkyvä. Siitä on helppo nimetä tai näyttää jokin osa tai alue kivun paikaksi.

Käsittelen siis seuraavaksi ilmauksia, joista kivun sijainti käy tavalla tai toisella ilmi. Etenen siten, että aluksi huomiota saavat ilmaukset, joissa kipu on oliona jossakin ruumiinosassa. Jakso 5.3.2 keskittyy ilmauksiin, joissa ruumiinosan kerrotaan olevan kipeä. Lopuksi katsastetaan tapaukset, joissa kivun sijainti samastuu kivun kohteeseen.

5.3.1 Kipu ruumiinjäsenessä

Yksi tavallisimmista keinoista kertoa kivun sijainnista on kipua ilmaisevaan substantiiviin liitettävä **genetiivimäärte**. Minna Jaakola on väitöskirjassaan tutkinut suomen genetiiviä ja sen eri merkityksiä. Hän kirjoittaa, että sijainnin eli **lokaation** ilmaiseminen on yksi genetiivin tavallisimmista tehtävistä. Genetiivi **sijapredikaattina** asettaa kaksi entiteettiä epäsymmetriseen suhteeseen siten, että pääsana toimii relaation muuttu-

jana ja genetiivimääräte kiintopisteenä. Sijaintia ilmaisevan genetiivin konstruoima reaatio on **inkluusio**. Inklusiosuhdetta Jaakola luonnehtii siten, että kiintopiste muodostaa vaikutuspiirin, jonka sisälle muuttuja sijoittuu. (Jaakola 2004: 106—108). Esimerkiksi *selän kipu* lainauksessa 323 on siten selkään paikannettavaa kipua.

323) *Tällä hetkellä ilman akuutteja välilevypullistumia **selän kipu** on jatkuvasti jomottavaa laajalla alueella. (Nainen, 50 vuotta)*

324) *— polvikierukoiden repeytyessä **polviaalueen säröt** —. (Mies, 54 vuotta)*

325) ***Vatsan polttelu** jatkui edelleen hyvin säännöllisenä, mutta nyt mukaan liittyi myös voimakas närästävä tunne ja **vatsalaukun arkuus**. (Mies, 26 vuotta)*

Edellisistä esimerkeistä poiketen päänsärky on niin tavanomainen kiputila, että pääsana ja genetiivimääräte ovat kiteytyneet yhdeksi sanaksi. Jaakolan (2004:146) mukaan genetiivialkuiset yhdyssanat vastaavat merkitykseltään pitkälti sanaliittoja, joissa genetiivi määrittää pääsanaa.

326) *Myös **päänsärlyn** aste vaihtelee, sillä joskus pää vain on omituisen tuntuinen, kuin olisi pumpulia aivot täynnä, mutta särkyä ei pahemmin ole. (Nainen, 25 vuotta)*

327) *Mikrofoni ja nauhuri nauhoittivat luennot sillä aikaa, kun itse en pystynyt **päänsäryiltäni** edes kuuntelemaan luentoja. (Nainen, 27 vuotta)*

Jotkin sanayhtymät kirjoitetaan aina yhteen niiden sisäisen rakenteen vuoksi. Tällaisesta tapauksesta on kyse myös silloin, kun kipu paikannetaan tiettyyn osaan ruumista sellaisen yhdyssanan avulla, jossa *kipu* toimii **perusosana** ja jokin ruumiinosa sitä tarkentavana substantiivin nominatiivimuotoisena **määriteosana**, kuten seuraavissa tapauksissa.

328) *Minulla alkoi 2001 keväällä yhtäkkisesti voimakkaat **selkäkipu**, joka säteili oikeaan pakaraan ja reiteen. (Nainen, 29 vuotta)*

329) *Migreenikohtaukseen liittyy minulla voimakkaan päänsärlyn lisäksi myös **niskasärky**. (Nainen, 25 vuotta)*

330) *Tämä aiheuttaa puolestaan sitä, että joudun ottamaan lääkettä pienimpäänkin **vatsakipuun**, koska en osaa erottaa siitä kohtaa, että onko ne ”niitä” kipuja vai ehkä jotain ”normaalista”, ohimenevää kipua. (Nainen, 25 vuotta, III)*

Jaakola (2004: 147) kirjoittaa, että genetiivin tapaan myös nominatiivi on yhdyssanan määriteosana relationaalinen ja rakentaa siten esimerkiksi poiminnoissa 328—330 ruumiinosan ja kivun välille inkluusiosuhteen.

Kivun sijaintia jossakin ruumiinosassa ilmaiseva relaatio voidaan rakentaa genetiivimääritteen ohella myös kipua ilmaisevaa substantiivisia seuraavan **paikallissijaisen määritteen** avulla. Aineistossani kyseeseen tuli ainoastaan olosijainen **inessiivi**²¹, joka kivun paikkaa ilmaistessaan on sangen lähellä prototyyppistä, konkreettista merkitystään: kipu paikannetaan kulloisenkin ruumiinosan — säiliön — sisäpuolelle.

331) *Kipu selässä oli pistävää, sellaista että se vei jalat alta riippumatta missä olin. (Nainen, 29 vuotta)*

332) *Kivun tuntemus kehittyi lopulta sellaiseksi, että ennen leikkaukseen menoa, kipu vatsassani oli kuin esim. pöydällä kuivumaan päässyt omena, joka vanhentueessaan muuttuu rumaksi, ryppyiseksi ja uurteiseksi. (Mies, 26 vuotta)*

333) *Polte rinnassa paheni myös hitaasti mutta varmasti. (Mies, 26 vuotta)*

Kognitiivisesta näkökulmasta on jälleen kiintoisaa pohtia, millaisia ovat erot tilanteen konstruoinnissa silloin, kun kivun paikka ilmaistaan genetiivimääritteen tai paikallissijaisen adverbiaalimääritteen avulla. Molemmista tapauksissahan sijapredikaatti rakentaa kivun ja ruumiinosan välille inkluusiosuhteen, jossa kipu on predikaation muuttujana ja ruumiinosa puolestaan kiintopisteenä tälle. Jaakola mainitsee, että entiteetin lokaation ilmaiseminen genetiivin avulla edellyttää yleensä suhteellisen pitkäaikaista ja tavanomaista sijaintia genetiivimääritteen osoittamassa paikassa. Entiteetin satunnainen sijaitseminen ko. paikassa sen sijaan ilmaistaan useimmiten paikallissijan avulla. (Jaakola 2004: 107.)

Genetiivimääritteen rakentamalta inkluusiosuhteelta voisi siis periaatteessa odottaa pysyvyyttä, kun taas vastaava paikallissijaisen määritteen konstruoima relaatio voi olla vain hetkittäinen. Näin suppean aineiston perusteella on kuitenkin mahdotonta sanoa, onko kivun kesto millään tavoin yhteydessä siihen, ilmaistaanko sen sijaintia

²¹ Vaikka aineistossani **inessiivi** oli ainoa kivun sijaintia ilmaisevan adverbiaalimääritteen sija, tuntuisi myös **adessiivi** joissakin tapauksissa mahdolliselta tällaisen määritteen sijalta. Esimerkiksi *kipu pääläella* tai *iholla* tulisivat mielestäni kyseeseen ainakin joissain tilanteissa. Sekä pääläki että iho mielletään tavallisesti kaksiulotteiseksi pinnaksi, jolloin adessiivin käyttö on perusteltua kun taas vaikkapa jalka on helpompi ymmärtää kolmiulotteisena kappaleena tai vatsa onttona säiliönä, jotka voivat ikään kuin sisältää kipua. Tällainen tilanne motivoi puolestaan inessiivin käyttöä.

genetiivin vai paikallissijan avulla. Koska kipu ei lähtökohtaisesti kuitenkaan ole min-kään ruumiinjäsenen pysyvä tai odotuksenmukainen seuralainen, voi genetiivitapausta pitää epätyypillisenä, tunnusmerkkisenä tapana kertoa kivun sijainnista.

Adverbiaalimääritteen lisäksi myös **adverbiaalitäydennys** voi kertoa kivun sijainnista. Tällaisissa tapauksissa on kyse **eksistentiaalilauseen** tyypisistä ilmauksista, joissa paikkaa ilmaiseva adverbiaali on välttämätön juuri lausetyypin vuoksi. Seuraavat poiminnot aineistosta etenevät varsin prototyyppisistä esimerkeistä vähemmän tyypillisiin tapauksiin. Ne ilmaisevat lähinnä kivun olemassaoloa ja sijaitsemista jossakin tiettyssä paikassa tai kivun ilmaantumista johonkin ruumiinosaan eli kivun aistimisen alkamista tuossa nimenomaisessa ruumiinosassa.

334) *Polvessa voi levossakin olla jomottavaa särkyä.* (Nainen, 55 vuotta)

335) *Myös lavan seudulla yläselässä oli pientä polttelua lihaksissa.* (Mies, 35 vuotta)

336) *Oikeaan lonkkaan tuli myös särkyä.* (Nainen, 50 vuotta)

337) *Oikea käteni on hermovaurioitunut ja siinä on lopun elämäni jatkuva hermosärky.* (Nainen 27 vuotta)

338) *Kipu on selässä selkärangan oikealla puolella ala kolmanneksella.* (Mies, 47 vuotta)

339) *Kipu on vasemman jalkaterän ulkoreunassa.* (Nainen, 55 vuotta)

340) *Särky sijaitsee siis usein vain toisella puolella päätä ja sen paikka tuntuu vaihtelevan jopa kohtauksen aikana.* (Nainen, 25 vuotta)

Tähän mennessä käsitellyt tapaukset — substantiivin genetiivi- ja adverbiaalimäärite sekä eksistentiaalilauseen vaatima adverbiaalitäydennys — liittyvät kaikki ilmaisuihin, joiden kautta kipu hahmottuu jaottoman esineen tai jaollisen aineen kaltaiseksi. Kipu on niissä siis olio joka sijaitsee kipua ilmaisevan substantiivin määritteen tai eksistentiaalilauseen adverbiaalitäydennyksen osoittamassa paikassa.

5.3.2 Kipeä ruumiinjäsen

Tilanne on jokseenkin päinvastainen, kun kipua ilmaistaan adjektiivein, joiden kautta kipu näyttäytyy ensisijaisesti tilana.

341) *Selkä oli todella tuskankipee muutaman päivän. (Mies, 35 vuotta)*

342) *Olisin itseasiassa halunnut leikata jalkani poikki puolestavälistä säärtäni, koska koko nilkkani ulkosyrjä oli sietämättömän kipeä. (Mies, 26 vuotta)*

343) *Tämän lisäksi olin käynyt näyttämässä (syksyllä 2004) edelleen kipeää polveani toiselle ortopedille, tällä kertaa menin Kirurgipalveluun. (Nainen, 27 vuotta)*

Kuten luvusta 4.2 mainitsin, esimerkkien 341—343 kaltaisessa tilanteessa kipeä ruumiinosa toimii muuttujana ja kipua ilmaiseva adjektiivi vastaavasti kiintopisteenä. Toisin sanoen ruumiinjäsen on kivun muodostamassa tilassa eikä päinvastoin, kuten kivun näyttäytyessä oliona. Relatiota ruumiinjäsenen ja kipua ilmaisevan adjektiivin välillä voi kuitenkin luonnehtia tässäkin tapauksessa inkluusioksi.

5.3.3 Ruumiinjäsen kivun kohteena

Silloin kun kivusta kerrotaan **tunne- ja tuntemusverbein**, ilmaistaan kipuaistimuksen paikka usein lauseen **objektin** avulla, jota tavataan nimittää samalla lauseen kokijaksi. Seuraavissa esimerkeissä jalka, varpaat ja hammas ovat siis tapahtumisen — särkemisen, polttelun ja vihlausun — **kohteena**, ei niinkään esimerkiksi inessiivin tai genetiivin ilmaisemana paikkana, jossa aineen tai esineen kaltainen kipu on.

344) *Jalkaakin alkoi uudelleen särkeä, nyt se särki ihan alas varpasiin asti. (Nainen, 29 vuotta)*

345) *Paria varvasta poltteli aina välillä vasemmassa jalassa. (Mies, 35 vuotta)*

346) *Tuntui kuin joka askeleella olisi hammas tärhtänyt ja sitä olisi vihlaisut, vaikka mitään hammasta ei edes ollut. (Nainen, 22 vuotta, II)*

Prosessin kaltaisen kivun sijainnista voidaan joidenkin kipua ilmaisevien verbien yhteydessä kertoa myös adverbiaalimäärityksen avulla. Aineistoni perusteella verbit *sattua* ja *koskea* voivat saada tällaisen illatiivimuotoisen adverbiaalimäärityksen.

347) *Kivut alkaa yleensä niin, että vatsaan alkaa vähän sattua ja sitten se turpoo niin suureksi, ettei housutkaan mene enää kiinni. (Nainen, 25 vuotta, III)*

348) *Yöllä herään siihen, ettei enää kärsi olla kylkiasennossa kun lonkkaan koskee ja on vaihdettava asentoa. (Nainen, 55 vuotta)*

Tällaisissa ilmaisuissa **illatiivilauseke** osoittaa, mihin kipuaistimus kohdistuu samaan tapaan kuin aiemmin kivun sijaintia ilmaisevan objektin tapauksessa.

6 Kipu ja aika

Aika on niin arkielämälle kuin tieteelekin välttämätön suure, mutta samalla se on myös ongelmallinen ja vaikeasti määriteltävä käsite. Aikaa sellaisenaan ei voi havaita tai kokeellisesti todentaa. Se on välttämättä sidottu **liikkeeseen** ja **muutokseen**: Maa pyörii akselinsa ympäri kiertäen samalla Aurinkoa, vuodenaajat seuraavat toisiaan ja kellossa viisarit liikkuvat. Aika on kiinnitettävä johonkin mitattavaan ilmiöön ja sen säännöllisenä toistuvaan sykliin. Ymmärryksemme ajasta liittyy siten välttämättä **liikkeen**, **avaruuden** (eli kolmiulotteisen tilan) ja **tapahtuman** (event) käsitteisiin (Lakoff & Johnson 1999: 137). Hyvällä syyllä voidaan kysyä, onko aikaa ilman näitä käsitteitä. Ainakaan sillä ei olisi meille mitään merkitystä.

On mahdotonta ajatella jonkin tapahtuvan ajan ulkopuolella. Kaikella tapahtumisella on välttämättä ajallinen ulottuvuutensa. Esimerkiksi Kant katsoi, että aika ja kausalityyppi — eräiden toisten seikkojen ohella — ovat mielen kategorioita, jotka jäsentävät kokemustamme. Siksi meidän täytyy välttämättä järjestää tapahtumat sarjaan, joka tunnistaa aikaisemman ja myöhemmän. Samalla tavalla ymmärrämme jotkin asiat tai tapahtumat syinä ja toiset niiden seurauksina. Tässä luvussa tarkastellaankin kipua ajallisenä tapahtumana. Kausalityyppi on mielenkiinnon kohteena myöhemmin omassa luvussaan.

Jo kipua prosessina käsittelevässä luvussa 4.3 esittelin, miten erilaisten verbien avulla kipu voidaan käsitteellistää prosessiksi, jolla on positiivinen temporaalinen hahmo. Esimerkiksi tunne- ja tuntemusverbien ilmaisema prosessi on tyypillisesti imperfektiivinen, kun taas inkoatiivisten verbien kuvaama prosessi johtaa muutokseen ja on siten perfektiivinen. Frekventatiivisten verbijohdosten avulla kipu voidaan kuvata toistuvana tai jatkuvana ja momentaanisten johdosten kautta puolestaan punktuaalisena, hetkellisenä kokemuksena.

Tässä vaiheessa on aika esitellä muita keinoja kivun temporaalisen evoluution kuvaamiseksi. Aluksi luvussa 6.1 tarkastelen verbejä *alkaa*, *kestää*, *jatkaa* sekä *loppua*

ja sitä, miten kipu hahmottuu näiden verbien kautta ajalliseksi tapahtumaksi. Jakso 6.2 on omistettu ilmaisuille, joissa kivun temporaalisuudesta kerrotaan spatiaalisin käsittein. Luvussa 6.3 kipu käsitteellistetään Lakoffin ja Johnsonin mallin mukaan matkaksi.

6.1 Verbit *alkaa, kestää, jatkaa ja loppua*

Kun kipu mielletään ajalliseksi tapahtumaksi tai prosessiksi, voidaan sanoa, että se *alkaa, kestää, jatkaa* tai *loppuu*²². Käsitteistyksen tapa on siten aivan toinen kuin niissä aikaisemmin käsitellyissä tapauksissa, joissa kipua ilmaistaan substantiivein: kipu esi-
neenä tai aineena ei voi alkaa tai päättyä — kuten eivät voi autot tai mehutkaan.

349) *Jos kivut alkavat iltapäivällä/illalla, ne ovat yleensä ohi aamupäivästä. (Nainen, 25 vuotta, III)*

350) *Vatsan polttelu jatkui edelleen hyvin säännöllisenä, mutta nyt mukaan liittyi myös voimakas närästävä tunne ja vatsalaukun arkuus. (Mies, 26 vuotta)*

351) *Oikea käteni on hermovaurioitunut ja siinä on lopun elämäni jatkuva hermosärky. (Nainen, 27 vuotta)*

352) *Yleensä kivut kestävät läpi yön, pahimmillaan en pysty nukku-
maankaan. (Nainen, 25 vuotta, III)*

353) *Ensimmäisenä kuvaan vuosia kestäneitä (ja yhä jollakin tapaa jatkuvia) vatsakipujani, jonka jälkeen kerron jo vuosia kestäneistä nilkkakivuista. (Mies, 26 vuotta)*

354) *Hermosärky saattaa jossain vaiheessa loppua kokonaan. (Nainen, 54 vuotta)*

Näissä esimerkeissä *polttelu* ja *särky* ovat deverbaalisia nominijohdoksia, ja niiden alkuperä ja merkityksen ydin on siten ennemmin toiminnassa ja ajassa kuin materiassa ja ulottuvaisuudessa. Ne viittaavat jonkinlaiseen ajassa rajattuun tapahtumaan tai Evansin ja Greenin (2006: 560) sanoin **episodiin**, jolla on **alku, loppu** ja näiden väliin rajoittuva

²² On hyvä panna merkille myös näiden verbien spatiaalinen merkitys. Esimerkiksi vesi voi loppua kan-
nusta tai tie saattaa loppua pysäköintialueelle. Periaatteessa vaikkapa esimerkin 354 voisi tulkita myös
niin, että kivun loppuminen merkitsee kivun ehtymistä ja tätä kautta myös sen temporaalista päättymistä.
Mielestäni temporaalinen tulkinta on tässä kuitenkin korosteisempi.

ajallinen **kesto**. Leino (1999: 80) puolestaan luonnehtii tällaisia substantiiveja abstrakteiksi olioiksi.

Johtamaton *kipu* ilmauksissa 349, 352 ja 353 on samannäköinen kuin tapauksissa, joissa sitä käsitellään aineena tai esineenä, mutta nyt kipu ilmiönä hahmottuu ajalliseksi tapahtumaksi edellä käsiteltyjen deverbaalisten nominijohdosten tapaan. Tällaista kipua voisi ehkä verrata sellaisiin tapahtumaa tarkoittaviin substantiiveihin kuin *konsertti* tai *juhla*, joiden merkityksen ymmärtäminen ilman ajan tai keston käsitteitä tuntuu mahdottomalta.

6.2 Temporaalisuus spatiaalisuutena

Aika muodostaa oman ontologisen kategoriansa, mutta spatiaalisia käsitteitä käytetään usein analogisesti kuvattaessa ei-spatiaalisia suhteita tai tapahtumia. Niinpä ajasta ja ajassa tapahtuvista asioista voidaan puhua kolmiulotteisessa avaruudessa tapahtuvan suuntaisen liikkeen avulla. Selityksenä on jälleen abstraktin käsitteistyksen alan hahmottaminen konkreettisemmän kautta. (Lee 2001: 30, 45—46.)

Vaikka fysiikan piirissä aikaa pidetään liikettä primitiivisempänä käsitteenä²³, on asia Lakoffin ja Johnsonin mukaan ihmisen kognition kannalta toisin: liike on aikaan nähden ensisijainen käsite ja aikaa käsitteellistetään siten metaforisesti liikkeen kautta. Aivoissa ja näköjärjestelmässä on oma alueensa liikkeen havaitsemiseen. Liike — kuten muutkin spatiaaliset käsitteet — siis tajutaan suoraan ja siksi se tarjoaa luonnollisen lähdealueen monille metaforille. (Lakoff & Johnson 1999: 139—140.)

Aineistossa kivun ajallisuudesta — tuntemuksen alkamisesta, päättymisestä ja jatkumisesta — kertominen spatiaalisin käsittein on sangen tavanomaista. Niinpä kivun alkamista kuvataan kivun tulemisena, jolloin temporaalisuus näyttäytyy tietyn suuntaisen liikkeenä tilassa. Tällä tavalla voidaan kuvata aineistoni perusteella esimerkiksi kivun alkamisen **tapaa**, kuten seuraavassa ilmauksessa, jossa kerrotaan kipuaistimuksen alkamisen ennakoimattomuudesta tai yllätyksellisyydestä.

355) *Kauppareissulla pitää aina olla kiinni kärryissä, koska se viiltelevä kipu tulee ihan varoittamatta.* (Nainen 29 vuotta)

²³ Fysiikassa liike määritellään ajan ja avaruuden käsitteiden avulla: liike on muutosta ajassa ja avaruudessa. Liikkeen käsite rakentuu siis ajan käsitteen varaan, joten ajan ajatellaan olevan liikettä primitiivisempi termi. Toisaalta aika menettää mielekkyytensä ilman liikkeen ja muutoksen käsitteitä, joten asia ei ole aivan yksiselitteinen.

Tällaiseen ilmaukseen voidaan myös seuraavan esimerkin havainnollistamalla tavalla liittää tarkempaa tietoa aistimuksen alkamisen **ajankohdasta**.

356) ***Kivut tulivat** oikeastaan vasta **illalla**, kun ennakkoon annettu kipulääke lakkasi vaikuttamasta. (Nainen, 22 vuotta, II)*

Samaten saatetaan kertoa kivun **sijainnista**, jolloin kipu tulee johonkin nimenomaiseen paikkaan, eli kirjaimellisesti ajatellen aistimus alkaa tuntua jossakin tietyssä kohdassa ruumista, kuten seuraavassa esimerkissä.

357) *Oikeaan **lonkkaan tuli** myös **särkyä**. (Nainen, 55 vuotta, II)*

Ilmuksista 358, 359, sekä 360 huomataan, että vastaavasti kipuaistimuksen päättyminen ymmärretään kivun lähtemisenä pois tai sen menemisenä ohi.

358) *Missään vaiheessa **kipu ei lähtenyt** kokonaan **pois**. (Nainen, 29 vuotta)*

359) *Kivussa ei ole mitään positiivista paitsi se vapauttava tunne kun **se on mennyt ohi**. (Nainen, 25 vuotta, III)*

360) *Silloin on vain yksinkertaisesti levähdettävä ja odoteltava että **kiput menevät ohi** tai vaan sitkeästi kestävä ne, koska mitään muuta ei vain asialle voi tehdä. (Nainen, 22 vuotta.)*

Tuntemuksen ajallinen jatkuminen puolestaan voidaan käsittää kivun viipymiseksi tai jäämiseksi.

361) *Kipu ei ole koskaan yksin, vaan se tuo aina jotain mukanaan. Varsinkin, jos se **viipyy** vähänkään **kauemmin**. (Nainen, 29 vuotta)*

362) *Alimmaisten nikamien välistä leikattiin pullistuma, mutta **vas.jalkaan jäi vaivoja** ja niska-hrtiaseutu ja käsikivut tuli mukaan. (Mies, I)*

Mielenkiintoisena yksityiskohtana kannattaa huomioida seuraavat esimerkit ja niissä piilevä ristiriita ajan ja liikkeen välillä.

363) *Yleensä voimakkaimpien kohtausten jälkeen tiedän, **ettei kiput pala** ihan heti **takaisin** ——. (Nainen, 25 vuotta, III)*

364) *Suhtaudun positiivisesti tulevaisuuteen, koska kovia kipuja ei ole ollut vähään aikaan ja uskon, **etteivät ne samanlaisena enää palaa**. (Nainen, 25 vuotta, II)*

365) *Iloa kesti kolme viikkoa, kunnes **oireet tulivat takaisin**. (Mies, 35 vuotta)*

Aikahan on ainakin länsimaisessa katsannossa tapana mieltää lineaariseksi ja peruuttamattomaksi. Mikä ajassa on ohi, siihen ei ole enää paluuta. Liikkeelle ilmiönä ja käsitteenä tällaista vaatimusta ei ole. Liike voi tapahtua eri suuntiin ja sen voi periaatteessa toistaa (vaikkakaan ei tietenkään **samaa** liikettä, joka siis ajallisesti on mennyttä ja siten saavuttamattomissa). Esimerkeissä 363—365 kuitenkin kokemus, joka tapahtuu ajassa, ymmärretään

Edellä tarkasteltujen ilmausten taustalla on Lakoffin ja Johnsonin teoriaa noudattaen metafora, joka mahdollistaa olemassaolon samastamisen jossakin tietystä paikassa olemiseen. Lakoffin ja Johnsonin nimitys tälle metaforalle on THE EXISTENCE AS LOCATION METAPHOR. Kipua käsitellään tässä tapauksessa oliona ja mikä tahansa olio on tietysti aina jossakin paikassa. Kun informantti sanoo kivun tulevan, hänen ei tarvitse erikseen kertoa, mihin kipu tulee. Samoin on turha mainita, mistä kipu lähtee pois tai mihin se jää. Tällaiset ilmaisut ovat luonteeltaan **deiktisiä**: niiden merkitys on kytköksissä puhujan sekä puhehetken muodostamaan kontekstiin. Lakoff ja Johnson kirjoittavat, että olemassaolo käsitteellistetään läsnäoloksi rajatulla alueella, joka rakentuu **deiktisen keskuksen** — puhujan — ympärille (Lakoff & Johnson 1999: 205—206).

Kivun tunteminen jollakin tietyllä hetkellä ajassa samastetaan siis kivun läsnäoloon kyseisellä hetkellä. Kun ihminen aistii kipua, kipu on ikään kuin kokijansa välittömässä läheisyydessä, kuten seuraavat poiminnot osoittavat.

366) ***Kipu on läsnä joka päivä enemmän tai vähemmän**. (Nainen, 55 vuotta)*

367) *95 ja -96 olka leikattu uudestaan solisluuta lyhennetty n.2.5cm mutta **kipu on konkreettisesti läsnä koko ajan**, vahva epäily herpesärystä. (Mies, 40 vuotta)*

368) ***Särky oli seurana koko ajan** ja välillä niin kova, että hikipisarat valuivat otsalta ja iho kostui koko kehossa. (Mies, 57 vuotta)*

Kivun tuntemisesta voidaan aineistoni perusteella puhua myös näkemiseen liittyvin käsittein. Seuraavassa poiminnossa kivun tuntuminen samastetaan kivun näkökenttään ilmestymiseen.

369) *Vielä myöhemmin **se tuli esiin** vain liikkuesssa — jo pelkkä reipas kävely riitti. (Nainen, 22 vuotta, II)*

Kun kipua ei tunnu, se on siis ikään kuin näkymättömissä. Kun taas kipua aistitaan, se tulee esiin, näkyville. Kivun aistiminen on siis tässä kivun näkemistä. Myös seuraavissa esimerkeissä ajatus on sama. Kivuttomuus tarkoittaa kivun kadoksissa olemista. Mitään kadoksissa olevaa ei tietenkään voi nähdä. Kipua aistittaessa se tulee vastaavasti jälleen näkyviin.

370) *Joskus sitä jo luulee vihollisen kadonneen, kunnes **se taas ilmestyy**. (Nainen, 54 vuotta)*

371) *Ongelma on lähtenyt ilmeisesti rintalihaksista ja kaulan lihaksista, sillä ensimmäisen kerran **vaiva ilmaantui**, kun työasento ei ollut kunnossa, vaan jouduin hiirtä käyttäessäni kurkottamaan liian pitkälle. (Nainen, 25 vuotta)*

372) *Toisinaan kivut tulevat useita kertoja viikossa ja välillä taas voi mennä jopa kuukausi, **ettei kipuja ilmene**. (Nainen, 25 vuotta, III)*

Kivun loppuminen, se ettei sitä enää aistita, samastuu seuraavissa esimerkeissä kivun häviämiseen.

373) *Joka tapauksessa **iskiaskivut hävisivät**. (Mies, 35 vuotta)*

374) *Aina sitä toivoo, että **vaiva häviäisi**... (Nainen, 54 vuotta)*

Nyt on siis nähty, että kivun alkaminen rinnastuu sen saapumiseen kokijaansa tai hänen läheisyyteensä ja sen loppuminen kokijasta pois lähtemiseen. Kivun tunteminen on siis kivun läsnäoloa. Samalla tavoin kivuttomuus, se ettei kipua jollakin hetkellä aistita, samastuu aineiston perusteella kivun fyysiseen, konkreettiseen poissaoloon tuolla nimenomaisella hetkellä.

375) ***Kivut olivat** kyllä **poissa**. (Nainen 55 vuotta)*

376) *Nyt, noin kaksi vuotta myöhemmin, ovat pahimmat vatsakivut edelleen poissa ja elämäni on näin valtaisan paljon parempaa.* (Mies, 26 vuotta)

377) *Tämäkin temppu oli hyödyllinen, pääsin eroon yöllisestä käsien puutumisesta ja jomotuksesta.* (Nainen, 50 vuotta)

Koska kivun aistiminen samastetaan kivun kokijassa tai ainakin tämän likeisyydessä olemiseen, voidaan esimerkiksi kipulääke nähdä välineenä, joka saattaa viedä kivun pois.

378) *Lisätutkimuksia odotellessa särky alkoi käydä sietämättömäksi ja aloin saada särkylääkitystä se lievitti mutta ei poistanut särkyä.* (Mies, 57 vuotta)

Myös lääkäri, fysioterapeutti tms. saatetaan näin ymmärtää kivun poistajana, joka voi erilaisilla hoitotoimenpiteillä ottaa kivun pois kokijasta.

379) *Olen elämäni velkaa sille, joka mun kipuni poisti...* (Mies, 35 vuotta)

380) *Olin valmis tekemään lähes mitä tahansa, jotta kipuni olisi otettu minusta pois.* (Mies, 26 vuotta)

6.3 Kipu matkana

Lakoff ja Johnson selittävät, että monenlaisista pitkäaikaisista prosesseista puhutaan usein matkoina. Elämä itsessään voidaan mieltää matkaksi, joka alkaa syntymästä ja päättyy kuolemaan. Monia tämän matkan varrella tapahtuvia asioita voidaan käsitellä paitsi sattumuksina elämänmatkalla myös omina polkuinaan. RAKKAUSSUHDE ON MATKA -metaforahan on jo tässäkin työssä ollut esimerkinomaisesti esillä. Matkan käsite on hyvin joustava, ja keskenään sangen erilaisista tapahtumista voidaan puhua erilaisten matkojen avulla. Jokin uusi projekti voidaan nähdä seikkailuna, kun taas vaikkapa sairaus ja siitä toipuminen muodostavat pikemminkin raskaan taipaleen. Siinä missä joillakin matkoilla on selvä tavoite, saattavat toiset olla päämäärätöntä vaeltelua. Samalla tavoin eri tapahtumia voidaan tarkastella jonkin ennalta määrätyn tavoitteen saavuttamisen tai silkan ajautumisen näkökulmasta.

Aineistoni perusteella myös elämä kivun kanssa voidaan mieltää omaksi matkaksi. Seuraavien poimintojen kohdalla on toki huomioitava ilmaisujen sanonnano-

maisuus, mutta joka tapauksessa niissä tunnuttaisiin viitattavan ajanjaksoon, jota määrittää nimenomaan kivun kanssa eläminen.

381) *Tässä **matkan varrella** olen kuullut lääkäreiden suusta kaiken ——. (Mies, 40 vuotta)*

382) *Olen myös tavannut monia ihania ihmisiä **matkan varrella**, käydessäni erilaisissa tutkimuksissa ja kuntoutuksissa. (Nainen, 55 vuotta)*

383) *Lääkäreistä on suurin osa kohdallani ollut **tämän taipaleen aikana** vähätteleviä ——. (Nainen, 29 vuotta)*

Paitsi aika kivun kanssa myös kivusta toipuminen voidaan käsittää omaksi matkakseen. Tästä on kyse seuraavassa esimerkissä, jossa kuntoutuminen muodostaa tien tai reitin, jota seuraamalla päästään tavoiteltuun päämäärään eli kivun nujertamiseen.

384) *Nivelsiteet väljät ja täten kuntotus on pitkäkestoinen, mutta ainoa tie "**selkävoittoon**". (Mies, 30 vuotta)*

Lakoffin ja Johnsonin (1999: 191) käsitteistössä kyse on tarkkaan ottaen MEANS ARE PATHS TO DESTINATIONS -metaforasta. Kipu ja kivuttomuus ovat kumpikin rajattuja tiloja ja kuntoutus on polku yhdestä tilasta toiseen.

Lakoffin ja Johnsonin (1999: 207) mukaan muutos tavataan samastaa kääntymiseen. Jokin muutos tarkoittaa siis matkan suunnan vaihtumista. Seuraavassa poiminnossa kirjoittaja kertoo oman toipumisprosessinsa alkuvaiheista.

385) *Elokuu 2003 oli käännekohta. Kipulääkäri, neurologi, suositteli minulle fysioterapiaa Pirkanmaan Erikoiskuntoutukseen. Sain vakuutusyhtiöltäni maksusitoumuksen. Olin tällöin kärsinyt jo reilun vuoden jatkuvasta, painostavasta, raastavasta, helvetillisestä takaraivopäänsärystä ja olin välillä jo aika epätoivoinen, koska minulle ei ollut löytynyt siihen mitään auttavaa lääkitystä. Fysioterapeutin tekemä manuaalinen käsittely päähäni auttoi todella paljon lihasjännityksiin ja sain kattavan tietopaketin hermosärystä ja kivun eri muodoista ja hoitokeinoista. (Nainen, 27 vuotta)*

Elokuun tapahtumat — lääkärin tapaaminen, hänen suosittelmansa hoito ja vakuutusyhtiön sitoumus osallistua hoidon kustannuksiin — saavat aikaan muutoksen parempaan kirjoittajan elämässä ja matka kivun kanssa saa näin uuden suunnan. Siten tuosta elokuusta voidaan puhua kiintopisteenä, jonka kohdalla suunta muuttui.

Matkan käsite edellyttää liikettä, ja liikkeellä on tietenkin jokin suunta. Liike suuntautuu kohti asetettua päämäärää (sikäli kun sellainen on). Kun kipua ajatellaan matkana, on luonnollinen tavoite ja siten matkan päätepiste kivuttomassa elämässä, jota kohti kivun kokija siis tekee matkaa.

386) *Kulunut vuosi leikkausajasta on antanut 75% työkyvyn käteen ja kaularankaan joista molemmissa on jonkin asteinen muistutus vielä tapahtumasta mutta **parempaan suuntaan koko ajan mennään***
——. (Mies, 57 vuotta)

387) *Samoin omat jumppatuokiot, lähinnä vatsalihasten ja selkälihasten vahvistaminen ovat kotikonstejani **selvitä eteenpäin***. (Nainen, 50 vuotta)

Ihmisruumis on epäsymmetrinen esimerkiksi sillä tavalla, että meillä on luonnostaan etu- ja takapuoli. Lakoff ja Johnson painottavat, että tämä seikka heijastuu käyttäytymisemme monin tavoin. Näemme suoraan ainoastaan etupuolellemme, joten keskustellessamme toisten ihmisten kanssa useimmiten kasvokkain ja olemme muutenkin vuorovaikutuksessa ulkomaailman objektien kanssa etupuoleltamme käsin. Liikumme myös yleensä aina kasvot eteenpäin. Koska juuri esimerkiksi etu- ja takapuolen erottaminen on niin itsestään selvää ja luontevaa, meillä on taipumus nähdä etu- ja takapuolia sellaisissakin ulkomaailman asioissa, joissa niitä ei luonnostaan ole. Tällaista ihmisruumiiseen perustuvien suuntien heijastamista ympäröivään todellisuuteen Lakoff ja Johnson kutsuvat **ruumiillisiksi projektioksi** (bodily projections). (Lakoff & Johnson 1999: 34—35.)

Yksi mielenkiintoinen esimerkki tällaisesta projisoimisesta on ajan käsitteellistäminen siten, että sillä on jokin suunta suhteessa ihmiseen. Ihminen ikään kuin kulkee aikajanalla kasvot kohti edessä odottavaa tulevaisuutta. Menneisyys jää tietenkin silloin kulkijan selän taakse²⁴. Erilaisia tapahtumia janalla pidetään kiintopisteinä, joihin muu tapahtuminen suhteutetaan.

388) *Vamman jälkeiset ensimmäiset viikot ainakin menevät kipulääkkeiden turvin, mutta siitä **eteenpäin mennään hammasta purren**, sillä särkylääkkeistä ei ole apua syntyneen resistenssin vuoksi eikä oikein huvittaisi addiktoitua*. (Nainen, I)

²⁴ On hyvä huomata, että Lakoffin ja Johnsonin (1999: 141—143) mukaan länsimaisessa ajattelussa aikaa käsitteellistetään myös toisella tavalla. Tällöin aika liikkuu kohti ajan kokijaa, joka pysyy paikoillaan.

389) *Leikkauksia takana 30. (Nainen, 57 vuotta)*

Myös nykyinen tilanne rinnastuu tiettyyn pisteeseen aikajanalla, josta käsin voidaan arvioida kuljettua matkaa, kuten seuraavassa tapauksessa.

390) *Nämä manipulaatiohoitajat sentään saavat hetkellisesti kipuja lievitettyä. Heidän ansiostaan näinkin pitkälle selvisin. (Mies, 35 vuotta)*

Lopuksi on vielä painotettava, että todellakin varsin monenlaisia pitkäkestoisia prosesseja voidaan käsitellä matkana, joten kipu ei ole tässä mikään erikoistapaus. Kuten Lakoff ja Johnson (1999: 193—194) ovat todenneet, matka tuntuisi olevan poikkeuksellisen hedelmällinen lähdealue mitä erilaisimpien suhteellisen pitkäkestoisten prosessien metaforisessa käsitteellistämässä. Tarkoituksena tässä alaluvussa onkin siis osoittaa, että myös kipua voidaan ajatella tällaisena suhteellisen pitkäkestoisena prosessina ja matka toimii siinä käyttökelpoisena työkaluna.

7 Kipu ja kausaliteetti

Tähän mennessä olen valaissut kivun ontologista statusta, sen laatua, voimakkuutta ja sijaintia sekä luonut katsauksen keinoihin, joiden avulla kipu esitetään ajallisena prosessina tai tapahtumana. Nyt onkin aika sijoittaa tarkasteltava ilmiö syyn ja seurauksen käsitteiden avulla laajempaan kontekstiin. Kipu on pääsääntöisesti epämiellyttävä kokemus ja tila, josta halutaan pois. Siksi onkin erityisen mielekästä kysyä, mikä **aiheuttaa** kivun, mistä se **johtuu** tai mikä on se **syy**, josta kipu **seuraa**. Yhtälailla voidaan pohtia tilan muutosta ja kysyä, mikä **pahentaa** kipua ja mikä puolestaan **lievittää** sitä. Tämä seikka tulee hyvin esiin myös keräämässäni aineistossa: kaikissa kertomuksissa kivun syy on läsnä ainakin jollain tasolla. Useimmiten kertomuksissa syyksi nimetään jokin tapahtumaketju (391), vamma (392) tai sairaus (393, 394).

391) *Kun nämä lihakset kiristyivät ja tulehtuivat, kiristyivät myös leuan ja posken lihakset, mikä taas oikeastaan aiheutti pahimman kivun. (Nainen, 25 vuotta)*

392) *Magneettikuvauksessa selvisi, että siellä on välilevynpullistuma, joka hännää hermoa. (Nainen, 29 vuotta)*

393) *Särky diagnosoitiin kolmoishermostäryksi. (Nainen, 54 vuotta)*

394) *Kyseessä **tulehduskipu**, johon kuitenkin kipulääkkeet eivät juurikaan auta. (Nainen 57 vuotta)*

Aiemmin esillä olleen jaetun itsen kulttuurinen malli mahdollistaa sen, että myös kipeä ruumiinosa asetetaan usein syyn tai peräti syyllisen asemaan, kuten seuraavista esimerkeistä muistetaan.

395) *Olen 22-vuotias nainen ja minun **kipujeni aiheuttaja on selkäni**. (Nainen, 22 vuotta)*

396) *Itselläni tuntuu olevan niin, että koko ajan alkaa tulla uutta kremppaa johonkin paikkaa, **pääsyllisenä aina selkä**. (Nainen, 29 vuotta)*

Joissain kertomuksissa saatettiin pohtia myös kivun syytä tai tarkoitusta syvällisemmässä merkityksessä. Tällaisissa tapauksissa kirjoittaja etsii kivulleen syytä omasta käytöksestään ja kysyy, miksi juuri hän joutuu sietämään kipua.

397) *Monena iltana itkin miksi jumala mua rankasi. Enhän ollu tehny kenellekään pahaa. En koskaan ollu tapellu, en lyöny ketään. En edes kiusannu. Ja silti mua kivulla rangaistiin... (Mies, 35 vuotta)*

398) *Olotila jonka näin koin oli tuskaa, alkoi miettiä mitä pahaa olen maailmaan tehnyt kun näin rankaistaan. (Mies, 35 vuotta)*

Paitsi seurauksena kipu esiintyi aineistossani usein myös syynä. Monissa kertomuksissa kirjoittaja kertoo kivun moninaisista vaikutuksista arkeensa ja toimiinsa. Kipu on kerta kaikkiaan mullistanut monen informantin elämän. Tällaisissa tapauksissa kipu esiintyy siis muutoksen alkuun saattavana voimana. Tällöin se sijaitsee **kausaatioketjun** vastakkaisessa päässä verrattuna yllä käsiteltyihin tilanteisiin.

399) *Joskus tuntuu että **tulee hulluksi kivun vuoksi**, varsinkaan jos en saa nukuttua useaan yöhön. (Mies, 52 vuotta)*

400) *Pitkää jatkuessaan **kipu tietenkin vaikuttaa mielialaan ja sosiaalsiin suhteisiin**. (Nainen, 54 vuotta)*

401) *Hei yritän tässä jotenkuten vastata,kipu on v...mäistä kun **se tuhoaa koko elämän ihmissuhteet...**jne. (Mies, 40 vuotta)*

Syyt ja seuraukset saattavat myös muodostaa monimutkaisen vyyhdin tai kierteen, jossa seuraus vahvistaa syytä ja päinvastoin.

402) *Kun taas lepokipu äityy voimakkaaksi, niin sehän eniten vaikuttaa nukkumiseen. Kun unentarve ei tule tyydytettyä niin siitähän seuraa väsymystä ja huonotuulisuutta. Vaikutukset ovat moninaisia, ärtymyksen ja huonotuulisuuden seurauksethan ovat tunnettuja. Kipu vaikuttaa liikkumattomuuteen ja se taas vaikuttaa kipuun jne., oravanpyörä on valmis. (Mies, 47 vuotta)*

403) *Minun kipuni alkoi muutamia vuosia sitten salakavalasti alaleuasta. Luulin sitä aluksi hampaista johtuvaksi, koska kipu tuntui tuikkivana viiltona alaleuan hampaissa. Ja kun samoihin aikoihin niskahartiaseudun vaivat kiusasivat, kuvittelin venyttelyiden ym. auttavan. Kun vielä poskionteloitakin operoitiin, en oikein tiennyt, mikä johtuu mistäkin. (Nainen, 54 vuotta)*

Ennen kuin siirryn analysoimaan kausaatiota ilmaisevia kielellisiä esimerkkejä yksityiskohtaisemmin, on hyvä tarkastella lyhyesti kausaliteettia käsitteenä ja ilmiönä filosofian, luonnontieteiden ja lingvistiikan katsannossa.

7.1 Kausaliteetti ihmisen kykynä ja todellisuuden ominaisuutena

Kausaliteetti eli **syysuhde** voidaan määritellä suhteeksi kahden tapahtuman tai ilmiön välillä siten, että toinen aiheuttaa toisen (Filosofian sanakirja 1999: 106). Näemme tällaisia suhteita kaikkialla ympärillämme ja olemme myös jatkuvasti itse mukana tällaisissa suhteissa. Talmyn (2000: 480) mukaan yksinkertainen kausatiivinen tilanne koostuu kolmesta komponentista: yksinkertaisesta tilanteesta, syystä, joka aiheuttaa tuon tilanteen ja kausaalisuhteesta näiden kahden välillä.

Lakoffin ja Johnsonin määritelmä on jokseenkin samankaltainen. He kirjoittavat, että käsitejärjestelmämme tuntee lukuisia eri tapoja käsitteellistää kausaliteettia. Nämä erilaiset keinot toimivat kukin oman logiikkansa varassa. Kuitenkin meillä on vahva intuitio, että kaikkien näiden käsitteellistysten taustalla on yksi ja sama kausaliteetti. Kaikkia kausaliteetin eri käsitteistyksiä yhdistävä juopa on lopulta sangen ohut. Syy on Lakoffin ja Johnsonin mukaan tilannetta (tilan, muutoksen, prosessin tai tapahtuman) määrittävä tekijä, jota ilman ko. tilannetta ei olisi. Tällainen tilannetta määrittävä syy on voitava osoittaa kaikissa kausaliteetin käsitteistyksissä. (Lakoff & Johnson 1999: 177—178.)

Syy ja seuraus, muutos, tarkoitus ja päämäärä sekä toiminta, tila ja tapahtuma ovat käsitteitä, joiden avulla ihminen lohkoo kokemuksesta mielekkäitä kokonaisuuksia ja merkityksellisiä tapahtumaketjuja. Todellisuus näyttäytyy rationaalisenä ja ainakin

jossain määrin hallittavana, kun voimme tunnistaa siinä erilaisia kausaatioketjuja. Saatamme myös selittää mennyttä ja ennakoida tulevaa, jos tiedämme, millaisia seurauksia tietyillä teoilla ja tapahtumilla on. Ilman syyn ja seurauksen vuoropuhelua todellisuus olisi meille vain jäsentymätöntä kokemusmassaa tai korkeintaan irrallisten, toisiinsa liittymättömien tapahtumien mielivaltainen kaaos.

Kuitenkin filosofian historiassa on jopa epäilty kausaliteetin olemassaoloa. Esimerkiksi David Hume (1711—1776) väitti, ettei kausaliteettia voida koskaan empiirisesti todentaa, vaan se perustuu ainoastaan tottumukseen. On myös kysytty — vieläpä varsin oikeutetusti — onko kausaliteetti jotakin objektiivisessa todellisuudessa vai onko se ainoastaan todellisuutta havainnoivan ihmisen kyky. Kausaliteettia voidaankin yhtäläillä pitää eräänä inhimillisen kokemuksen peruskategorioista, jonka avulla strukturoimme kokemaamme.

Kielellinen kausaatio on syytä pitää erillään tieteen määrittelemästä kausaalisuudesta fyysisessä todellisuudessa, kuten Talmy huomauttaa. Kielenulkoisessa maailmassa mikä tahansa tapahtuma voidaan jäsentää syyn ja seurauksen käsitteiden avulla. Näitä fyysisen todellisuuden kausaatioketjuja voidaan tarvittaessa kielentää useilla eri tavoilla. Talmy antaa esimerkiksi lauseen *vesi valui tankista*. Jos lauseen ilmaisemaa tapahtumaa tarkastellaan tieteellisen kausaliteetin valossa, veden valumisen ajatellaan johtuvan viime kädessä veden molekyyliarakenteesta, paineesta ja maanvetovoimasta. Sen sijaan kielellisesti ajatellen esimerkkilause ei ilmaise kausaliteettia, vaan kyseessä on **autonominen tapahtuma**. (Talmy 2000: 475.)

Lakoff ja Johnson yhtyvät käsitykseen, jonka mukaan kausaliteetin käsite on yksi tavallisimmista välineistä, joiden avulla ihmiset järjestävät kokemustaan. He väittävät kuitenkin myös — toisin kuin monissa perinteisissä merkitysteorioissa — ettei se kuitenkaan ole ns. **semanttinen primitiivi**, jota ei voisi analysoida vielä pienempiin merkityspiirteisiin. He katsovat, että kausaatio on ns. **kokemuksellinen hahmo** (experimental gestalt), jonka avulla voidaan järjestää monitasoisestakin kokemuksesta strukturoitu kokonaisuus. Tällainen kokemuksellinen hahmo koostuu joukosta yksinkertaisempia komponentteja. Yhdessä esiintyessään nämä komponentit muodostavat kokonaisuuden, joka mielletään perustavammaksi kuin osat, joista se koostuu. (Lakoff & Johnson 1980: 69—70.) Mitä useampia näistä merkityskomponenteista tai piirteistä on ta-

pahtuman yhteydessä läsnä, sitä tyypillisempänä esimerkkinä kausaatiosta sitä pidetään. Kausaatio muodostaa siis prototyypin ympärille rakentuvan kategorian.

Lakoff ja Johnson listaavat prototyypin kausaation merkityskomponentteja. Heidän mukaansa esimerkiksi tyypillinen **agentti**, muutoksen aiheuttaja, on inhimillinen. Agentti pyrkii **tietoisesti** saamaan aikaan jonkin **muutoksen patientissa**, toiminnan kohteessa. Muutoksessa agentti on **energian lähteenä** ja **suuntaajana**, patientti puolestaan **energian kohteena**. Kausaalisuhde on **fyysinen** siten, että agentti **koskettaa** patienttia. Muutos patientissa on **fyysinen** ja **aistein havaittava**. Agentteja sekä patientteja on vain yksi. Nämä komponentit esiintyvät yhdessä arkipäivän tapahtumissa lukemattomia kertoja ja muodostavat siten kausaliteetin kokemuksellisen hahmon. (Lakoff & Johnson 1980: 70—71.)

Kausaliteetin kategorian ytimen muodostaa prototyypin kausaatio, johon liittyy suora fyysinen manipulaatio. Vähemmän tyypilliset kausaatiotyypit ovat Lakoffin ja Johnsonin mukaan joko **kirjaimellisia täsmennyksiä** (elaboration) prototyypistä tai vaihtoehtoisesti prototyypin **metaforisia laajentumia** (extension). Kirjaimellinen täsmennys on täysin **skemaattinen** prototyypin kanssa. Sillä on kuitenkin jokin oma piirteensä, joka erottaa sen kaikkein tyypillisimmästä kausaliteetin tapauksesta. Lakoff ja Johnson mainitsevat esimerkkeinä tästä mm. epäsuoran kausaation ja avustavan kausaation. Metaforisessa laajentumassa sen sijaan on kyse abstraktin kausaation käsitteellistämistä konkreettisen fyysisen voiman avulla tai prototyypin ja laajentuman yhteisten korrelaatioiden avulla. (Lakoff & Johnson 1999: 178.) Näiden ja vähemmän tyypillisten kausaatiotyyppien välillä vallitsee wittgensteinilainen **perheyhtäläisyys**: epätyypillisikin arvioiduilla tapauksilla on ainakin joitain yhteisiä piirteitä prototyypinä pidetyn tilanteen kanssa.

Seuraksi onkin aika siirtyä analysoimaan aineistostani löytyneitä esimerkkejä kausatiivista tilanteista, joissa kipu on osallisena. Kausatiiviset verbit, syytä ilmaiseva elatiivi ja adpositiot, jotka ilmaisevat syy-suhtetta, saavat kukin oman lukunsa. Lopuksi tarkastelen vielä kausaalisuhteita lauseiden välillä sekä tapahtumarakenteen ja kausaation suhdetta.

7.2 Kausatiiviset verbi-ilmaukset

Verbien kausatiivisuuden voi ymmärtää hyvin rajoitetusti siten, että verbi on muodostettu käyttämällä **kausatiivijohdosta**. Toisaalta kausatiivisuus voidaan käsittää väljemmin **semanttisena ominaisuutena**, jolloin mikä tahansa verbi — johdettu tai johtamaton — joka kantaa merkityksessään ajatusta jonkin muutoksen aiheuttamisesta, voidaan mieltää kausatiiviseksi. Prototyypiset **transitiiviverbit** ovat juuri tällaisia.

404) *Erittäin kova kipu **pysäyttää** liikkeen. (Mies, 47 vuotta)*

405) *Kipu **nostti** verenpaineen. (Mies, 52 vuotta)*

406) *Se [kipu] **on tuhonnut** ihmismäisen ja inhimillisen elämän mahdollisuuden. Se **on tuhonnut** toimeentulon. (Nainen, 57 vuotta)*

Kausaation negatiivisena vastineena voidaan pitää **estämistä** tai **torjumista** (Lakoff & Johnson 1999: 170). Tällaisissa tapauksissa jokin — kuten tässä tietenkin kipu — on syynä toiminnan estymiselle, tavoitteeseen pääsemiselle tms.

407) *Jatkuva **päänsärky estää** pahimmillaan **ajattelun**, vie keskittymiskyvyn ja lamauttaa täysin. (Nainen, 27 vuotta)*

408) ***Päänsärkyni estää** kaikki **meluisat paikat**, niskani ja oikean käteni vuoksi ompelu ei onnistu, kaavoittamisesta puhumattakaan! (Nainen, 27 vuotta)*

Näissä esimerkeissä kipu siis on subjektin asemassa ja abstraktina agenttina aiheuttaa verbin ilmaisevan muutoksen patientissa, joka tyypillisesti saa lauseessa objektin paikan. Agenttina kipu on toki epäelollisuutensa ja abstraktiutensa vuoksi epätyypillinen.

Paitsi muutoksen aiheuttajana kipu voi esiintyä myös seuraavien poimintojen tapaan sen kohteena.

409) *Lisäksi, koska kyseessä on reumatyyppinen sairaus, kylmä ja kostea ilma **pahentavat** kipua. (nainen, 25 vuotta, II)*

410) *Nämä manipulaatiohoitajat sentään **saavat** hetkellisesti kipuja **lievitettyä**. (Mies, 35 vuotta)*

Aineistossani kipu on transitiiviverbien yhteydessä useimmiten subjektina. Kyse on tällöin kivun aiheuttamasta muutoksesta. Jos kipu sen sijaan on muutoksen kohteena eli

lauseen objektina, kuvataan silloin yleensä muutosta kivun intensiteetissä, suuntaan tai toiseen, kuten esimerkeistä 409 ja 410 nähdään.

Yleisiksi kausatiiviverbeiksi *Iso suomen kielioppi* (2004: 456) mainitsee verbit *aiheuttaa* ja *saada aikaan*.

411) *Lisäksi pitkä istuminen saattaa aiheuttaa särkykohtauksen. (Nainen, 25 vuotta, II)*

412) — kummankin käden kahden käden rystyset tulevat kipeäksi niin että esim.toisen **tervehminen kädestä aiheuttaa kauhean tuska-aallon**. (Mies, 52 vuotta)

413) **Kipu on saanut minulla aikaan** sen että koska talossani on puulämmitys niin polttopuut on tehtävä. kahteen talveen en ole pystynyt meneen metsään sahan kanssa. (Mies, 52 vuotta)

Myös näissä esimerkeissä tilanne esitetään transitiivisen lauseen avulla: syy on subjektin asemassa, kun taas seuraus ottaa objektin paikan. Tällaisessa rakenteessa syy, puhuttiinpa sitten kivun syystä tai kivusta syynä, saa korosteisen roolin. Kognitiivisessa analyysissä subjekti näet hahmottuu aina lauseen muuttujaksi. Tilanne voidaan kuitenkin konstruoida myös toisin ja nostaa esille syyn sijaan seuraus. Esimerkiksi syysuhdetta ilmaisevien *aiheutua*- ja *johtua*-verbien kanssa on juuri näin. Seuraus on niiden yhteydessä muuttujana eli lauseen subjektina ja syy ilmaistaan elatiivimuotoisella täydennyksellä, kuten seuraavissa esimerkeissä.

414) **Näistä ongelmista aiheutuvat valtaosa kaikista selkävivusta**, raajojen erimittaisuuksista ja täten raajojen ongelmat. (Mies, 30 vuotta)

415) Kivuttomalla ei ole rajoituksia, **joitka aiheutuvat kivusta tai pelosta** lisätä kipua. (Mies, 47 vuotta)

416) Hän epäili, että alaselän **kivut johtuvat** tulehtuneesta yläselän **lihaksesta** ja nappasi kortisonipiikin lihakseen vasemman lavan viereen. (Mies, 35 vuotta)

417) Lääkärit tutkii edelleen kuitenkin asiaa **mistä kivut johtuu**. (Mies, I)

Näissä ilmauksissa elatiivimuotoinen syy näyttäytyy **lähteenä**, josta seurauksena oleva asiantila saa alkunsa.

7.3 Kausaatiota ilmaiseva elatiivi: syy lähteenä

Kausaaliosuhteessa syytä voidaan siis ilmaista myös kausaalisen elatiivin avulla. Juuri tästä on kyse myös seuraavissa esimerkeissä.

418) *Siis Abalginin 150 mg depot x 3 söin vuoden kunnes **pää tuli niin kipeäksi siitä** että piti lopettaa. (Mies, 52 vuotta)*

419) *— aloin olla sippi kivusta. (Mies, 52 vuotta)*

420) *Yksikään lääkäri ei ymmärrä **mistä kivut tulee**. (Mies, 35 vuotta)*

421) ***Olin** tietenkin **likomärkä kivusta** pistosten jälkeen. (Mies, 52 vuotta)*

Leino kirjoittaa, että muutossijat — jollainen elatiivikin tietysti on — hahmottavat kukin atemporaalisen suhteen. Muuttujana tässä suhteessa on skemaattinen VÄYLÄ, joka muodostaa suuntaisen reitti LÄHTEESTÄ KOHTEESEEN, ja kiintopisteenä kolmiulotteinen olio, prototyyppisesti SÄILIÖ. Kaikki muutossijat pohjautuvat samaan VÄYLÄN skeemaan, mutta eroavat toisistaan sen mukaan, korostavatko ne väylän alkua vai loppua. Elatiivin tapauksessa VÄYLÄ on alkupäästään rajattu; sen muuttujana on siis tarkkaan ottaen LÄHDEVÄYLÄ.

Prototyyppisessä tapauksessahan paikallissijoilla ilmaistaan spatiaalisia suhteita ja muut käytöt, kuten tässä kausaalinen, voidaan suhteuttaa prototyyppiin. Spatiaalisissa käytöissä LÄHDEVÄYLÄÄ **elaboroi**²⁵ tavallisesti VÄYLÄN skeemaa vastaava olio tai prosessin muuttujan liikerata. Elatiivin ilmaisemassa kausaaliosuhteessa suhteen muuttujan eli LÄHDEVÄYLÄN **elaboraationa** on muutosprosessi. Mitään konkreettista liikettä ei tilanteessa ole, mutta esimerkiksi tapauksessa 416 kipu ikään kuin ”tulee” lihaksesta, joka on siten sen lähde.

Lakoff ja Johnson esittävät, että synn käsitteellistäminen lähteeksi on seurausta tietystä korrelaatio-suhteesta. Perustavimmanlaatuisessa kausaatiotyypissä kausaalista voimaa käytetään jonkin siirtämiseksi paikasta toiseen. Tällaisissa tapauksissa voiman käyttäjän on liikuttava alkuperäisestä sijainnistaan paikkaan, jossa voimaa käytetään. Esimerkiksi palloa potkaistaessa potkaisijan, kausaalista voimaa käyttävän agentin, on siirryttävä sopivalle etäisyydelle pallosta, kausaalisen voiman käytön kohteesta eli pa-

²⁵ Elaborointi tarkoittaa tässä skeeman ilmentämistä spesifillä tasolla ja elaboraatio vastaavasti tällaista skeeman spesifiä ilmentymää.

tientista, voidakseen suorittaa potkun. Niinpä voidaan osoittaa korrelaatio kausaalisen voiman käytön ja kuvatun liikkeen välillä. Tähän vastaavuuteen perustuu Lakoffin ja Johnsonin mukaan syyn käsitteellistäminen lähteeksi. (Lakoff & Johnson 1999: 213—214.)

Esimerkissä 418 pääkivun lähteenä eli syynä on lääke. Osoituksena tästä on elatiivin sijapääte. Samalla tavalla esimerkissä 419 kipu on elatiivimuodolla merkitty lähde ja siten tällä kertaa uupumuksen syy. Ilmauksessa 420 lähde jää sen sijaan epäselväksi: kivun syytä ei tiedetä. Tapauksessa 421 tuntuisi puolestaan olevan kyse metonymiasta: syy — kipu — on tavallaan ottanut seurauksen — hikoilun — paikan. Kipu aiheuttaa hikoilua, joka vuorostaan on syynä ihon kostumiselle.

7.4 Kausaaliset adpositiot

Kausaalista suhdetta tapahtumien välillä ilmaistaan usein myös erilaisten **adpositioiden** avulla. Leinon (1999: 205) mukaan adpositiot muistuttavat semantiikaltaan sangen pitkälle paikallissijoja. Ne ilmaisevat siis entiteettien välisiä suhteita. Adpositiot ovat kuitenkin itsenäisiä sanoja, taipumattomia tai vajaaparadigmaisia. Ne voidaan jakaa **pre-** tai **postpositioihin** sen mukaan, sijoittuuko adpositio täydennyksensä etu- vai takapuolelle, ja ne vaativat täydennykseltään tiettyä sijamuotoa.

Aineistossani esiintyvistä syyseuraussuhdetta ilmaisevista postpositioista *takia* ja *vuoksi* edellyttävät genetiivimuotoista täydennystä. Molemmat sanat ovat muodoltaan vaihtelemattomia, morfologisesti läpinäkymättömiä ja esiintyvät ainoastaan konstruktiossa täydennyksensä keralla. Seuraavissa esimerkeissä kipu esiintyy genetiivimuotoisen täydennyksen asemassa ja toimii siten kausaalisuhteessa syynä.

422) *Joskus päivä menee **kivun takia** aivan uusiksi. (nainen, 55 vuotta)*

423) *Marraskuussa 2004 sietämättömän **kivun vuoksi** sain lähetteen kipupoolille ——. (Mies, 52 vuotta)*

Genetiivitäydennystä edellyttävät myös postpositiot *johdosta* ja *seurauksena*. Asemassaan postpositiona ne ovat kuitenkin nuorempia ja siten vähemmän kieliopillistuneita kuin yllä käsitellyt *takia* ja *vuoksi* (Jaakola 2004:190).

424) *Opiskelusta ei tullut oikein mitään, koska **keskittymiskyky oli kipujen johdosta lähes minimaalinen**. (Mies, 26 vuotta)*

425) *Olkahermoni oli venähtänyt ja sen seurauksena tullut kiputila käteeni. (Nainen, 27 vuotta)*

Esimerkissä 425 kannattaa huomioida myös temporaalisuuden ja kausaalisuuden limityminen. Kronologisesti tarkastellen syy edeltää seurausta. Myös seuraavassa poiminnossa kipu on syyn tai aiheuttajan roolissa (lääkkeiden ja unettomuuden ohella), mutta prepositio *johtuen* vaatii täydennyksensä elatiivimuotoon.

426) *Vaikka minulta on mennyt jo ammatti ja työskentelen osa-pv.olen suhteellisen tyytyväinen tilanteeseen,työ on sopivan kevyttä ja ei kovin vaikeata vaativaa koska älyllinen toiminta ei ole vahvaa johtuen lääkkeitä, kivusta, unettomuudesta. (Mies, 40 vuotta)*

Tällaisissa ilmauksissa kipu esiintyy kertomuksissa useimmiten syynä kulloisellekin seuraukselle, kuten yllä olevista esimerkeistä nähdään. Poikkeuksena on kuitenkin *seurauksena* esimerkissä 425. Esimerkissä venähdys on syy ja kiputila sen seuraus. Postposition täydennys on jälleen genetiivissä.

Iso suomen kielioppi mainitsee, että seuraus mielletään edellisten tapausten kaltaisissa ilmauksissa merkitsevämmäksi kuin syy. Tämän vuoksi syy saa ilmiäsuksen vain adverbiaalilausekkeen ja verbi argumenttirakenteineen on varattu seuraukselle eli lauseen pääasialle. (*Iso suomen kielioppi* 2004: 457.)

7.5 Kausaalisuhteet lauseiden välillä

Kausaalisten verbi-ilmausten lisäksi kausaalisuhteita voidaan kielentää yhdyslauseiden avulla: kahden lauseen kuvaamat kielenulkoisen todellisuuden asiantilat ovat keskenään syyn ja seurauksen suhteessa. Tällainen lauseiden välinen kausaalisuhde voidaan ilmaista tiettyjen **adverbiaalikonjunktioiden** avulla. *Ison suomen kieliopin* (2004: 1074—1075) mukaan kausaalisia konjunktioita ovat adverbiaalikonjunktiot *koska* ja *kun* sekä *sillä*, jolla on myös joitakin rinnastuskonjunktioita.

427) *En myöskään voinut purra oikealla puolella, koska alahampaat olivat arat. (Nainen, 25 vuotta)*

428) *Lopulta tilanne eteni sellaiseksi, etten pystynyt enää edes kulkemaan suorassa, vaan jouduin olemaan huonoryhtisesti kyyryssä, koska vatsaani sattui äärimmäisen kovaa. (Mies, 26 vuotta)*

429) *Toivon, että tulevaisuudessa kohtauksia ei tulisi useammin, sillä ne kuitenkin haittaavat normaalia päivärytmiä. (Nainen, 25 vuotta)*

430) *Vamman jälkeiset ensimmäiset viikot ainakin menevät kipulääkkeiden turvin, mutta siitä eteenpäin mennään hammasta purren, sillä särkylääkkeistä ei ole apua syntyneen resistenssin vuoksi eikä oikein huvittaisi addiktoitua.. (Nainen, I)*

Kun-konjunktioilla voidaan temporaalisten suhteiden lisäksi ilmaista syysuhteita lauseiden esittämien tapahtumien ja ilmiöiden välillä. Aina ei ole helppoa ratkaista, kumpi tulkinta — kausaalinen vai temporaalinen — on oikeampi. Usein syyn ja seurauksen välillä on myös temporaalinen suhde siten, että syy edeltää ajallisesti seurausta.

431) *Uni jää olemattomiin kun koskee. (Nainen, 57 vuotta)*

432) *Kun taas lepokipu äityy voimakkaaksi, niin sehän eniten vaikuttaa nukkumiseen. Kun unentarve ei tule tyydytettyä niin siitähän seuraa väsymystä ja huonotuulisuutta. (Mies, 47 vuotta)*

Kausaalisen edeltämisen samastamista temporaaliseen edeltämiseen käsitellään tarkemmin hieman edempänä.

Kausaalisten konjunktioiden lisäksi kausaalisuhdetta voidaan ilmaista myös joidenkin **konnektiivien** avulla. *Iso suomen kielioppi* (2004: 790) määrittelee konnektiiveiksi sellaiset partikkelit, adverbit ja adpositiot, joilla on lauseessa kytkevä tehtävä mutta ei konjunktioiden tapaan kiinteää paikkaa siinä. Kausatiivisia näistä ovat luonteeltaan ainakin *siksi* ja *sen vuoksi/takia*.

433) *Olin tietenkin likomärkä kivusta pistojen jälkeen. Siksi muutettiin että käyn kipupolilla hakeen sen sakraalipuudutuksen muiden kipulääkkeiden lisäksi, koska ei enää vastetta löytynyt toisella lailla ja olihan se että 2 kk välein yksityislääkärillä 89 eur / kerta niin tyyrikin. (Mies, 52 vuotta)*

434) *Monet kerrat olen joutunut jättämään erilaisia aktiviteetteja väliin vain sen takia, ettei nilkkani niitä kestäsi, tai siksi, etten halua riskeerata nilkkani rippeitä esimerkiksi nilkkani kannalta riskaabelin alustan takia. (Mies, 26 vuotta)*

Myös konsekutiivinen rakenne ilmaisee kausaalisuhdetta. Tällaisessa rakenteessa seuraus on korosteisemmassa asemassa kuin syy (*Iso suomen kielioppi* 2004: 1075).

435) *Kipu oli niin raastavaa, että en voinut maata, istua tai olla pystyasennossa. (Nainen, 25 vuotta, II)*

436) Särky oli seurana koko ajan ja välillä niin kova että hikipisarat valui otsalta ja iho kostui koko kehossa. (Mies, 57 vuotta)

Kuten jo aiempänä kävi ilmi, omassa aineistossani tällainen konsekutiivinen suhde esiintyi tavallisimmin silloin, kun kerrottiin kivun intensiteetistä kuvaamalla kivun konkreettisia vaikutuksia tai ulospäin näkyviä fyysisiä symptomeja. Tästä on kyse myös poimintoissa 435 ja 436. Tämä ei kuitenkaan ole ainoa tapa käyttää konsekutiivista rakennetta kivun intensiteetistä kertomiseen.

437) Kipu on vasemman jalkaterän ulkoreunassa. Iho on sillä alueella niin herkkä, että kaikki hipaisutkin viiltävät hirvittävästi. (Nainen, 55 vuotta)

Tässä esimerkissä (437) konsekutiiviseen suhteeseen asetetaan ihon arkuus ja tavallisesti kipua tuottamattoman ärsyksen aistiminen tuskallisena.

7.6 Tapahtumarakenne ja kausaatio

Lakoff ja Johnson väittävät, että käsityksemme kausaliteetista perustuu pitkälti siihen käsitykseen, mikä meillä on erilaisten tapahtumien rakenteesta. He väittävät, että strukturoimme tilanteita varsin pitkälle kahden tapahtumia jäsentävän metaforan kautta. Toinen näistä metaforista perustuu tapahtumien käsitteellistämiseen lokaatioiden avulla ja toinen puolestaan hyödyntää OBJEKTIN skeemaa. Lakoff ja Johnson kutsuvatkin näitä metaforia nimillä LOCATION EVENT-STRUCTURE METAPHOR ja OBJECT EVENT-STRUCTURE METAPHOR. Molemmat metaforat ovat hyvin kompleksisia ja perustuvat siten toisille yksinkertaisemmille metaforille. Se, millaiseksi ilmiöksi käsitteellistämme kausaliteetin, riippuu pitkälti siitä miten strukturoimme erilaisia tapahtumia.

Tämän metaforan kautta hahmotamme erilaiset tilat (state) paikoiksi (location). Kun jokin tila — kuten tässä tapauksessa tietenkin kipu — ymmärretään paikaksi eli rajatuksi alueeksi kolmiulotteisessa avaruudessa, voidaan muutos tilasta toiseen ymmärtää siirtymisenä toiseen paikkaan. Esimerkiksi kivun alkamisen kaltainen muutos mielletään kivuttomasta tilasta kivuliaaseen tilaan siirtymisenä. Muutos siis samastuu liikkeeseen, ja kyse on silloin Lakoffin ja Johnsonin käsitteistössä CHANGE IS MOTION -metaforasta.

438) *Vaivat meni lopulta niin pahaksi ,että vas.jajka alkoi laahata ja kipu sietämätöntä nukuin vain sohvalla torkkuen. (Mies, I)*

439) *Nykyisin Fipro aiheuttaa sen etten pysty käymään saunassa, olemaan ulkona lämpymässä ilmassa, myös matalapaine provosoi lihaskivut ja ensimmäisenä tuntee sen että **kummankin käden kahden käden rystyset tulevat kipeäksi** niin että esim. toisen tervehtiminen kädestä aiheuttaa kauhean tuska-aallon. (Mies, 52 vuotta)*

440) *Joskus tuntuu että **tulee hulluksi** kivun vuoksi. (Mies, 52 vuotta)*

Koska muutosta käsitteellistetään näissä tapauksissa liikkeen avulla, ymmärretään kausaatio pakotetuksi, jonkin syyn aiheuttamaksi liikkeeksi.

Toinen merkittävä tapa käsitteellistää erilaisia tapahtumia sekä kausaatiota perustuu metaforaan, jonka avulla tapahtumat ja tilat käsitetään objekteiksi eikä suinkaan lokaatioiksi. Tismalleen sama asiantila voidaan siis käsitteellistää kahdella vaihtoehdoilla tavalla. Lakoffin ja Johnsonin (1999: 195) asiaa havainnollistava esimerkki kääntyy melko mutkattomasti myös suomen kielelle.

Harry is in trouble. (States Are Locations)

Harry has trouble. (Attributes Are Possessions)

Harri on hankaluuksissa.

Harrilla on hankaluuksia.

ATTRIBUTES ARE POSSESSION -metafora on perustava työkalu käsitteellistettäessä tapahtumia objektiskeeman avulla samoin kuin STATES ARE LOCATIONS -metafora on tärkeä väline, kun ajatellaan samaa tilannetta lokaatioiden ja säiliöskeeman kautta.

Myös silloin, kun tapahtumia käsitteellistetään objektiskeeman avulla, muutokset nähdään liikkeenä. Tässä tapauksessa kokija ei kuitenkaan liiku tilasta toiseen vaan liike koskee objekteja, joita kokija omistaa, saa, menettää sen mukaan, millaisesta muutoksesta kulloinkin on kyse.

441) *Terveystenhoitaja sanoi jo 7. luokalla, että mulla on huono ryhti, skolioosia ja jalat eri mittaiset. Lupasi, että **mulle tulee isompana selkäkipuja**. (Mies, 35 vuotta)*

442) *Kipuni alkoi keväällä 2002 auton renkaiden vaihdon yhteydessä jossa sain kovan vihlovan kivun alaselkään* ——. (Mies, 38 vuotta)

443) *Muistaakseni sain ensimmäisen migreenikohtauksen, kun olin vielä ala-asteella.* (Nainen, 25 vuotta)

Tässä käsitteistyksen mallissa kausaatio nähdään antamisena ja pois ottamisena tai viemisenä, eli omaisuuden vaihtamisena. Seuraavassa esimerkissä kivun sanotaan antavan filosofisia ajatuksia, se on siis näiden ajatusten syy tai aiheuttaja.

444) *Onko kivussa mitään hyvää on siinä [kivussa] kyllä, pitää valppaana ja antaa filosofisia ajatuksia kun on aikaa miettiä* ——. (Mies, 40 vuotta)

Tässä tapauksessa kivun aiheuttamat ajatukset ovat jotakin, jonka kokija saa. Liike, johon muutos samastetaan, suuntautuu kohti kivun kokijaa. Vastaavasti kausaatio voi olla pois viemistä tai ottamista. Seuraavissa poiminnoissa kivun katsotaan olevan syynä keskittymiskyvyn ja sukupuolivietin puuttumiseen.

445) *Kipu vie keskittymiskyvyn täysin ja olo on epämukava, rauhaton ja kaikin puolin kurja.* (Nainen, 25 vuotta, II)

446) *Sama kyllä tapahtuu, jos kipu nousee kuten nykyisin tapaturman jälkeen että kipu vie halut* ——. (Mies, 52 vuotta)

Näissä esimerkeissä liike on kokijasta pois päin: kipu vie kokijaltaan jotakin, jonka tämä on aiemmin omistanut. Kuten jo aiemmin on nähty, myös kipua voidaan käsitellä kuten omistettavaa objektia. Silloin kipukin voidaan viedä tai ottaa pois esimerkiksi lääkkeiden tai toisen ihmisen, kuten lääkärin tai hierojan toimesta.

447) *Mutta eivät kovat lääkkeetkään vie kipua kokonaan pois.* (Nainen, 27 vuotta)

448) *Olen elämäni velkaa sille, joka mun kipuni poisti.* (Mies, 35 vuotta)

449) *Olin valmis tekemään lähes mitä tahansa, jotta kipuni olisi otettu minusta pois.* (Mies, 26 vuotta)

Kausaatio, aiheuttaminen, voidaan Lakoffin ja Johnsonin mukaan käsitteellistää myös **tekemiseksi**. Nyt puhutaan siis käsitetason metaforasta CAUSING IS MAKING. Kun aiheuttaminen ymmärretään tekemiseksi, nähdään kausaalista voimaa käytettävän suoraan ihmiseen, asiaan, tilanteeseen tms. niin, että voimankäytön kohteessa tapahtuu jokin

muutos. (Lakoff & Johnson 1999: 308—309.) Seuraavassa on jälleen poimintoja aineistosta.

450) *Lisäksi lääkkeiden syönti on tehnyt mahani tosi huonoksi, tällä hetkellä odottelen vatsaportin kiristysleikkausta joka suoritetaan 5.9. (Nainen, 29 vuotta)*

451) *Kivun kanssa eläminen tekee kärtyisäksi ja väsyneeksi. (Nainen, 55 vuotta, II)*

Esimerkissä 451 siis lääkkeet ovat syynä vatsan huononemiseen, muutokseen terveestä kivulloiseen. Ilman syyn, eli lääkkeiden, vaikutusta muutosta vatsan kunnossa ei olisi tapahtunut.

On tavallista, että syy tapahtumana edeltää seurausta. Niinpä **kausaallinen edeltäminen** samastetaan usein **temporaaliseen edeltämiseen**. (Lakoff & Johnson 1999: 209—210.) Seuraavat ilmaukset tuntuisivat kuvaavan ennen muuta kausaalista suhdetta, temporaalisuus vaikuttaisi toissijaiselta.

452) *Olkahermoni oli venähtänyt ja sen seurauksena tullut kiputila käteeni. (Nainen, 27 vuotta)*

453) *Yläselän, niskan ja koko käsivarsien kipuilun jälkeen halusin v. 2004 rannekanavaleikkauksiin, joissa poistettiin tulehdusarpea molemmista rannekanavista. (Nainen, 50 vuotta)*

454) *Uni jää olemattomiin kun koskee. (Nainen, 57 vuotta)*

Esimerkissä 453 kipu seuraa venähdystä, mutta olennaisempaa siis on, että kipu on venähdyksen seuraus. On itsestään selvää, että venähdys edeltää kipua. Esimerkissä 454 taas käy ilmi, ettei temporaalisen edeltämisen tarvitse välttämättä olla todellista tai ainaakaan täysin yksiselitteistä. Tässäkin tapauksessa syy — yläselän, niskan ja käsivarsien kipuilu — on kyllä olemassa jo ennen seurausta, halua rannekanavaleikkauksiin. Seuraus ei kuitenkaan tapahdu kirjaimellisesti syyn jälkeen vaan pikemminkin vaivojen jatkuessa. Tässä mielessä syy ja seuraus, kipu ja halu leikkauksiin, ovat ainakin hetkellisesti samanaikaiset.

Lakoff ja Johnson kirjoittavat, että kausaatio nähdään usein myös **korrelaationa**. Kun jokin asia nähdään syynä jollekin toiselle asialle, ovat nämä kaksi asiaa — syy ja seuraus — usein toisilleen fyysisesti läheisiä. (Lakoff & Johnson 1999: 218) Tällai-

nen likeisyyshän kuuluu esimerkiksi aiemmin tarkasteltuun prototyypoiseen kausaatio-tyyppiin, jossa agentti nimenomaan fyysisesti manipuloi patienttia aiheuttaen siinä näin jonkin näkyvän muutoksen. Tällainen taajaan toistuva kokemus kahden ilmiön yhdessä esiintymisestä onkin taustalla metaforalle CAUSATION IS CORRELATION. (Lakoff & Johnson 1999: 218 — 219.) Tässä metaforassa on siis kyse kausaliteetin ymmärtämisestä syyn ja seurauksen yhdessä esiintymisen kautta seuraavaan tapaan.

*455) Kivut ovat tuoneet pitkään jatkuessaan masennusta, alakuloisuutta.
(Nainen, 54 vuotta)*

*456) Kipu ei koskaan ole yksin, vaan se tuo aina jotain mukanaan.
Varsinkin jos se viipyy vähänkään kauemmin. Itselläni on valtavasti tekemistä sen asian kanssa, etten voi käydä töissä, lähteä yksin kaupungille kauppoihin... (Nainen, 29 vuotta)*

Näissä poimintoissa kivun vaikutukset ovat jotakin, jonka kipu tuo mukanaan, tavallaan kylkiäisinä. Kipu on siten riippumaton muuttuja ja sen seuraukset — kuten masennus ja kyvyttömyys joihinkin arkisiin askareisiin — ovat puolestaan kivusta riippuvia muuttujia. Vaikuttaisi siltä, että näissä tapauksissa temporaalinen läheisyys samastuu fyysiseen läheisyyteen.

8 Lopuksi

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt tarkastelemaan kivun kielentämistä niin monipuolisesti kuin pro gradu -tutkielman puitteissa suinkin on mahdollista. Jo työn alussa kuvausin kipua monitahoiseksi ilmiöksi, jota voidaan tarkastella eri näkökulmista. Sellaiseksi se hahmottuu myös kielellisten ilmausten välityksellä. Kipu on abstrakti entiteetti, ja sellaisena se on aivan erityisen mukautuvainen monille eri käsitteistyksen tavoille.

Kognitiivinen kielentutkimus tarjoaa mielestäni erinomaisen käsitteellisen välineistön kivun kaltaisen abstraktin entiteetin tarkastelulle. Esimerkiksi ajatus prototyypeistä ja prototyypisyydestä on sangen hedelmällinen. Läpi tutkimuksen voi törmätä nimenomaan kivun epäprototyypisyyteen miltei luokassa kuin luokassa. Koska kipu ei tunnu olevan prototyypisesti oikein sitä tai tätä — toisin sanoen se ei sijoitu erilaisten kielellisten kategorioiden, kuten nyt vaikkapa substantiivien, keskustaan — se voi olla sekä sitä että tätä; kipu ilmiönä taipuu siis suhteellisen helposti monenlaisiin käsitteistyksiin.

Abstraktina entiteettinä kipu toki on prototyypinen. Sellaisena sen voi rinnastaa, ja olen rinnastanutkin, tunteisiin. Tällaisille ilmiöille on tyypillistä, että sitä käsitellään analogisesti konkreettisen todellisuuden kautta. Koska kivulla ei itsellään ole mitään selkeää, ensisijaisena näyttäytyvää sisäistä rakennetta, se lainataan joltain sellaiselta kokemuksenalalta, jolla tällainen on. Metafora taas on kognitiivinen väline tässä lainaustyössä.

Oli siis aivan odotettua, että kivun kaltaista abstraktia entiteettiä käsitellään usein metaforan avulla. Kognitiivinen metaforateoria tarjoaa kuitenkin poikkeuksellisen hyvät lähtökohdat näiden metaforien purkamiseen ja niiden koko kirjon hahmottamiseen. Metafora ei ilmiönä ole monoliittinen vaan pikemminkin monitasoinen. Niinpä sen avulla kipu voidaan esittää hyvin pelkistettynä oliona antamalla sille ainoastaan hyvin karkea sisäinen rakenne mutta toisaalta myös käsitteellisesti paljon monimutkaisempina entiteettinä omine luonteenpiirteineen ja pyrkimyksineen. Olenkin pyrkinyt tässä työssä soveltamaan metaforateoriaa mahdollisimman monipuolisesti.

Kivun kielellinen kuvailu — sen laadusta, intensiteetistä ja sijainnista kertominen — on tietenkin pitkälti alisteista kivun ontologialle. Se, miten näitä seikkoja kielenämme, riippuu siitä ontologisesta statuksesta, jonka kivulle kulloinkin annamme. Metafora ja vertaus olivat tärkeitä välineitä erityisesti kivun kvaliteetin kuvaamisessa. Sen intensiteettiä kuvaavien ilmaisujen analysoinnissa suurta hyötyä oli mm. erilaisista polysemiaa koskevista malleista. Näitä olivat esimerkiksi kehyssemantiikka ja ajatus merkityksen muotoutumisesta kontekstin muodostamassa kehyksessä sekä merkityksen verkkomalli. Monissa kivun sijaintia koskevissa ilmauksissa muuttujan ja kiintopisteen välisen relaation hahmottaminen oli mielestäni hyödyllinen tapa lähestyä eri tilanteita.

Aika ja kausaaliiteetti ovat ne inhimillisen kokemuksen peruskategoriat, joiden muodostamaa laajempaa taustaa vasten olen asettanut kivun tarkasteltavaksi. Aika ja kausaaliiteetti ilmiöinä ovat meille kivun tapaan tuttuja ja jokapäiväisiä mutta täsmällisemmän tarkastelun jälkeen myös vaikeasti määriteltäviä ja monimutkaisia. Molemmat ilmiöt ovat likeisesti kytköksissä mm. muutoksen, tapahtuman ja liikkeen käsitteisiin. Myös kivun temporaalisen evoluution kuvaaminen tai kivun tarkastelu erilaisten kausaalioketjujen jäsenenä limittyy monissa tapauksissa juuri näihin käsitteisiin.

Tarkempaa huomiota ja ehkä myös jatkotutkimusta jäi kaipaamaan esimerkiksi saman kielenulkoisen tilanteen kielellisten ilmaisuvaihtoehtojen välisten merkityserojen

täsmällisempi tarkastelu. Tässä yhteydessä olen vain joissakin yhteyksissä hyvin pinnallisesti sivunnut tätä aihetta. Esimerkiksi tiettyjen kipua ilmaisevien verbien esiintyminen eri lausetyypeissä eli erityyppisissä konstruktioissa voisi olla hedelmällinen aihe tämänkaltaiselle analyysille. Mielenkiintoista olisi myös verrata kivun kielentämistä suomen kielessä johonkin toiseen kieleen.

Olen tässä painottanut kerran toisensa jälkeen kivun statusta abstraktina entiteettinä. Kuitenkin kipu on samanaikaisesti mitä suurimmassa määrin ja sanan varsinaisessa merkityksessä konkreettinen. *Kielitoimiston sanakirjahan* (2006) antaa konkreettelle esimerkiksi sellaisia merkityksiä kuin 'aistein havaittava', 'selvä' ja 'todellinen'. Kipu on eittämättä kaikkea tätä. Ongelma piilee siinä, että se on aistein havaittava, selvä ja todellinen ainoastaan kokijalleen. Tämä kiehtova abstraktin ja konkreettisen, subjektiivisen ja objektiivisen sekä psyykkisen ja fyysisen vuoropuhelu on erottamaton osa paitsi kipua ilmiönä myös ihmistä itseään. Näitä ongelmia tullaan tuskin koskaan ammentamaan tyhjiin, ja olenkin iloinen ja ylpeä, että saan liittää oman tutkielmani osaksi näin tärkeää keskustelua.

LÄHTEET

- ARISTOTELES: Runousoppi. Pentti Saarikosken käännös 1998 [1967].
Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- BLACK, MAX 1962: *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Cornell University Press, Ithica and London.
- CROFT, WILLIAM — CRUSE D. ALAN 2004: *Cognitive Linguistics*.
Cambridge University Press, Cambridge.
- ECO, UMBERTO 1984: *Semiotics and the Philosophy of Language*.
Indiana Univesity Press, Bloomington & Indianapolis.
- EDWARDS, ROBERT R. 2006: Pain-related catastrophizing as a risk factor for suicidal ideation in chronic pain. *Pain* 126, 272—279.
- ELORANTA, MAJ-BRITT 2002: Krooninen kipu osana elämää. Pro gradu -tutkielma.
Tampereen yliopiston hoitotieteen laitos, Tampere.
- ELOVAARA, RAILI 1992: "Olen tyhjä huone": tutkielma sanataiteen metaforista ja symboleista. Yliopistopaino, Helsinki.
- ESTLANDER, ANN-MARI 2003: *Kivun psykologia*. WS Bookwell Oy, Juva.
- EVANS, VYVYAN — GREEN, MELANIE 2006: *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press Ltd, Edinburgh.
- FILOSOFIAN SANAKIRJA 1999. Hetemäki, Ilari (toim.) WSOY, Porvoo, Helsinki
Juva.
- GWYN, RICHARD 2002: *Communicating Health and Illness*. SAGE Publications,
London—Thousand Oaks—New Delhi.
- HALLET, GARTH 1967: *Wittgenstein's Definition of Meaning as Use*. Fordham
University Press, New York.
- HELMAN, CECIL G: *Culture, Health and Illness* 2007. 5. painos. Oxford University
Press Inc., New York.
- HYYPPÄ, MARKKU T. 1982: *Kivun kasvot*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- INGO, RUNE 1998: Suomen kielen pluratiivit eli monikkosanat: numeeris-semanttinen tutkimus. Osa 2: Ruumiinosia ja vaatteita tarkoittavat sanat. Vaasan yliopisto, käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmä, Vaasa.

- ISO SUOMEN KIELIOPPI 2004. Hakulinen, Auli — Vilkuna, Maria — Korhonen, Riitta — Koivisto, Vesa — Heinonen, Tarja Riitta — Alho, Irja (toim.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ITKONEN, ESA 2001: Maailman kielten erilaisuus ja samuus. Åbo Akademis tryckeri, Turku.
- 2005: Analogy as structure and process: approaches in linguistic, cognitive psychology, and philosophy of science. Benjamins, Amsterdam.
- JAAKOLA, MINNA 2004: Suomen genetiivi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- JOHNSON, MARK 1987: The Body in the Mind: The Bodily basis of Meaning, Imagination and Reason. Univesity of Chicago Press, Chicago.
- KALSO, EIJA 2002: Kipu tutkimuskohteena. Teoksessa Kalso, Eija — Vainio, Anneli (toim.) Kipu. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki.
- KALSO, EIJA — VAINIO, ANNELI 2002: Kivunhoito — menetelmien arviointi. Teoksessa Kalso, Eija — Vainio, Anneli (toim.) Kipu. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki.
- KALSO, EIJA — VAINIO, ANNELI — ESTLANDER, ANN-MARI 2002: Akuutti ja krooninen kipu. Teoksessa Kalso, Eija — Vainio, Anneli (toim.) Kipu. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki.
- KENNY, ANTHONY 1973: Wittgenstein. Allen Lane The Penguin Press, London.
- KETOVUORI, HEIKKI 1983: Kivun sanallinen kuvailu kivun arviointimenetelmänä. Licensiaattityö. Tampereen yliopiston psykologian laitos, Tampere.
- KIELITOIMISTON SANAKIRJA 2006. Grönros, Eija-Riitta — Haapanen, Minna — Heinonen, Tarja Riitta — Joki, Leena — Nuutinen, Liisa — Vilkamaa-Viitala, Marjatta (toim.) Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- KÖVECSES, ZOLTÁN 2002: Metaphor: a Practical Introduction. Oxford University Press, Oxford.
- LAAKSONEN, KAINO — LIEKO, ANNELI 2003: Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi. Finn Lectura, Helsinki.
- LAKOFF, GEORGE 2002: The contemporary theory of metaphor. Teoksessa

- Ortony, Andrew (toim.) *Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- LAKOFF, GEORGE — JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
- LAKOFF, GEORGE — JOHNSON, MARK 1999: *Philosophy in the Flesh: Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. Basic Books, New York.
- LAKOFF, GEORGE — TURNER, MARK 1989: *More Than a Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. The University of Chicago Press, Chicago.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar I: Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.
- 1991: *Foundation of Cognitive Grammar II: Descriptive Application*. Stanford University Press, Stanford.
- LEE, DAVID 2001: *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- LEINO, PENTTI 1993: *Kieli 7: Suomen kielen kognitiivista kielioppia*. 2. painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- LYCAN, WILLIAM G. 2000: *Philosophy of Language*. Routledge, New York.
- MARMARIDOU, SOPHIA 2006: On the conceptual, cultural and discursive motivation of Greek pain lexicalizations. *Cognitive Linguistics* 17 (3), 393—434.
- MAUNUKSELA, EEVA-LIISA — HAMUNEN, KATRI 2002: *Lasten kipu*. Teoksessa Kalso, Eija — Vainio, Anneli (toim.) *Kipu*. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki.
- MÄÄTTÄNEN, PENTTI 1995: *Filosofia: Johdatus peruskysymyksiin*. 3. painos. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- NIKANNE, URPO 1992: *Metaforien mukana*. Teoksessa Harvilahti, Lauri — Kalliokoski, Jyrki — Nikanne, Urpo — Onikki, Tiina (toim.) *Metafora: Ikkuna kieleen mieleen ja kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, Helsinki.
- ONIKKI, TIINA 1994: *Skeema merkitysrakenteen ja taustatiedon kuvauksessa*. Teoksessa Leino, Pentti — Onikki, Tiina (toim.) *Kieli 8: Näkökulmia polysemiaan*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki

- ONIKKI, TIINA 2000: Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen Kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. Teoksessa Airola, Anu — Koskinen, Heikki J. — Mustonen, Veera (toim.) Merkillinen merkitys. Gaudeamus, Helsinki.
- PALMER, GARY B. 1996: Toward a theory of cultural linguistics. University of Texas Press, Austin.
- RAUKKO, JARNO 1994: Polysemia: merkitysten verkosto — merkityksen verkko. Teoksessa Leino, Pentti — Onikki, Tiina (toim.) Kieli 8: Näkökulmia polysemiaan. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- RICOEUR, PAUL 1978 [1975]: The Rule of Metaphor: Multi-disciplinary studies of the creation of meaning in language. Routledge & Kegan Paul, London and Henley.
- 2000 [1976]: Tulkinnan teoria: diskurssi ja merkityksen lisä. Tutkijaliitto, Helsinki.
- SAARIKALLE, LASSE 2005: Kipu kielessä: kivun käsitteistämisestä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Suomen kielen laitos, Helsinki.
- TALMY, LEONARD 2001: Toward a Cognitive Semantics, Vol. 1: Concept Structuring Systems. MIT Press, Cambridge.
- VAINIO, ANNELI 2002: Kipukulttuuri. Teoksessa Kalso, Eija — Vainio, Anneli (toim.) Kipu. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki.
- 2004: Kivunhallinta. Duodecim, Helsinki.
- VILKUNA, MARIA 2000: Suomen lauseopin perusteet. 1.-2. painos. Edita Prima Oy, Helsinki.
- WINNER, ELLEN — GARDNER, HOWARD 1993: Metaphor and irony: Two levels of understanding. Teoksessa Ortony, Andrew (toim.) Metaphor and Thought. 2. painos. Cambridge University Press, Cambridge.
- WITTGENSTEIN, LUDWIG 1981 [1953]: Filosofisia tutkimuksia. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva.

LIITE: Ohjeistus informanteille

Hei, kivun kanssa elävä!

Opiskelen Tampereen yliopistossa suomen kieltä ja teen pro gradu- tutkielmani kivun kielentämisestä. Kivun asiantuntijana Sinä voit auttaa minua kertomalla kivustasi.

Kirjoita kivustasi kertomus:

- Miten ja millaisena kipusi alkoi?
- Millaista elämäsi kivun kanssa on nykyään?
- Mitä odotat tulevaisuudeltasi kivun suhteen?

Kirjoita vapaasti omin sanoin, mutta tee kertomuksestasi kuitenkin sellainen, että se vastaa kaikkiin tai ainakin joihinkin seuraavista kysymyksistä:

- 1) Millaista kipusi on?
- 2) Miten voimakasta kipusi on?
- 3) Missä kipusi sijaitsee?
- 4) Millaisia ovat muutokset kivun laadussa, voimakkuudessa ja sijainnissa?
- 5) Millaista kivun kokeminen on, mitä silloin tapahtuu?
- 6) Mitä vaikutuksia kivulla on Sinulle ja elämällesi?
- 7) Mikä ero on kivulla ja kivuttomuudella; miten kivuton elämä eroaa elämästä kivun kanssa?
- 8) Onko kivussa mitään hyvää?

Näiden lisäksi voit kertoa myös muista kipuusi olennaisesti liittyvistä seikoista, joita en ole osannut tässä erikseen kysyä. Tärkeintä on, että kertomuksen perusteella lukija saa mahdollisimman tarkan ja täydellisen käsityksen kivustasi ja sen vaiheista. Kirjoita niin pitkästi kuin haluat.

Kerro vielä lopuksi, kuinka vaikeaa kivun kuvaaminen mielestäsi yleensä on ja koetko tulevasi ymmärretyksi kuvaillessasi kipuasi esimerkiksi lääkärille tai ystäville.

Liitä vastaukseesi tieto iästasi ja sukupuolestasi.

Lähetä vastauksesi sähköpostitse osoitteeseen riina.klemettinen@uta.fi tai kirjeitse osoitteeseen **Hämeentie 3 a 31, 13200 Hämeenlinna**

Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti eikä niitä käytetä muuhun kuin tämän tutkimuksen tarpeisiin.

Kiitos vaivannäöstäsi!

Riina Klemettinen